CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

njore Saraswathi Mahal Series No. 6.

GITA GOVINDA

WITH

ABHINAYA

TANJORE MAHARAJA SERFOJI'S
SARASWATHI MAHAL LIBRARY.
THANJAVUR.

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

K2
267

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

उ 4/38

Tanjore Saraswathi Mahal Series: No. 6

आम्नाय-ग्रन्थालय,
भरतनिधि, करौंदी
वाराणसी-5

GITA GOVINDA

WITH

ABHINAYA

आम्नाय-ग्रन्थालय,
भरतनिधि, करौंदी
वाराणसी-5

★

Edited with Introduction
in English & Tamil

BY

K. VASUDEVA SASTRI B. A.,
Research Pandit, Saraswathi Mahal (Retd.)
TANJORE

SECOND EDITION.

PUBLISHED BY
O. A. NARAYANASWAMI B. A., B. L.,
Honorary Secretary for the Administrative Committee
T. M. S. S. M. LIBRARY
THANJAVUR.

1963

Price Rs. 2

MOTILAL BANARSIDASS
JAWAHAR NAGAR DELHI-7
BUNGALOW ROAD

2/80 net

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

First Edition 1950.

आम्नाय-ग्रन्थालय,
भरतनिधि, करौंदी
वाराणसी-5

SECOND EDITION 1963.

★

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

आम्नाय-ग्रन्थालय,
भरतनिधि, करौंदी
वाराणसी-5

Preface to the Second Edition

The increasing demand for Geetagovinda with Abhinaya was keenly felt for the past few years and we are pleased to present to the public the second edition of this work. Altration of any kind was not found necessary from the former edition and this is only an exact reprint of the first edition, except that, a few errors which crept in, unnoticed or could not be avoided in the previous edition have been corrected.

Our thanks are due to Sri V. Sundara Sarma, Pandit of this library for correcting and reading the proof of the second edition. The Government of Madras who have been pleased to place at our disposals funds for the publication of the library since, 1948, could not take up the second edition, although the first edition of Geeta Govinda with Abhinaya was published with the financial assistance from the Government of Madras; the Administrative Committee decided to bring out this edition from the slender resources of the library, encouraged by the growing demand for this book.

We have no doubt that the second edition of this work will be well received by the public.

THANJAVUR,
18—7—1963.

O. A. NARAYANASWAMI,
Honorary Secretary,
T. M. S. S. M. LIBRARY COMMITTEE.

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

PRINTED AT:

VIJAYA PRESS, CHITTOOR. (A. P.)

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

PREFACE

It is now accepted on all hands that Bharata Natyam is by far the most systematic, expressive and graceful type of dance. The Art has of late, sprung to new life in our country, and many girls and their parents consider it necessary to learn it, if they could afford it. The publication at this moment of an ancient work on the practice of Bharat Natya must therefore be welcome to the art-loving public.

The present work gives the Abhinaya for every word in the wellknown Dance-Drama, **Geeta Govinda of Jayadeva.** The publication is based on 2 paper manuscripts preserved in the Saraswathi Mahal, B. No. 6680 and 6681 (Descriptive catalogue Vol. 16 p. 7340, No 10947 and 10948). There are no other copies of the work available elsewhere. Both the manuscripts break off abruptly in the 17th Ashtapadi. But the work is a valuable repository of traditional practice of Abhinaya so for as it goes, and it has therefore been considered proper to include it among the first publications of the Library.

The work has been edited with an introduction in English and Tamil by our Research Pandit, Sri K. Vasudeva Sastri. It is hoped that the publication will be used with benefit by students and teachers of Bharata Natya.

We are grateful to the Government of Madras for their timely grant which has enabled us to publish this and other valuable manuscripts of this Library.

Tanjore,
15—10—50.

S. GOPALAN,
Saraswathi Mahal Committee.

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

முன்னுரை.

பரதநாட்டியம் உலகிலுள்ள நர்த்தன நாட்டிய வகைகளுள் மிகச்சிறந்ததென்பதைத் தற்காலம் மேனுட்டார் உள்பட யாவரும் ஒப்புக்கொள்ளுகின்றனர். இப்போது நம் நாட்டில் பரதநாட்டியக்கலை புத்துயிர் பெற்று வளர்ந்துவருவது கண்கூடு. பல பெற்றோர்கள் தங்கள் குழந்தைகளுக்குப் பரதநாட்டியம் கற்றுக்கொடுக்க ஏற்பாடு செய்துவருகின்றனர். இந்தச் சமயத்தில் பரதநாட்டியத்தின் சுத்தமான சம்பிரதாயப்படி அபிநயம் செய்யும் முறையை விளக்கும் நூல் ஒன்று வெளிவருதை யாவரும் விரும்புவர் என நம்புகிறோம்.

இந்த வெளியீட்டில் ஜயதேவர் இயற்றிய '**கீதகோவிந்தம்**' என்னும் நாட்டிய நாடக நூலில் உள்ள அஷ்டபதிகள், சுலோகங்கள் இவற்றின் ஒவ்வொரு வார்த்தைக்கும் உரிய அபிநயம் விவரமாகச் சொல்லப்பட்டிருக்கிறது. இந்த நூல் தஞ்சை சரஸ்வதி மஹாலில் காப்பாற்றப்பட்டுவரும் இரண்டு காகிதச் சுவடிகளை ஆதாரமாகக்கொண்டு பதிப்பிக்கப்பட்டிருக்கிறது. அவ்விரண்டு சுவடிகளும் 17வது அஷ்டபதியில் முடிவடைந்து விடுகின்றன. எனினும், சம்பிரதாய சுத்தமான பரதநாட்டிய அப்பியாச முறை கிடைப்பது அரிதாகையால், கிடைத்தவரையில் இந்நூல் வெளியிடப்பட்டிருக்கிறது.

இந்நூல் சரஸ்வதி மஹால் ஆராய்ச்சி ஆசிரியர் ஸ்ரீ கே. வாஸுதேவ சாஸ்திரி அவர்களால் ஆங்கிலத்திலும், தமிழிலும் எழுதப்பட்ட முகவுரைகளுடன் பதிக்கப்பட்டுள்ளது. இது பரதநாட்டியம் கற்கும் மாணவ மாணவிகளுக்கும் கற்பிக்கும் ஆசிரியர்களுக்கும் பயன்படும் என்று நம்புகிறோம்.

இந்நூல்போன்ற பல அரிய நூல்களை வெளியிடுவதற்கு வேண்டிய பண உதவி செய்துவரும் சென்னை அரசாங்கத்தாருக்கு எங்கள் நன்றி எப்போதும் உரித்தாகும்.

ஸரஸ்வதி மஹால்,
தஞ்சாவூர்;
15—10—1950.

S. கோபாலன்,
கௌரவக் காரியதரிசி.

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

Introduction

Gitagovinda, the well known dance-drama ranks in poetic beauty on a level with, if not higher than, the works of Kalidasa and others. The author **Jayadeva** is a saint well-known for his deep devotion to Lord Jagannatha. He appears to have lived in the 12th century. He was born in Bengal but he made Puri his home. The story of Gita Govinda briefly told, is the love episode of a single night between Sri Krishna and Radha on the banks of the Yamuna. It has long been the practice among devotees in our country, to sing the Bala-Leelas of Sri Krishna, and enact them with or without dance. In the Tamil land also, we find mention, in some of the early classics like '**Silappadhikaram**', of shepherd girls dancing the "**Rasa Dance**", (dancing in circle) one of them personating Krishna and others the Gopies. It is called in Tamil "**Aychiyar Kuravai**".

Sri **Jayadeva** therefore only followed the traditional practice, when he sang the sringara leelas of Krishna in the 24 Ashtapadies, or songs in eight line, and about 60 slokas in different meters. He has divided the work into 12 Adhyayas.

In the first two Ashtapadies the 10 Avatars of Mahavishnu and some incidents in the more important Avatars are described. Next comes a fine description of Vasanta Ritu (spring season). Krishna and the Gopies are then described as dancing the Rasa Dance. Sri Krishna captivates the Gopies with his *muraligana* and his superbly attractive from. He moves freely among the Gopies indulging in all kinds of love pranks Radha with whom Krishna had already made a tryst, waits for his coming in the bower on the banks of the Yamuna. She waits long but Krishna does not arrive. Her companion who goes out

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

on a reconnoitering mission comes back to tell Radha that Sri Krishna is at the height of his love-sports with the Gopies in Rasa Dance. On hearing this, and getting it confirmed by actually seeing from a distance, she undergoes the deepest pangs of disappointed love and gives vent to her feelings in her out bursts to her companion, who conforts her and gives her hope. The latter starts to find Krishna and inform him of the love - pangs of Radha. Krishna meets her half-way and says that he would rather stay there and that the messenger might lead Radha to that place. On hearing this, Radha, already stricken with the severe pangs of love, feels unequal to the task of vending her way in the dark, to Krishna. In the meanwhile Krishna himself arrives at the bower of Radha. Radha, after having felt the keenest disappointment, is now wroth against Krishna, and Krishna pleads with all the resourcefulness he could command: Radha points to the unmistakable marks of his compaign of love, and Krishna blinks and has perforce to retire. When once Krishna had departed Radha is stricken with love-pangs of redoubled severity and she accuses herself for her folly in thus rebuking Krishna away.

Her companion offers to mediate, softens her feeling and leads her to Sri Krishna who is now awaiting Radha's coming, with the pangs of love no less intense than Radha, and they are reconciled. This is the story of the Ashtapadies and Slokas of **Gitagovinda**.

Each Ashtapadi is composed in a different Raga. The ragas and Talas are all mentioned by the author himself. But the modes in which they were sung in the days of Sri **Jayadeva** have all changed beyond recognition in modern practice both in the north and in the south. And at the present day, the Ashtapadies have been assigned particular ragas according to latter-day Sampradaya both in the North and in the South.

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

It is a noteworthy feature of the Ashtapadies that they heve all been composed for the express purpose of being used for Nritya (Dance with Abhinaya). This is indicated by the reference, in the text of the Ashtapadi, to the fact that Sri **Jayadeva** sang these Ashtapadies to the accompaniment of Nritya by his devoted wife, Padmavati. He calls himself in introductory verse No. 2 'an expert in directing the feet of Padmavathi in her dance.' (Padmavathi Charana charana Chakravarti); and again be refers to the collabration of Padmavati in his recital in Ashtapadi 21 (Vihita Padmavati Sukha Samaje— Bhanati Jayadeva Kavirajaraje).

Having thus been composed for the express purpose of Nritya, the Abhinaya for all the pieces must have been determined and preserved by tradition. But the traditional practice has suffered by the general break of tradition due to the foreign invasion and foreign influence. Fortunately for us however, the Abhinaya for every word is found in two manuscripts, preserved in the Saraswati Mahal. But in both the manuscripts, the text breaks off at the 17th Ashtapadi. Incomplete as it is, it is presented to the public on account of the rarity and value of genuine traditional practice of Nritya. The fact that the Abhinaya given here agrees well with the practice of the Art in the Tanjore District which is now the home of the purest tradition of Bhrata Natya, is itself sufficient to conclude that the work is pretty old. This conclusion is strengthened by another circumstance. Both the manuscripts are in paper and pretty old. Palmleaf has solely been in use in the Tamil and Telugu land in general and in Tanjore in particular, till the advent of the Maharattas and the British. The fact that both these manuscripts are in paper show that both are from North India After the advent of the Afghans and Moghuls, pure tradition of Bhrata Nritya had been mixed up with Persian forms in North

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

India. But this work contains the Bharatha Natya tradition in a very pure from. It is therefore clear that this work must have been composed before the mixing up of the Indian and Persian styles of Dance, under the Afghan and Mughal rule of the 14th to 17th century in Northern India. It is extremely probable that this work was composed by the direct disciples of Sri Jayadeva himself or those just after them.

The gestures that are found in this wotk are simple, highly expressive, and graceful, and they follow the techinque laid down by Bharata in the Natya Sastra. The movements and gestures chiefly to be found in this work are included in the 26 Asamyutahastas (Single - hand-mudras), 13 Samyutahastas (mudras by using both the hands), the 4 hasta-karanas (winding movements), and the 13 movements of the head. Their definitions and use are to be found in the Natya Sastra chapters 8, 9 and 10 They are also explained in the Abhinaya Darpana of Nandikesvara. The latter work is now available in print with a translation in English. Abhinaya of Gita Govinda which is now presented in this series will, it is hoped, serve as a reference book of the practice of Abhinaya according to Bharata.

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

आम्नाय—ग्रन्थालय,
भगवन्निधि, करौंदी
वाराणसी-5

ஸ்ரீ:

முகவுரை

'கீதகோவிந்தம்' என்ற ஸம்ஸ்க்ருத இசைக் காவியம், சொற்சுவை, பொருட்சுவைகளில் க்ாளிதாஸன் முதலிய மகா கவிகளின் நூல்களுக்கு 'ஒப்போ' 'மிக்கோ' என்று கூறும்படியான உயர்ந்ததோர் சிருங்கார காவியம். இது 'ஜயதேவர்' என்ற பக்தசிரோமணியால் இயற்றப்பட்டது. இவரது காலம் ஏறக்குறைய கி. பி. 12-வது நூற்றுண்டு என்பர். இவர் பிறந்தது வங்காளம். இருந்த இடம் 'பூரி' என்னும் ஜகந்நாதம்.

கீத கோவிந்தத்தின் கதைச் சுருக்கம்.

கீதகோவிந்தத்தின் கதை, ஸ்ரீகிருஷ்ண பகவானுக்கும், அவரிடம் பிரேமை மிகுந்து, அவருடைய ஒப்பற்ற பிரேமைக்கும் பாத்திரமான 'ராதை' என்ற கோபஸ்த்ரீக்கும், யமுனு நதிக்கரையிலுள்ள கொடிமண்டபத்தில் நடந்த 'ஊடலும்' 'கூடலும்' ஆகும். ஸ்ரீ கிருஷ்ணனிடம் பக்தி மேலீட்டால் அவருடைய லீலைகளை வர்ணித்துப் பாடுவதும், அதை நாட்யமாக ஆடுவதும், நம் நாட்டில் தொன்று தொட்டு நடந்துவரும் சம்பிரதாயம். நம் தமிழ் நாட்டிலும், சிலப்பதிகாரம் முதலிய பழைய நூல்களில் விவரிக்கப் பட்டிருக்கும் 'ஆய்ச்சியர் குரவை' என்ற குரவைக் கூத்தில். ஸ்ரீ கிருஷ்ணனும் கோபஸ்த்ரீகளும் பாத்திரங்களாக ஆடிப் பாடுகிருர்கள். அப்படியே ஸ்ரீ ஜயதேவரும், ஸ்ரீ கிருஷ்ணனுடைய சிருங்கார லீலைகளை இந்த நூலில் விவரித்திருக்கிருர். இதில் 24 'அஷ்டபதிகள்' என்ற எட்டடிப் பாடல்களும், சுமார் 94 சுலோகங்களும் அடங்கியிருக்கின்றன. இதை 12 அத்தியாயங்களாகப் பிரித்திருக்கிருர்.

முதல் இரண்டு அஷ்டபதிகளில் மகாவிஷ்ணுவின் 10 அவதாரங்களும், அவற்றில் நடந்த விசேஷங்களும், வர்ணிக்கப்படுகின்றன. பிறகு வஸந்தகால வர்ணனை.

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

ஸ்ரீ கிருஷ்ணனும் கோபஸ்த்ரீகளும் 'ராஸம்' என்ற 'குரவைக் கூத்து' ஆடுகிறார்கள். ஸ்ரீ கிருஷ்ணன் தனது முரளிகானத்தால் கோபஸ்த்ரீகளை மகிழ்விப்பதோடு, அவர்களோடு அளவளாவி ஆடிப்பாடுகிறார். ராதை ஏற்கனவே செய்து கொண்ட ஸங்கேதப்படி யமுனாநதிக்கரையில், ஸ்ரீ கிருஷ்ணனுக்காகத் தனது தோழியுடன் காத்திருக்கிறாள். வெகு நேரமாகியும், ஸ்ரீ கிருஷ்ணன் வரவில்லை. ராதைக்கு ஸ்ரீ கிருஷ்ணனை நினைத்து விரகவேதனை அதிகரிக்கிறது. ஸ்ரீ கிருஷ்ணன் கோபஸ்த்ரீகளுடன், ஆடிப்பாடியிருப்பதை அறிகிறாள். பலவிதமாகத் தன் தோழியுடன் வார்த்தையாடித் தன் விரகவேதனையைத் தணித்துக்கொள்ள முயலுகிறாள். பிறகு, தன் தோழியைக் கிருஷ்ணனிடம் அனுப்புகிறாள். அதற்குள் ஸ்ரீ கிருஷ்ணனும், ராதையைத் தேடி வருகிறார். தோழி கிருஷ்ணனிடம் ராதையின் விரகதாபத்தை விவரிக்கிறாள். ஸ்ரீ கிருஷ்ணனும் ராதையைக் காணாமல் தான் படும் பாட்டை வர்ணித்துவிட்டுத் தான் அங்கேயே இருப்பதாகவும், ராதையை அழைத்து வரும்படிக்கும் சொல்லியனுப்புகிறார். தோழி அதை ராதையிடம் சொல்லுகிறாள். தனியாக இருட்டில் செல்ல பயப்படுகிறாள் ராதை. பிறகு கிருஷ்ணனே ராதையிடம் வருகிறார். அப்பொழுது இரவு அநேகமாகக் கழிந்து விட்டது. ராதை தன் விரகதாபத்தால் யமுனையில் விழுந்து தன் உயிரைவிட யோசித்துக்கொண்டிருக்கும் ஸமயம். கிருஷ்ணன் வந்ததும் ராதை ப்ரணய கோபத்தினால் பேசமறுக்கிறாள். கிருஷ்ணன் மன்றாடுகிறார் ராதை, அவருடைய உடம்பிலுள்ள சிருங்காரலீலைச் சின்னங்களைக் காட்டிக் குற்றம் சாட்டுகிறாள். கிருஷ்ணன் பதில் சொல்லமாட்டாமல் விழிக்கிறான். புறக்கணிக்கப்பட்டுத் திரும்புகிறார் கிருஷ்ணன். ஓர் கொடி மண்டபத்தில் தங்குகிறார். கிருஷ்ணன் சென்றதும் விரகதாபத்தை அடைகிறாள் ராதை. தன்னையே நொந்துகொள்ளுகிறாள். தோழி அவளைத் தேற்றி, கிருஷ்ணனிருக்கும் இடத்திற்குச் செல்லச் சொல்லுகிறாள். இதற்குள் கிருஷ்ணன் 'ராதை வருகிறாளோ' என்று அடிக்கடி பார்த்த வண்ணமாகவே விரகதாபத்தை அடைகிறார். அப்பொழுது தோழியுடன் ராதை கிருஷ்ணனிடம் வந்து கூடுகிறாள்.

காவியத்தின் அமைப்பு.

ஒவ்வொரு அஷ்டபதியும் ஒவ்வொரு ராகத்தில் அமைக்கப்பட்டிருக்கிறது. ஆனால் அந்த ராகங்கள் அக்காலத்தில்

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

பாடப்பட்ட பாணிகள் தற்போது முற்றிலும் மாறிவிட்டன. தற்காலத்தில் அஷ்டபதிகள் தென்னாட்டில் சில குறிப்பிட்ட ராகங்களிலும், வடநாட்டில், வேறு சில ராகங்களிலும் பாடப்பட்டு வருகின்றன. ஒவ்வொரு அஷ்டபதியும், ந்ருத்யத்திற்காகவே அமைக்கப்பட்டு, ஸ்ரீ ஜயதேவர் மனைவியான 'பத்மாவதி' என்ற பதிவ்ரதா சிரோமணியால் ந்ருத்யம் செய்யப்பட்டது என்பது அந்த அஷ்டபதிகளில் ஸ்ரீஜயதேவராலேயே சொல்லப்பட்டிருக்கிறது. ஸ்ரீஜயதேவர் தன்னைப் 'பத்மாவதியை ந்ருத்யம் செய்விப்பதில் நிபுணரான ஜயதேவர்'—'பத்மாவதீ சரண சாரண சக்ரவர்த்தி'— என்று சொல்லிக்கொள்ளுகிறார். ஆகவே இந்த அஷ்டபதிகள் ந்ருத்யத்திற்காகவே ஏற்பட்டவை. அதற்காக ஏற்பட்ட அபிநயங்களும் சம்பிரதாயமாகக் காப்பாற்றப்பட்டு வந்தவை தற்காலம் வெகுவாக மறைந்து விட்டது. ஆனால், அதிருஷ்டவசமாக இதன் பழைய சம்பிரதாய அபிநயம் ஓர் நூலாக எழுதிவைக்கப்பட்டு, சரஸ்வதி மஹால் நூல் நிலையத்தில் காப்பாற்றப்பட்டு இருந்து வருகிறது. அதைக் கண்ணுற்றதும் எங்களுக்கிருந்த ஆனந்தத்திற்கு அளவில்லை. ஆகையால் அதைப்பரிசோதித்து வெளியிட ஏற்பாடு செய்யப்பட்டது. ஆனால் இந்த நூல் 17-வது அஷ்டபதியின் முற்பகுதியோடு முடிந்துவிடுகிறது. பிற்பகுதி கிடைக்கவில்லை. கிடைத்ததைமட்டும் உடனே வெளியிடத் துணிந்தோம்.

அபிநயக் குறிப்புகள்.

இதில் சொல்லப்பட்டிருக்கும் அபிநயக் குறிப்புகள் மிகவும் தெளிவாகவும், சுபாவமாகக் காட்டப்படும் சைகைகளை ஒத்ததாகவும் அழகுவாய்ந்தனவாகவும் இருப்பது முதலில் குறிப்பிடத்தக்கது. இது மிகப்பழயதான பரத முனிவர் சம்பிரதாயத்தை அனுஸரித்தது என்பதில் சந்தேக மில்லை. பரதர் சம்பிரதாயம் மிகவும் சுத்தமாக வழங்கிவரும் தஞ்சை ஜில்லா ந்ருத்தியத்தில், பெரும்பாலும், இதே அபிநயங்களே இந்தப் பொருள்களுக்கு உபயோகிக்கப்பட்டு வருகின்றன என்பதே இதற்குச் சான்று. இதன் தொன்மைக்கு மற்றொரு சான்றும் உளது. சரஸ்வதி மஹாலில் உள்ள நூல்களில்: தென்னாட்டுச் சுவடிகள் பனை ஓலைகளிலும், வடநாட்டுச் சுவடிகள் காகிதத்திலும் எழுதப்பட்டிருக்கின்றன. இந்த நூலின் பிரதிகள் இரண்டு

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

இருக்கின்றன. இரண்டும் காகிதத்திலேயே ஏற்பட்டிருக்கின்றன. இதன் பிரதி பனை ஓலைச் சுவடிகளில் இல்லை. ஆகையால் இங்குள்ள பிரதி வடநாட்டுப் பிரதி என்பதில் சந்தேகமில்லை. ஆனால் இதிலுள்ள அபிநயம், வடநாட்டுச் சம்பிரதாயத்தில் இப்போது பெரும்பாலும் மாறிப்போய் விட்டது; தற்காலத்தில் தஞ்சை முதலிய தென்னாட்டுப் பகுதிகளில் மட்டும் அனுஷ்டிக்கப்பட்டு வருகிறது. ஆகையால், இந்த நூலில் உள்ள சம்பிரதாயம், நமது தேச முழுதும், மாறுபடாத ஒரே சம்பிரதாயமாக இருந்த 12-வது நூற்றாண்டில் ஸ்ரீஜயதேவர் இருந்த வடநாட்டில் உள்ளது என்பது வெளிப்படை.

இதன் ஆசிரியரைப்பற்றியோ, எழுதப்பட்ட காலத்தைப் பற்றியோ பிரதிகளில் யாதொரு விவரமும் கிடைக்கவில்லை. 'கீத கோவிந்தம்' ஏற்பட்ட உடனேயே, அல்லது சிறிது காலத்திற்குள் இந்த நூல் ஸ்ரீஜயதேவர் சிஷ்ய பரம்பரையைச் சேர்ந்த ஒருவரால் எழுதப்பட்டிருக்கலாம் என்று தோன்றுகிறது.

இதிலுள்ள அபிநயக் குறிப்புகளில், ஹஸ்தங்களில், 26 அஸம்யுத ஹஸ்தங்களும் (ஒற்றைக்கைகளும்) 13 ஸம்யுத ஹஸ்தங்களும் (இரட்டைக்கைகளும்) அடிக்கடி வருகின்றன. கையைச் சுழற்றும் 4 வித ஹஸ்தகரணங்களும் காணப்படுகின்றன. பலவிதமான தலை அசைவுகளும், பலவித த்ருஷ்டி (பார்வை)களும் இருக்கின்றன. இவைகளின் வடிவம் தெளிவாகத் தெரிந்தால், இதிலுள்ள அபிநயங்கள் பெரும்பாலும் எளிதில் புலனாகும். ஆகவே 'அபிநயம்' என்பதைச் சிறிது விவரிப்போம்.

'அபிநயம்'

'அபிநயம்' என்றால், 'எதிரே கொண்டுவந்து காட்டுவது' என்று பொருள். 'அபி' (अभि) என்றால் 'எதிரே என்றும், 'நயம்' (नय:) என்றால் 'கொண்டுவருதல்' என்றும் பொருள்படும். இந்த அபிநயத்தினால் சகல பொருள்களும், மனதின் நிலைமைகளும், செய்கைகளும், காட்டப்படுகின்றன. 'அபிநயம்' என்ற சொல்லில் கண், கை முதலியவைகளில் ஏற்படும் சைகைகளும், வாய்ப்பேச்சும், கண்ணீர்விடுதல், முதலிய மெய்ப்பாடுகளும், வேஷம், ஆபரணம் முதலிய

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

आम्नाय-ग्रन्थालय,
भरतनिधि, करौंदी
वाराणसी-5

வைகளும், நாட்டிய அரங்கத்தில் காட்டப்படும் இதர தோற்றங்களும், அடங்கும். இவற்றை முறையே, ஆங்கிகம், வாசிகம், ஸாத்விகம், ஆஹார்யம், என்று நாட்டிய நூல் ஆசிரியர்கள் கூறுவர்.

இந்த நூலில் சொல்லப்பட்டிருப்பதெல்லாம் 'ஆங்கிக அபிநயம்' ஒன்றே. அபிநயத்திற்கான அங்கங்கள் 6 அவை-தலை, கைகள், இடுப்பு, மார்பு, பக்கங்கள், கால்கள், என்பனவாம். இவை ஒவ்வொன்றிலும் அடங்கியிருக்கும் சில்லரை அங்கங்களுக்கு 'உபாங்கம்' என்று பெயர். தலையின் உபாங்கங்கள் கண், புருவம், மூக்கு, உதடு, கன்னம், முகவாய்க்கட்டை, என்பனவாம்:

अङ्गप्रत्यङ्गसंयुक्तः षडङ्गो नाट्यसङ्ग्रहः ।
तस्य शिरोहस्तोरःपार्श्वकटीपादतः षडङ्गानि ।
नेत्रभ्रूनासाधरकपोलचिबुकान्युपाङ्गानि ॥

நாட்டிய சாஸ்திரம் (காசிப்பதிப்பு) அத். 8 சு. 12—13.

இவை ஒவ்வொன்றினுடைய அபிநயபேதங்களை எல்லாவற்றையும் விவரிப்பது என்பது இம்முகவுரையில் இயலாத காரியம். இந்த நூலில் பெரும்பாலும், தலை, கண், கை, கால், இவற்றின் அபிநயமே முக்கியமாக இருப்பதால், அவற்றை மட்டும் இப்பொழுது பரதநாட்டிய சாஸ்திரத்திலுள்ள மேற்கோள்களுடன் விவரிப்போம்.

1. தலையின் அசைவுகள் 13 வகை.

1. ஆகம்பிதம் (आकंपितं=சிறிது அசைத்தல்) மெதுவாக மேலும் கீழுமாக அசைத்தல்.

शनैराकम्पनादूर्ध्वमधश्चाकम्पितं शिरः ॥ சு. 19 ॥

மாதிரிப்பிரயோகம்—'கேள்விகேட்டல்': 'पृच्छासु' சு. 20.

2. கம்பிதம் (कम्पितं=அசைத்தல்) வேகமாக மேலும்கீழுமாகப் பலதடவை அசைத்தல்.

द्रुतं तदेव बहुशः कम्पितं कम्पितं शिरः ॥ சு. 19 ॥

மாதிரிப்பிரயோகம்—'அதட்டுதல்': 'तर्जने' சு. 21.

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

3. துதம் (धुतं=ஆட்டல்) இருப்பக்கங்களிலும் தலையை மெதுவாய்த் திருப்புதல்:

शिरसो रेचनं यत्तु शनैस्तद्धुतमिष्यते ॥ சு. 22 ॥

மாதிரிப்பிரயோகம்–'வேண்டாம் எனல்': 'अनीप्सिते' சு. 23.

4. விதுதம் (विधुतम्=கடுமையாக ஆட்டல்) இருப்பக்கங்களிலும் தலையை வேகமாகத் திருப்புதல்:

द्रुतमारेचनादेतत् विधुतन्तु भवेच्छिरः ॥ சு. 22 ॥

மாதிரிப்பிரயோகம்—குளிர் நடுக்கல்: 'शीतग्रस्ते' சு. 24.

5. பரிவாஹிதம் (परिवाहितम् = பக்கத்தில் செலுத்துதல்) மாற்றி மாற்றி இருபக்கங்களிலும் தலையைத் திருப்பிவைத்துக் கொள்ளுதல்:

पर्यायतः पार्श्वगतं शिरः स्यात्परिवाहितम् ॥ சு. 25 ॥

மாதிரிப்பிரயோகம்—யோசித்தல்: 'विचारे' ஆச்சர்யமடைதல்: 'विस्मये' சு. 26.

6. ஆதூதம் அல்லது உத்வாஹிதம் } आधूतम्=சிறிது அசைத்தல் अथवा அல்லது उद्वाहितम्=மேலே தூக்குதல்

தலையை விறைப்பாக மேலேகொண்டு போதல்:

आधूतमुच्यते तिर्यक् सकृदुद्वाहितञ्च यत् ॥ சு. 25 ॥

மாதிரிப்பிரயோகம்—தற்பெருமை கொள்ளுதல்: 'आत्मसम्भावनादिषु' சு. 27.

7. அவதூதம் (अवधूतम्=கீழே ஆட்டுதல்)
ஒரு தடவை தலையை கீழும் மேலுமாக ஆட்டுதல்:

यदधः सकृदाक्षिप्तमवधूतन्तु तच्छिरः ॥ சு. 28 ॥

மாதிரிப்பிரயோகம்—தூது சொல்லியனுப்புதல்: 'सन्देशे', 'आलापे' சு. 28.

8. அஞ்சிதம் (अञ्चितम्=வளைத்தல்) கழுத்தை ஒருபுறமாக வளைப்பதற்கு 'அஞ்சிதசிரஸ்' என்று பெயர்.

किञ्चित् पार्श्वानतग्रीवं शिरो विज्ञेयमञ्चितम् ॥

மாதிரிப்பிரயோகம்—'துக்கத்தில்' दुःखिते சு. 29.

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

9. நிஹஞ்சிதம் (निहञ्चितम्=தோள்களை இருபக்கத்திலும் தூக்கிக்கழுத்தை ஒரு பக்கமாகச் சாய்த்தல்) இது ஸ்திரீகளுக்கே உரியது.

उत्क्षिप्तबाहुशिरसः तथा ञ्चितशिरोधरः ।
निहञ्चितन्तु विज्ञेयं स्त्रीणामेतत् प्रयोजयेत् ॥ சு. 30 ॥

மாதிரிப்பிரயோகம்—'கர்வத்தில்' 'गर्वे', 'யுவதிகளின் சேஷ்டைகளில்': विलासे, ललिते, बिब्बोके, किलिकिञ्चिते,मोट्टायिते, कुट्टमिते சு. 31.

10 பராவ்ருத்தம் (परावृत्तम्=திரும்புதல்) பின்பக்கம் முகத்தைத்திருப்புதல்:

परावृत्तानुकरणं परावृत्त शिरः स्मृतम्. (अ. 8. श्लो । 32)

மாதிரிப்பிரயோகம்-பின்பக்கம் பார்ப்பதில்: 'पृष्ठतः प्रेक्षणादिषु' சு. 3.

11. உத்க்ஷிப்தம் (उत्क्षिप्तम्=மேலே தூக்குதல்) சிறிது அண்ணாந்து பார்ப்பது:

उत्क्षिप्तश्चापि विज्ञेयं उन्मुखावस्थितं शिरः । சு. 33.

மாதிரிப்பிரயோகம்- உயரமானவனைப் பார்ப்பதில் (प्रांशु ... योगेषु अ. 8 श्लो. 33.)

12. அதோகதம் (अधोगतम्=கீழே சென்றது) தலையைக் கீழே தொங்கப்போடுதல்:

अधोमुखं स्थितश्चापि शिरः प्राहुरधोगतम् । (अ. 8. श्लो. 34)

மாதிரிப்பிரயோகம்—வெட்கத்தில்: (लज्जायां) சு. 34.

13. (परिलोलितम् =நாலுபக்கமும் ஆடுதல்.) நிலையில்லாமல் எல்லாப்பக்கங்களிலும் தலை ஆட்டங்காணுதல்:

सर्वतो लोलनाच्चापि शिरः स्यात्परिलोलितम् । அ. 8 சு. 35.

மாதிரிப்பிரயோகம் — 'மூர்ச்சையில்': 'मूर्छा' 35 வது சுலோகம்.

2. கைகளின் முத்திரைகள் 37 வகை.

A அஸம்யுத ஹஸ்தங்கள் (ஒற்றைக்கை முத்திரைகள்) 24.

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

1. பதாகா (पताका=கொடி) விரல்களை நீட்டிச்சேர்த்துப் பெருவிரலைக் குறுக்கினால் அதற்குப் 'பதாகஹஸ்தம்' என்று பெயர்:—

प्रसारिताग्राः संहिताः यस्याङ्गुल्यो भवन्ति हि ।
कुञ्चितश्च तथाङ्गुष्ठः स पताक इति स्मृतः ॥ (அ. 9—சு. 18.)

மாதிரிப்பிரயோகம்—அடிப்பதில்: (प्रहारपाते) சு. 19.

2. த்ரிபதாகம் (त्रिपताका = முக்கொடி) பதாகஹஸ்தத்தில் மோதிரவிரலை வளைத்தால் அதற்கு 'த்ரிபதாகஹஸ்தம்' என்று பெயர்:—

पताके तु यदा वक्राऽनामिका त्वङ्गुलिर्भवेत् ।
त्रिपताकस्स विज्ञेयः कर्म चास्य निबोधत ॥ (அ. 9. சு. 27.)

மாதிரிப்பிரயோகம்-மங்கலமான த்ரவ்யத்தைத்தொடுதல்: 'माङ्गल्यद्रव्याणां स्पर्शे' (சு. 29)

3. கர்த்தரீமுகம் (कर्तरीमुख:=கத்திரிக்கோலின் வாய்) த்ரிபதாக ஹஸ்தத்தில் ஆள்காட்டி விரல், நடுவிரலின் பின்புறத்தைப் பார்க்கும்படி தூக்கப்பட்டால் அதற்கு 'கர்த்தரீமுகம்' என்று பெயர்:—

4. அர்த்தசந்திரம் (अर्धचन्द्र:-அரைச்சந்திரன்) ஒரு பக்கம் எல்லா விரல்களையும் வளைத்து மற்றொரு பக்கத்தில் கட்டைவிரலையும் வளைத்தால் அதற்கு அர்த்த சந்திர ஹஸ்தம் என்று பெயர்:—

यस्याङ्गुल्यस्तु विनताः सहाङ्गुष्ठेन चापरम् ।
सोऽर्धचन्द्रो हि विज्ञेयः करः कर्मास्य वक्ष्यते ॥ சு. 36

மாதிரிப்பிரயோகம்—பிறைச்சந்திரனைக்காட்ட:—
शशिलेखा । சு-37.

5. அராளம் (अराल:— வளைவுள்ள) ஆள்காட்டி விரலை வில்லைப்போல் வளைத்து, பெருவிரலைக் குறுக்கி மற்ற விரல்களைப் பிரித்து மேற்புறமாக வளைத்தால் அதற்கு அராளஹஸ்தம் என்று பெயர்:—

आद्या धनुर्नता कार्या कुञ्चितोऽङ्गुष्ठकस्तथा ।
शेषा भिन्नोर्ध्ववलिता ह्यरालाङ्गुलयस्स्मृताः ॥ சு. 39

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

மாதிரிப்பிரயோகம்—ஸ்த்ரீகள் கூந்தலை முடித்தல் அல்லது தூக்கி ஆற்றுவதைக் காட்டவும், வியர்வையை வழித்தலைக் காட்டவும்:—

केशानां संग्रहोत्कर्षौ சு-41 स्वेदस्य चापनयने சு-44

6. சுகதுண்டம் (शुकतुण्ड:—கிளி மூக்கு) அராள ஹஸ்தத்தில் (5-ம் நெம்பர்) மோதிர விரலை வளைத்தால் அதற்கு சுகதுண்டம் என்று பெயர்:—

अरालस्य यदा वक्राऽनामिका त्वङ्गुलिर्भवेत् ।
शुकतुण्डस्तु स करः कर्म चास्य निबोधत ॥ சு. 46

மாதிரிப்பிரயோகம்—ஆவாஹநத்தைக் காட்ட:—

आवाहने சு-47

7. முஷ்டி (मुष्टि:—முஷ்டி) விரல்களின் நுனிகள் உள்ளங்கையில் பொருந்தி, விரல்களின் மேல் பெருவிரல் வைக்கப் பட்டால் அதற்கு 'முஷ்டி' என்று பெயர்:—

अङ्गुल्यो यस्य हस्तस्य तलमध्येऽग्रसंस्थिताः ।
तासामुपरि चाङ्गुष्ठः स मुष्टिरिति संज्ञितः ॥ சு. 48

மாதிரிப்பிரயோகம்—குத்துவதைக் காட்ட:—

प्रहारे சு-49

8. சிகரம் (शिखरम्:—உச்சி) முஷ்டி ஹஸ்தத்தில் (நெ 7) பெருவிரல் உயரத் தூக்கப்பட்டால் அதற்கு சிகரஹஸ்தம் என்று பெயர்:—

अस्यैव तु यदा मुष्टेरूर्ध्वोऽङ्गुष्ठः प्रयुज्यते ।
हस्तस्स शिखरो नाम तदा ज्ञेयः प्रयोक्तृभिः ॥ சு. 50

மாதிரிப்பிரயோகம்—சக்தி - முதலிய ஆயுதங்களை எறிவதைக் காட்ட:—

तोमरशक्तिप्रमोक्षणे சு-51

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

9. கபித்தம் (कपित्थः—) சிகரஹஸ்தத்தில் முன் பக்கத்தில் கட்டை விரலால் அமுக்கி, ஆள்காட்டி விரலை வளைத்துக் கொண்டால், அதற்குக் கபித்தஹஸ்தம் என்று பெயர்:—

अस्यैव शिखराख्यस्य मुखेऽङ्गुष्ठनिपीडिता ।
यदा प्रदेशिनी वक्रा स कपित्थस्तदा स्मृतः ।। சு. 52

'கபித்தம்' என்றால் 'விளாங்கனி' என்று பொருள். இந்த வார்த்தையை கபி'ஸ்த' என்று பிரித்தால் 'குரங்கு நிற்கும் நிலை' என்று பொருள்படும்:—

மாதிரிப்பிரயோகம்—அம்பு விடுவதைக் காட்ட:—
बाण சு-53

10. கடகாமுகம் (खटकामुखम् — குத்துக்கட்டையின் முகம்) கபித்த ஹஸ்தத்தில் (நெ. 9) மோதிர விரலும் சுண்டு விரலும் வளைந்ததாகவே மேலே தூக்கப்பட்டால் அதற்கு கடகாமுகம் என்று பெயர்:—

उत्क्षिप्तवक्रा तु यदाऽनामिका सकनीयसी ।
अस्यैव तु कपित्थस्य तदाऽसौ खटकामुखः ॥ சு. 54

மாதிரிப்பிரயோகம்—கண்ணாடி-குடை-முதலியவைகளைப் பிடிப்பதில்:—

छत्र आदर्शधारणम् சு. 55

11. ஸூசீமுகம் (सूचीमुखम् — ஊசி முனை) கடகாமுக ஹஸ்தத்தில் (நெ. 10) ஆள்காட்டி விரலை நீட்டி விட்டால் அதற்கு ஸூசீமுக ஹஸ்தம் என்று பெயர்:—

खटकाख्ये यदा हस्ते तर्जनी संप्रसारिता ।
हस्तस्सूचीमुखो नाम तदा ज्ञेयः प्रयोक्तृभिः ।। சு-58

மாதிரிப்பிரயோகம்—'இவர் யார்?' என்று கேட்க:-

.... कोऽसाविति निर्देशे .... சு. 67

12. பத்மகோசம் (पद्मकोशः—நன்றாக மலராத தாமரை) விரல்களை யெல்லாம் பிரித்து அவைகளை வளைத்து நுனிகளைச் சேர்க்காமல் மேல்நோக்கி வைத்துக்கொண்டால் அதற்குப் பத்மகோசம் என்று பெயர்:-

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

आम्नाय-ग्रन्थालय, भरतनिधि, करौंदी वाराणसी-5

यस्याङ्गुल्यस्तु विरलाः सहाङ्गुष्ठेन कुञ्चिताः ।
ऊर्ध्वा ह्यसङ्गताग्राश्च स भवेत्पद्मकोशकः ॥ சு. 74

மாதிரிப்பிரயோகம்— வில்வப்பழம் விளாம்பழம் முதலியவைகளைப் பறித்தல்—ஸ்த்ரீகளின் மார்பைக் காட்டுவது:—

बिल्वकपित्थफलानां ग्रहणं कुचदर्शनञ्च नारीणाम् சு. 75

13. ஸர்ப்ப சிரஸ் (सर्पशिरः—நல்ல பாம்பின் தலை) எல்லா விரல்களையும் வளைத்து, உள்ளங்கை குழியும்படி பெருவிரலும், மற்றவிரல்களும் வரிசையாகச் சேர்க்கப்பட்டால், அதற்கு ஸர்ப்ப சிரஸ் என்று பெயர்:—

अङ्गुल्यस्सहिताः सर्वाः सहाङ्गुष्ठेन यस्य तु ।
तथा निम्नतलश्चैव स तु सर्पशिरः करः ॥ சு. 78

மாதிரிப்பிரயோகம்– பாம்பின் கதியைக் காட்ட:—

.... भुजङ्गतौ சு. 35.

14. மிருகசீர்ஷம் (मृगशीर्षम्—மான் தலை) விரல்களை நெருக்கி கீழ்நோக்கி வைத்துக்கொண்டு சுண்டு விரலையும் பெருவிரலையும் மேலே தூக்கினால் அதற்கு மிருகசீர்ஷம் என்று பெயர்:—

अधोमुखीनां सर्वासामङ्गुलीनां समागमः ।
कनिष्ठाङ्गुष्ठकावूर्ध्वौ स भवेन्मृगशीर्षकः ॥ சு. 80.

மாதிரிப்பிரயோகம்— 'இங்கு' 'தற்காலத்தில்' என்று காட்ட:—

.... इह सांप्रतम् சு. 81

15. காங்குலம் (काङ्गुलम्— 'கங்கு' (சோளம் போன்றது) என்னும் தானியத்தைக் கதிரினின்றும் எடுத்தல்) கட்டை விரல் ஆள்காட்டி விரல் நடுவிரல் இம்மூன்றின் நுனிகளும் மூச்சுழிபோல் ஒன்றுக்கொன்று சமீபமாக வைக்கப்பட்டு மோதிர விரல் வளைக்கப்பட்டுச் சுண்டுவிரல் மேலே தூக்கப் பட்டால் அதற்குக் காங்குல ஹஸ்தம் என்று பெயர்:—

त्रेताग्निसंस्थिता मध्या तर्जन्यङ्गुष्ठकास्तथा ।
काङ्गुलेऽनामिका वक्रा तथा चोर्ध्वा कनीयसी ॥ சு. 82

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

மாதிரிப்பிரயோகம் — 'மரகதம், வைடூர்யம்' முதலிய ரத்நங்களைக்காட்ட:—

मरकतवैडूर्यादीनां निदर्शने சு. 22

16. அலபத்மம் (अलपद्मम् மலர்ந்த தாமரை) விரல்களையெல்லாம் பிரித்து வைத்துக்கொண்டு ஒரு பக்கமாகத் திருகுவதுபோல் சுழற்றினுல் அதற்கு அலபத்மம் என்று பெயர்:—

आवर्तिन्यः करतले यस्याङ्गुल्यो भवन्ति हि ।
पार्श्वं गता विकीर्णाश्च स भवेदलपद्मकः ॥ சு. 85

மாதிரிப்பிரயோகம்—'இல்லை' என்று சொல்ல:—

.... नास्ति शून्यवचनेषु சு. 86

17. சதுரம் (चतुरः ஸாமர்த்தியமுள்ள) ஆள்காட்டி விரல் நடுவிரல் மோதிரவிரல் இம்மூன்றையும் நீட்டி நெருக்கிப் பெருவிரலை அம்மூன்று விரல்களுக்கும் நடுவே வைத்துச் சுண்டு விரலை மேலே தூக்கினுல் அதற்கு 'சதுர ஹஸ்தம்' என்று பெயர்:—

तिस्रः प्रसारिता यत्र तथा चोर्ध्वा कनीयसी ।
तासां मध्यस्तथाऽङ्गुष्ठः स करश्चतुरः स्मृतः ॥ சு. 87

மாதிரிப்பிரயோகம்— தகுதி-ஏற்றது-என்பதைத் தெரிவிக்க:—

युक्ते पथ्ये சு. 88

வர்ணங்களைக்காட்ட: சதுர ஹஸ்தத்தை மேலே தூக்கினுல் 'வெள்ளை'; சுற்றினுல் (வட்டமாகக் காட்டினுல்) சிவப்பும் மஞ்சளும் ஒன்றேடொன்று இருகைகளையும் தடவினுல் நீல வர்ணம் என்பது நாட்ய சாஸ்த்ர ஸம்ப்ரதாயம்:—

सितमूर्ध्वेन तु कुर्यात् रक्तं पीतं च मण्डलकरेण ।
परिमृदितेन तु नीलं वर्णांश्चतुरेण हस्तेन ॥ சு. 94

18. ப்ரமர ஹஸ்தம் (भ्रमरः வண்டு) கட்டைவிரலும் நடுவிரலும் நுனிகள் தொட்டுக்கொண்டு ஆள்காட்டி விரல் வளைந்து மற்ற விரல்கள் விரிந்து தூக்கப்பட்டால் அதற்கு ப்ரமர ஹஸ்தம் என்று பெயர்:—

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

मध्यमाङ्गुष्ठसन्दंशः वक्रा चैवं प्रदेशिनी ।
ऊर्ध्वमन्ये प्रकीर्णे च अङ्गुल्यौ भ्रमरे करे ॥ சு. 95

மாதிரிப்பிரயோகம்— நீண்ட காம்புள்ள பூக்களைப் பறித்தல் :—

दीर्घवृन्तानां पुष्पाणां ग्रहणविधिः சு-96

19. ஹம்ஸாஸ்யம் அல்லது ஹம்ஸவக்த்ரம் (हंसास्यः अथवा हंसवक्त्रं, அன்னப்பக்ஷியின் முகம்) ஆள்காட்டி விரல் நடுவிரல் பெருவிரல் இவைகளின் நுனிகளும் முச்சுழிபோல் சேர்க்கப் பட்டு மற்ற இரண்டு விரல்களும் நீட்டப்பட்டால் அதற்கு ஹம்ஸாஸ்யம் அல்லது ஹம்ஸவக்த்ரம் என்று பெயர் :—

तर्जनीमध्यमाङ्गुष्ठाः त्रेताग्निस्था निरन्तराः ।
भवेयुर्हंसवक्त्रस्य शेषे द्वे संप्रसारिते ॥ சு-98

மாதிரிப்பிரயோகம்—'கொஞ்சம்' என்பதைக் காட்ட :—

... अल्प ... ... சு-99

20. ஹம்ஸபக்ஷம் (हंसपक्षः அன்னப்பக்ஷியின் சிறகு) ஆள் காட்டி விரலும் நடுவிரலும் மோதிர விரலும் ஸமமாக நீட்டப் பட்டுச் சுண்டுவிரல் மேலே தூக்கப்பட்டுப் பெருவிரல் குறுக் கப்பட்டால் அதற்கு 'ஹம்ஸபக்ஷம்' என்று பெயர்:—

समाः प्रसारितास्तिस्रः तथा चोर्ध्वा कनीयसी ।
अङ्गुष्ठः कुञ्चितश्चैव हंसपक्ष इति स्मृतः ॥ சு-100

மாதிரிப்பிரயோகம்—சந்தனம் பூசுவதைக்காட்ட: —
गन्धसंश्रये चैव சு-101

21. ஸந்தம்சம் (सन्दंशः இறுகக் கடிப்பதுபோல் சேர்த்தல்) அராள ஹஸ்தத்தில் (நெ. 5) பெருவிரல் ஆள்காட்டிவிரல் இவைகளின் நுனிகள் சேர்ந்து, உள்ளங்கை குழிந்திருந்தால் அதற்கு ஸந்தம்சம் என்று பெயர் :—

तर्जन्यङ्गुष्ठसन्दंशो ह्यरालस्य यथा भवेत् ।
आभुग्नतलमध्यश्च स सन्दंश इति स्मृतः ॥ சு-104

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

இது மூன்றுவிதம்:— 1. அக்ரஸந்தம்சம் (अग्र நுனி.)
2. முகஜஸந்தம்சம் (मुखज முகத்தோடு முகத்தைச் சேர்ப்பது.)
3. பார்ச்வகத ஸந்தம்சம் (पार्श्वगत பக்கங்களைச் சேர்ப்பது.)

மாதிரிப்பிரயோகம்—அக்ரஸந்தம்சம்:— பூப்பறித்தல்—தொடுத்தல் இவைகளைக்காட்ட :—

पुष्पावचयग्रथने சு-106

முகஜஸந்தம்சம்; திரி, சலாகை-இவைகளைச் செலுத்துதல்:-

वर्तिशलाकादिपूरणं चैव சு-107

பார்ச்வகத ஸந்தம்சம்—பூநூல் நூற்றலைக்காட்ட:—

यज्ञोपवीत ... ... சு-108

22. முகுளம் (मुकुलम् மொக்கு) எல்லா விரல்களின் நுனிகளும் அன்னப்பக்ஷியின் வாயைப்போல் வளைந்து சேர்க்கப்பட்டு, மேல் நோக்கி இருந்தால் அதற்கு 'முகுளம்' என்று பெயர் :—

समानताग्रास्सहिताः यस्याङ्गुल्यो भवन्ति हि ।
ऊर्ध्वा हंसमुखस्येव भवेन्मुकुलकः करः ॥ சு-111

மாதிரிப் பிரயோகம்— தாமரைமொக்கு-முதலியவைகளைக் காட்ட :—

पद्मोत्पलमुकुलरूपणे चैव சு-112

23. ஊர்ண நாபம். (ऊर्णनाभः சிலந்தி) பத்மகோச ஹஸ்தத்தில் (நெ. 12) விரல்களைச் சிறிது மடக்கினால் அதற்கு ஊர்ணநாபம் என்று பெயர் :—

पद्मकोशस्य हस्तस्य ह्यङ्गुल्यः कुञ्चिता यदा ।
ऊर्णनाभस्स विज्ञेयः केशचौर्यग्रहादिषु ॥ சு-114

மாதிரிப்பிரயோகம் :— தலையைச் சொறிதல் - குஷ்ட வியாதி இவைகளைக் காட்ட :—

शिरःकण्डूयने कुष्ठव्याधिनिरूपणे சு-115

24. தாம்ர சூடம் (ताम्रचूडः கோழி) நடுவிரலும் பெருவிரலும் நுனிகள் சேர்ந்து ஆள்காட்டி விரல் வளைந்து மற்ற விரல்கள் உள்ளங்கையில் பதிய வைக்கப்பட்டால் அதற்கு தாம்ரசூடம் என்று பெயர் :—

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

मध्यमाङ्गुष्ठसन्दंशो वक्रा चैव प्रदेशिनी ।
शेषे तलस्थे कर्तव्ये ताम्रचूडे कराङ्गुली ॥ சு-116

மாதிரிப்பிரயோகம்— குழந்தைகள் பேசும்பொழுது காட்டப்படும் செய்கை :—

... बालालाप ... சு-118

தாம்ர சூடம் மற்றொரு வகை:— விரல்களைச் சேர்த்து வளைத்து அவற்றின்மேல் பெருவிரலை வைத்துச் சுண்டுவிரலை நீட்டினுல் அதற்கும் தாம்ர சூடம் என்று பெயர் :—

अङ्गुल्यस्संहिता वक्रा उपर्यङ्गुष्ठपीडिताः ।
प्रसारिता कनिष्ठा च ताम्रचूडः करस्स्मृतः ॥ சு-119

மாதிரிப்பிரயோகம்—நூறு ஆயிரம் · லக்ஷம் முதலியவைகளைக் காட்ட :—

शतं सहस्रं लक्षञ्च करेणैतेन योजयेत् சு-120

இந்த இருபத்தி நான்கு அஸம்யுத ஹஸ்தங்களே (ஒற்றைக்கைகளே)நாட்டிய சாஸ்திரத்தில்சொல்லப்பட்டிருக்கின்றன. அடியிற்கண்ட இரண்டு ஹஸ்தங்களும் கீத கோவிந்த அபிநயத்திலும் மற்றும் பழக்கத்திலும் இருந்து வருகின்றன. அவற்றின் லக்ஷணம் 'அபிநய தர்ப்பணம்' என்னும் நூலிலிருந்து கொடுக்கப்படுகிறது :—

25 அர்த்தபதாகம் (अर्धपताकम् பாதிக்கொடி) த்ரிபதாக ஹஸ்தத்தில் (நெ. 2) சுண்டு விரலும் வளைக்கப்பட்டால் அதற்கு அர்த்தபதாகம் என்று பெயர் :—

त्रिपताके कनिष्ठा चेत् वक्रिताऽर्धपताकिका ।

மாதிரிப்பிரயோகம்—'இரண்டு' என்பதைக் காட்ட :—

उभयोरिति वाचके ।

26. மயூர ஹஸ்தம் (मयूर· மயில்)கர்த்தரி முகஹஸ்தத்தில் (நெ. 3) மோதிர விரலும் பெருவிரலும் ஒன்றோடொன்று சேர்க்கப்பட்டால் அதற்கு மயூர ஹஸ்தம் என்று பெயர்:—

अस्मिन् (कर्तरीमुखे) नमिकाङ्गुष्ठे श्लिष्टे चान्याः प्रसारिताः ।
मयूरहस्तः कथितः नाटीकाविचक्षणैः ॥

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

மாதிரிப்பிரயோகம்-கண்ணீர்த்துளியை எடுத்தெறிவதில், தர்க்கம் செய்வதில் :—

नेत्रोदकसमुत्क्षेपे शास्त्रवादे ।

ஸம்யுதஹஸ்தங்கள் (இரட்டைக்கைகள்) 13 :—

(1) அஞ்சலி (अञ्जलि: கும்பிடுதல்) இரண்டு கைகளையும் பதாகங்களாக வைத்துக்கொண்டு அவைகளைச் சேர்த்தால் அதற்கு அஞ்சலி என்று பெயர்:—

पताकाभ्यान्तु हस्ताभ्यां संश्लेषादञ्जलिः स्मृतः ॥ சு-122

மாதிரிப்பிரயோகம்–தேவதைகள், குரு, ஸ்நேகிதன் இவர்களை நமஸ்கரித்தல்:—

देवतानां गुरूणां च मित्राणाञ्चाभिवादने சு–122

(2) கபோதஹஸ்தம்— (कपोत: புரு) இரண்டு கைகளின் பக்கங்களையும் ஒன்றோடொன்று சேர்த்தால், அதற்குக் கபோதஹஸ்தம் என்று பெயர்:—

उभाभ्यामपि हस्ताभ्यां अन्योन्यं पार्श्वसंग्रहात् ।
हस्तः कपोतको नाम कर्म चास्य निबोधत ॥ சு-124

மாதிரிப்பிரயோகம்—பயத்தில் :—

भये .... சு-125

(3) கர்க்கடஹஸ்தம் (कर्कट: நண்டு) இருகைகளின் விரல்களும் கோர்க்கப்பட்டால் அதற்குக் கர்க்கடஹஸ்தம் என்று பெயர் :—

अङ्गुल्यो यस्य हस्तस्य ह्यन्योन्यान्तरनिःसृताः ।
स कर्कट इति ज्ञेयः करः कर्म च कथ्यते ॥ சு-127

மாதிரிப்பிரயோகம்-தூங்கியெழுந்து சோம்பல் முறித்துக் கொட்டாவி விடுவதைக் காட்ட :—

सुप्तोत्थितविजृम्भणे ... ... சு-128

(4) ஸ்வஸ்திகம் (स्वस्तिकम् ஸ்வஸ்திக முத்திரையைப்போல் ஒன்றுக்கொன்று குறுக்காக வைக்கப்பட்டது) (இரண்டு) கைகளையும் அராளஹஸ்தமாக (ஒற்றைக்கை ஐந்தாவது

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

வைத்துக்கொண்டு, மணிக்கட்டுகளை ஒன்றின்மேல் ஒன்ருக வைத்து இடதுபக்கமாக உயர்த்தி வைத்துக்கொண்டால், அதற்கு ஸ்வஸ்திகஹஸ்தம் என்று பெயர்:—

मणिबन्धनविन्यस्तावरालौ वर्धमानकौ ।
उत्तानौ वामपार्श्वस्थौ स्वस्तिकः परिकीर्तितः ॥ சு-129.

மாதிரிப்பிரயோகம் — ஸ்வஸ்திக முத்திரையிலிருந்து கைகளைப் பிரித்துக்கொண்டு போனல், திசைகளையும் மேகத்தையும் ஆகாயத்தையும் காடு ஸமுத்திரம் முதலானவைகளையும் காட்டலாம்:—

स्वस्तिकविच्युतिकरणात् दिशो घनाः वनं समुद्राश्च ॥ சு-103.

(5) கடகாவர்த்தமானகம் (कटकावर्धमानकम् கடகம்-வளை; வர்த்தமானகம்-விரிந்துபோதல்) இரண்டு கைகளையும் வளைகள் அணியும் இடம் ஒன்றின்மேலொன்று இருக்கும்படி வைத்தால் அதற்குக் கடகா வர்த்தமானகம் என்று பெயர்:—

कटकः कटके न्यस्तः कटकावर्धमानकः । சு-131.

மாதிரிப்பிரயோகம் — பெரியோர்களை நமஸ்கரிக்கும் போது பாதங்களைத் தொடுவதில்:—

प्रणामकरणे .... சு-131.

(6) உத்ஸங்கம் (उत्सङ्गम् மடி) இரண்டு கைகளும் உள்ளங்கை மேற்புறமாக அராள முத்திரையைத்(1) தாங்கி ஒன்றின்மேல் ஒன்று குறுக்காக வைக்கப்பட்டு மேலே வளைக்கப்பட்டால் அதற்கு உத்ஸங்கம் என்று பெயர்:—

अरालौ तु विपर्यस्तौ उत्तानावूर्ध्वमानतौ ।
'उत्सङ्ग' इति विज्ञेयः स्पर्शस्य ग्रहणे करः ॥ சு-132.

மாதிரிப்பிரயோகம்:- ஸ்பரிச உணர்ச்சியைக் காட்டுவதற்கு

---

(1) இந்த ஹஸ்தத்திற்கு खटकावर्धमानकम् என்ற பெயரைக் கொடுத்து, "இரண்டு கைகளிலும் கடகாமுக முத்திரையோடு (ஒற்றைக்கை 10) மணிக்கட்டின்மேல் மணிக்கட்டு இருக்கும்படிகுறுக்காகவோ அல்லதுகைகள் ஒன்றையொன்று பார்க்கும்படிக்கோ வைத்துக்கொள்ளுதல்" என்று ஸங்கீத ரத்னாகரத்தில் கூறப்பட்டுள்ளது:—

खटकामुखयोः पाण्योः स्वस्तिके मणिबन्धके ।
अन्योन्याभिमुखत्वे वा खटकावर्धमानकः ॥ அ. 7 சு-203.

[5]

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

स्पर्शस्य ग्रहणे करः

(7) நிஷதம் (निषधः—கெட்டியான) இது இருவகை:— முதல் வகையாவது—கைகள் இரண்டும் ஒன்று மற்றென்றின் புஜத்தில் வைக்கப்பட்டு வலது கை, முஷ்டியாகத் தரிக்கப்பட்டால் அதற்கு 'நிஷதம்' என்ற பெயர்:—

गृहीत्वा वामहस्तेन कूर्पराभ्यन्तरे भुजम् ।
दक्षिणश्चापि वामस्य कूर्पराभ्यन्तरे न्यसेत् ॥ சு-134.

स चापि दक्षिणो हस्तः सम्यङ्मुष्टीकृतो भवेत् ।
इत्येष निषधो हस्तः कर्म चास्य निबोधत ॥ சு-135

மாதிரிப்பிரயோகம் — கர்வம், சரீரத்தின் அழகான அமைப்பு இவைகளைக் காட்டுவதற்கு:—

गर्वसौष्ठव .... சு-136.

இரண்டாவது வகை—இரண்டு கைகளிலும் ஹம்ஸபக்ஷ முத்திரையைத் தாங்கி உள்ளங்கை வெளிப்புறம் நோக்குமாறு வைக்கப் பட்டால் அதற்கும் நிஷதம் என்று பெயர்:—

अथवा—ज्ञेयो वै निषधो नाम हंसपक्षौ पराङ्मुखौ ॥ சு-137.

மாதிரிப்பிரயோகம்—ஜன்னலைக் காட்டுவதற்கு:—

जालवातायनादीनां .... சு-137.

(8) தோலம் (दोलः—ஊஞ்சல்) தோள்களை நன்றாகத் தளர்த்திக் கைகளைப் பதாக (ஒற்றைக்கை 1) முத்திரையோடு தொங்கவிட்டால் அதற்கு 'தோலம்' என்று பெயர்:—

अंसौ प्रशिथिलौ मुक्तौ पताकौ प्रविलम्बितौ ।
यदा भवेतां करणे स 'दोल' इति संज्ञितः ॥ சு-138.

மாதிரிப்பிரயோகம் — ஏக்கம் மூர்ச்சை, இவைகளைக் காட்டுவதற்கு;—

विषादमूर्छित ... ... சு-139.

(9) புஷ்பபுடம் (पुष्पपुटम् பூக்களை வைக்கும் தொன்னை) இரண்டு கைகளிலும் ஸர்ப்பசிரஸ் (ஒற்றக்கை நெ. 13) முத்திரையுடன், ஒரு கையின் விரல்கள் மற்றொரு கைக்குள் விரல்களை ஒட்டினாற்போல் அணைத்து வைக்கப்பட்டால் அதற்குப் புஷ்பபுடம் என்று பெயர்:—

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

आम्नाय-ग्रन्थालय, भरतनिधि, करौंदी वाराणसी-5

यस्तु सर्पशिराः प्रोक्तस्तस्याङ्गुलिनिरन्तरः ।
द्वितीयः पार्श्वसुश्लिष्टः स तु पुष्पपुटः स्मृतः ॥ சு-140.

மாதிரிப்பிரயோகம்:— புஷ்பம் முதலியவைகளை எடுத்துச்செல்லுதல்:—

पुष्पभक्ष्याणि अनेकनानाविधानि ।
युक्तेन ग्राह्याणि उपनेयानि ॥ சு-141.

(10) மகரம் (मकरः சுருமீன்) இரண்டு விரல்களையும் சேர்த்துச் சமமாக நீட்டி, இரண்டையும் உள்ளங்கை கீழ் நோக்கும்படி ஒன்றின் மேல் ஒன்றாக வைத்துக்கொண்டு பெருவிரல்களை மேலே தூக்கினால் அதற்கு மகரஹஸ்தம் என்று பெயர்:—

पताकौ तु यदा हस्तावूर्ध्वाङ्गुष्ठावधोमुखौ ।
उपर्युपरि विन्यस्तौ तदा स मकरः करः ॥ சு-142.

மாதிரிப்பிரயோகம்:— முதலை, மீன் முதலியவைகளைக் காட்ட:—

... नक्रमकरमत्स्यानां ... சு-143.

(11) கஜ தந்தம் (गजदन्तः யானையின் தந்தம்) இரண்டு கைகளும் ஸர்ப்பசீர்ஷ முத்திரையைத் தாங்கி, முழங்கைகள் கீழே தொங்கும்படி மடிக்கப்பட்டால் அதற்கு கஜ தந்தம் என்று பெயர்:—

कूर्पराधोऽञ्चितौ हस्तौ यदास्तां सर्पशीर्षकौ ।
गजदन्तस्स विज्ञेयः कर्म चास्य निबोधत ॥ சு-144.

மாதிரிப்பிரயோகம்:— அதிகமான பாரத்தைத் தூக்குவதைக் காட்ட:— अतिभारयोगे च சு-145.

(12) அவஹித்தம் (अवहित्थः மனோபாவங்களை மறைத்தல்) இரண்டு கைகளையும் சுகதுண்ட முத்திரையாக (ஒற்றைக்கை நெ. 6) வைத்துக் கொண்டு அவைகளை மார்புக்குச் சமமாக உயர்த்தி, வளைத்து, ஒன்றுக் கொன்று எதிர் நோக்கும்படி வைத்துக்கொண்டு மெதுவாக இரண்டும் ஒன்றோடொன்று கீழ்முகமாகவே நெருக்கப் பட்டால் அதற்கு அவஹித்தம் என்று பெயர்:

शुकतुण्डौ करौ कृत्वा वक्षस्यभिमुखाञ्चितौ ।
शनैरधोमुखाविद्धौ सोऽवहित्थ इति स्मृतः ॥ சு-146.

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Publio Domain, Digitizagtion by eGangotri

மாதிரிப் பிரயோகம்:— அடங்காத ஆவலைக்காட்ட:-

उत्कण्ठिते ... ... சு-147.

(13) வர்த்தமானம் (वर्धमान: விருத்தியடைதல்) ஒருகையை முகுளஹஸ்த (ஒற்றைக்கை நெ. 22)மாக வைத்துக்கொண்டு கபித்த (ஒற்றைக்கை நெ. 9) முத்திரையுடன் கூடிய மற்றொரு கைவிரல்களால் அதை வளைத்துப் பிடித்தால் அதற்கு வர்த்தமானம் என்று பெயர்:—

मुकुलस्तु यदा हस्तः कपित्थपरिवेष्टितः ।
वर्धमानस्स विज्ञेयः कर्म चास्य निबोधत ॥ சு-148.

மாதிரிப் பிரயோகம்:— மணமகளின் கையை மணமகன் பிடிப்பதைக் காட்ட:—

संग्रहपरिग्रहौ சு-149.

இதில் மற்றொரு வகை—இரண்டு கைகளினும் ஹம்ஸபக்ஷ (ஒற்றைக்கை நெ. 20) முத்திரையுடன், உள்ளங்கை மறைமுகமாக இருக்குமாறு வைக்சப்பட்டால் அதற்கும் வர்த்தமானம் என்று பெயர்.

विज्ञेयो वर्धमानस्तु हंसपक्षौ पराङ्मुखौ ॥ சு-150.

மாதிரிப் பிரயோகம்— ஜன்னல் முதலியவைகளைத் திறப்பதைக் காட்ட:—

जालवातायनादीनां प्रयोक्तव्यो विघाटने ॥ சு-150.

3. ஹஸ்தகரணம் நான்கு (हस्तकरणम् கைகளைத் திருகிச் சுழற்றல்):—

1. ஆவேஷ்டிதம் (आवेष्टित நாலு பக்கங்களிலும் வளைக்கப்பட்டது) ஆள்காட்டி விரல் முன்னே செல்லும்படி விரல்களைச் சுழற்றி உட்புறம் கொண்டுவருதல்:—

आवेष्टयन्ते यदाऽङ्गुल्यः तर्जन्याद्या यथाक्रमम् ।
अभ्यन्तरेण करणं तदावेष्टितमुच्यते ॥ சு-200.

2. பரிவேஷ்டிதம் அல்லது உத்வேஷ்டிதம் (परिवेष्टित சுற்றி வளைக்கப்பட்டது. उद्वेष्टित உயர வளைக்கப்பட்டது) ஆள்காட்டி விரல் முன்னே செல்லும்படி கைவிரல்களை மேலே சுழற்றி வெளியே கொண்டுபோதல்:—

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

उद्वेष्ट्यन्ते यदाऽङ्गुल्यः तर्जन्याद्या बहिर्मुखाः ।
क्रमशः करणं विप्राः तदुद्वेष्टितमुच्यते ॥ சு-201.

3. ஆவர்த்திதம் (आवर्तितम् சுழிக்கப்பட்டது), அல்லது, வ்யாவர்த்திதம் (व्यावर्तितम् நன்றாகச் சுழிக்கப்பட்டது) சுண்டு விரல் முன்னே செல்லும்படி விரல்களைச் சுழற்றி உள்புறம் கொண்டுவருதல் :—

आवर्तन्ते कनिष्ठाद्या ह्यङ्गुल्योऽभ्यन्तरेण तु ।
यत्तु क्रमेण करणं तद्व्यावर्तितमुच्यते ॥ சு-203.

4. பரிவர்த்திதம் (परिवर्तितम् திருப்பிச்சுழற்றப்பட்டது) சுண்டுவிரல் முன்னே செல்லும்படி விரல்களை மேலே சுழற்றி வெளிப்புறம் கொண்டுபோதல்:—

उद्वर्तन्ते कनिष्ठाद्या बाह्यतः क्रमशो यदा ।
अङ्गुल्यः करणं विप्राः तदुक्तं परिवर्तितम् ॥ சு-205.

4. பாதங்கள் ஆறுவகை :—

1. உத்கட்டிதம் (उद्घट्टितम् தூக்கி அழுந்தவைப்பது) முன்னங்காலால் நின்று குதிகாலைப் பூமியில் அழுந்தவைப்பது.

स्थित्वा पादतलाग्रेण पार्ष्णिर्भूमौ निपात्यते ।
यस्य पादस्य करणे भवेदुद्घट्टितस्तु सः ॥ அ-10. சு-42.

2. ஸமம் (समम् ஸ்வபாவமான நிலை) ஸ்வபாவமாக, ஒழுங்காக நிற்பது ;—

स्वभावरचिते भूमौ समस्थाने च यो भवेत ।
समः पादस्स विज्ञेयः स्वभावाभिनयाश्रयः ॥ அ-10 சு-44

3. அக்ரதல ஸஞ்சரம் (अग्रतलसञ्चर: முன்னங்காலால் நடப்பது) குதிகால் தூக்கப்பட்டு, பெருவிரலும் மற்றவிரல்களும் வளைக்கப்பட்டு இருக்கும் பாதத்தின் நிலைக்கு அக்ரதல ஸஞ்சரம் என்று பெயர் :—

उत्क्षिप्ता तु भवेत्पार्ष्णिः अञ्चितोऽङ्गुष्ठकस्तथा ।
अङ्गुल्यश्चाञ्चितास्सर्वाः पादोऽग्रतलसञ्चरः ॥ சு-46.

[6]

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

4. அஞ்சிதம் (अञ्चितम् வளைக்கப்பட்டது) குதிகால் வளைந்து பூமியில் வைக்கப்பட்டு, முன்னங்கால் தூக்கப்பட்டு விரல்களும் வளைக்கப்பட்டால் அதற்கு 'அஞ்சிதம்' என்று பெயர் :—

पार्ष्णिर्यस्याञ्चिता भूमौ ऊर्ध्वमग्रतलं तथा ।
अङ्गुल्यश्चाञ्चितास्सर्वाः स पादस्त्वञ்चितस्स्मृतः ॥ சு-48.

5. குஞ்சிதம் (कुञ्चितम குறுக்கப்பட்டது) குதிகால் தூக்கப்பட்டு உள்ளங்காலின் நடுப்புறமும் குறுக்கப்பட்டால், அதற்குக் குஞ்சிதம் என்று பெயர் :—

उत्क्षिप्ता यस्य पार्ष्णिः स्यात् अङ्गुल्यः कुञ्चितास्तथा ।
तथा कुञ्चितमध्यश्च स पादः कुञ्चितः स्मृतः ॥ சு-50.

6. ஸூசீபாதம் (सूचीपादः ஊசிமுனைபோன்று நீண்ட பாதம்) இடதுகாலை இயற்கையான நிலையில் வைத்து வலது குதிகாலைத் தூக்கிப் பெருவிரலின் நுனியால் நின்றால் அதற்கு ஸூசீபாதம் என்று பெயர்.

उत्क्षिप्ता तु भवेत्पार्ष्णिरङ्गुष्ठाग्रेण संस्थिता ।
वामश्चेत स्वभावस्थः सूचीपादः प्रकीर्तितः ॥ சு-51.

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

श्रीः

नृत्यलक्षणसहितं

गीतगोविन्दमहाकाव्यम्

श्रीगणेशाय नमः
श्रीसरस्वत्यै नमः

मेघैर्मेदुरमम्बरं वनभुवः श्यामास्तमालद्रुमैः
नक्तं भीरुरयं त्वमेव तदिमं राधे गृहं प्रापय ।
इत्थं नन्दनिदेशतश्चलितयोः प्रत्यध्वकुञ्जद्रुमं
राधामाधवयोर्जयन्ति यमुनाकूले रहः केलयः ॥ १ ॥

टीका

मेघैर्मेदुरं—तिर्यक्प्रसारितशनैरूर्ध्वमिलिताधस्तलपताकाभ्याम् ।

अम्बरं—स्वस्तिकीकृतोर्ध्वविस्तारित पताकाभ्याम् ।

वनभुवः—चलदूर्ध्वगतत्रिपताकाभ्यां विच्युतस्वस्तिकेन, पुनस्तलदर्शितपताकेन ।

श्यामास्तमालद्रुमैः—ऊर्ध्वविस्तारितचलत्सन्दंशेन, चलदूर्ध्वगतत्रिपताकाभ्याम् ।

नक्तं—स्कंधानतेन शिरसा मुकुलदृष्ट्या ।

भीरुः—विधुतेन शिरसा त्रस्तदृष्ट्या च ।

अयं—पुरस्तलपुरोदेशदर्शितपताकेन ।

त्वं—पुरःप्रसारितोर्ध्वतलपताकेन ।

एव—ऊर्ध्वतलमृगशीर्षेण ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

तत्—आवर्तनेन ।

इमं—ऊर्ध्वाधस्तलचतुस्तालान्तरितार्धचन्द्राभ्याम् ।

राधे—शिरोदेशादाकर्षितांचलखटकामुखेन परावृत्तेन शिरसा ।

गृहं—उर्ध्वमिलिताग्रमृगशीर्षाभ्याम् ।

प्रापय—वामपर्श्वात्तिर्यग्गतोर्ध्वतलपताकेन, अथवा वामदेशात्तिर्यग्गतोर्ध्व-मृगशीर्षेण ।

इत्थं—अधोमुखदक्षमृगशीर्षेण ।

नन्द—वामे गोमुखेन दक्षिण ऊर्ध्वमुखसूचीमुखेन ।

निदेशतः—मुखगतेन हंसास्येन ।

चलितयोः—हस्तधृतकृष्णकरकनिष्ठिकया राधाविलासेन । विलासो गमनादि स्यात् चेष्टाश्लिष्टांगया कृता ।

प्रति—प्रत्यग्दर्शितसूचीमुखेन ।

अध्व—वामदेशात्तिर्यग्गतोर्ध्वतलमृगशीर्षेण, अथवा अधोङ्गुलि पुरःप्रसारित-चलत्त्रिपताकेन ।

कुञ्ज—चलल्लताकरोर्ध्वसमानीतमिलितमुखमृगशीर्षाभ्याम् ।

द्रुमं—चलदूर्ध्वगतत्रिपताकाभ्याम् ।

राधा—शिरोदेशाद कर्षितचलखटकामुखेन परावृत्तेन शिरसा ।

माधव—वैष्णवस्थानकेन वंशधारणमुद्रया ।

जयन्ति—उद्वृत्तहस्तकेन ।

यमुना—भ्रामितोर्ध्वसूचीमुखाच्चलदधःसमानीतत्रिपताकेन । तेनैव पुरःप्रसारितेन ।

कूले—चलत्पुरःप्रसारितत्रिपताकाभ्यां अथवा उत्संगेन ।

रहः—ऊर्ध्वमुखसूचीमुखेन ।

केलयः—मिलिताङ्गुलितलत्रिपताकाभ्यां अथवा उत्सङ्गेन ॥ १ ॥

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

वाग्देवताचरितचित्रितचित्तसद्मा
पद्मावतीचरणचारणचक्रवर्ती ।
श्रीवासुदेवरतिकेलिकथासमेत-
मेतं करोति जयदेवकविः प्रबन्धम् ॥ २ ॥

टीका

वाग्देवता—अधरात्पुरोगतहंसास्येन शिरस्थाञ्जलिना च ।

चरित—विस्तारितोर्ध्वतलपताकेन ।

चित्रित—लोलितसन्दंशेन ।

चित्त—हृद्गतसन्दंशेन ।

सद्मा—ऊर्ध्वमिलितमृगशीर्षाभ्याम् ।

पद्मावती—स्वस्तिकीकृतपद्मकोशाभ्याम् ।

चरण— चरणदर्शितपताकेन ।

चारण—हंसगत्या ।

चक्रवर्ती—भ्रामितोर्ध्वमुखसूचीमुखेन ।

श्रीवासुदेव—वैष्णवस्थानकेन वंशधारणमुद्रया ।

रतिकेलि—उत्संगेनाधरसमीपे ऊर्ध्वाधोमुखमिलितमुकुलाभ्याम् ।

कथा—अधरात्पुरोगतहंसास्येन ।

समेतं—मिलितसूचीमुखाभ्याम् ।

एतं—अधोङ्गुलिःउरस्तलपताकेन ।

करोति—अधोमुखहंसास्याभ्याम् ।

जयदेवकविः—ललाटस्थाञ्जलिना ।

प्रवन्धं—अधरात्पुरोगतहंसास्येन ॥ २ ॥

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

यदि हरिस्मरणे सरसं मनो यदि विलासकथासु कुतूहलम् ।
मधुरकोमलकान्तपदावलिं श्रुणु तदा जयदेवसरस्वतीम् ॥ ३ ॥

यदि—व्यावर्तनेन ।
हरि—वैष्णवस्थानकेन वंशधारणमुद्रया ।
स्मरणे—हृच्चालितसन्दंशेन ।
सरसं—हृत्परिवर्तितचतुरेण ।
मनः—हृद्गतसन्दंशेन ।
यदि—व्यावर्तनेन ।
विलासकथासु—निहञ्चितेन शिरसा समपादचार्या ।
कुतूहलं—हृद्गतविकसितमुकुलेन लोलितालपल्लवेन च ।
मधुर—कर्णगतहंसास्येन ।
कोमल—लोलितांगुष्ठहंसास्येन ।
कान्त—लोलितसन्दंशेन ।
पदावलिं—अधरात्पुरोगतहंसास्येन ।
श्रुणु—कर्णगतसूचीमुखेन ।
तदा—व्यावर्तिततिर्यगूर्ध्वदर्शितसूचीमुखेन ।
जयदेव—ललाटस्थांजलिना ।
सरस्वतीं—अधरात्पुरोगतहंसास्येन ॥ ३ ॥

वेदानुद्धरते जगन्निवहते भूगोलमुद्बिभ्रते
दैत्यं दारयते बलिं छलयते क्षत्रक्षयं कुर्वते ।
पौलस्त्यं जयते हलं कलयते कारुण्यमातन्वते
म्लेच्छान् मूर्छयते दशाकृतिकृते कृष्णाय तुभ्यं नमः ॥ ४ ॥

वेदान्—विरलाङ्गुलिपुरस्तलनिकुञ्चकेन ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

उद्धरते—शनैरूर्ध्वगतालपल्लवेन ।

जगत्—ऊर्ध्वतलविस्तारितपताकाभ्याम् ।

निवहते—स्कन्धगतालपल्लवेन ऊर्ध्वस्थितोर्ध्वतलपताकाभ्याम् ।

भूगोलं—पुरस्तलभूदर्शितपताकेन ऊर्ध्वमुखकपोतेन च ।

उद्बिभ्रते—ऊर्ध्वस्थितोर्ध्वतलपताकाभ्याम् ।

दैत्यं—मुखसमीपे मिलिततलोर्णनाभाभ्याम् ।

दारयते—रेचितहस्तकेन ।

बलिं—ऊर्ध्वमुखभ्रामितसूचीमुखेन गजदन्तबाह्वास्फालितसर्पशीर्षेण ।

छलयते—परिवर्तितालपद्मेन ।

क्षत्र— प्रत्यालीढस्थानकेन पुरःप्रसारिमुष्ट्या कर्णाकृष्टकटकामुखेन ।

क्षयं—वामस्कन्धदेशात्तिर्यगधोगतावस्तलपताकेन ।

कुर्वते—अधोमुखहंसास्येन ।

पौलस्त्यं—हनोरधोवर्तितालपल्लवेन पुरस्तलविरलाङ्गुलिपताकाभ्याम् ।

जयते—उद्वेष्टितालपल्लवेन ।

हलं कलयते—स्कंधस्थितारालेन ।

कारुण्यं—करुणया दृष्ट्या हृत्स्थितहंसपक्षेण ।

आतन्वते—विस्तारितोर्ध्वतलपताकाभ्याम् ।

म्लेच्छान्—कर्णाधोदर्शितसन्दंशेन पुरस्तले लोलितपताकेन ।

मूर्छयते—अञ्चितेन शिरसा दोलहस्तकेन।

दशाकृति—पुरस्तलविरलाङ्गुलिपताकाभ्यां, शनैरङ्गदर्शितसंदंशाभ्यां च ।

कृते—अधोमुखहंसास्येन ।

कृष्णाय—वैष्णवस्थानकेन वंशधारणमुद्रया ।

तुभ्यं नमः—पुरःप्रसारितपताकेन ललाटस्थाञ्जलिनाऽवधूतेन शिरसा ॥

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

अष्टपदी १

प्रलयपयोधिजले धृतवानसि वेदं
विहितवहित्रचरित्रमखेदम् ।
केशव धृतमीनशरीर जय जगदीश हरे ॥ १ ॥

प्रलय—पताकोपरिमर्दितपताकेन गगनदृष्ट्या च ।
पयोधिजले—अधःस्वस्तिकीकृतविच्युतोर्ध्वतलपताकाभ्याम् ।
धृतवानसि—अधोदेशादुद्धृतमुष्टिना ।
वेदं—पुरस्तलनिकुञ्चकेन ।
विहित—शनैरधस्तलीकृतपताकेन ।
वहित्र—चालिताङ्गुष्ठकरप्रसारितपुष्पपुटेन ।
चरित्रं—प्रसारितोर्ध्वतलपताकेन ।
अखेदं—हृद्गतपताकेन मुकुलया दृष्ट्या च ।
केशव—केशबन्धेन ।
धृत—आवर्तनेन कृतमुष्टिना ।
मीनशरीर—मकरहस्तकेन ।
जय—उद्वृत्तहस्तकेन ।
जगदीश—ललाटस्थाञ्जलिना ।
हरे—वैष्णवस्थानकेन ॥ १ ॥

क्षितिरतिविपुलतरे तव तिष्ठति पृष्ठे ।
धरणिधरणकिणचक्रगरिष्ठे ।
केशव धृतकच्छपरूप जय० ॥ २ ॥

क्षितिः—अधोङ्गुलिपुरोदेशदर्शितपताकेन ।
अति—आवेष्टितकिञ्चिदूर्ध्वगतपताकाभ्याम् ।
विपुलतरे—विच्युतविस्तारितस्वस्तिकेन ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

तव–पुरःप्रसारितोर्ध्वतलपताकेन ।
तिष्ठति पृष्ठे–अधस्तलीकृतशुकतुण्डोपरिमुष्टिना ।
धरणि–अधोङ्गुलिपुरोदेशदर्शितपताकेन ।
धरण–ऊर्ध्वतलोर्ध्वस्थितपताकाभ्याम् ।
किण–बद्धमुष्टिना ।
चक्र–भ्रामितसूचीमुखेन ।
गरिष्ठे–आवेष्टितकिंचिदूर्ध्वगतपताकाभ्याम् ।
केशव धृत–पूर्ववत् ।
कच्छप–शुकतुण्डेन ॥ २ ॥

वसति दशनशिखरे धरणी तव लग्ना
शशिनि कलङ्ककलेव निमग्ना ।
केशव धृतसूकररूप जय० ॥ ३ ॥

वसति–शनैरधस्तलीकृतपताकेन ।
दशनशिखरे–मुखलग्नकनिष्ठिकाशिखरेण ।
धरणी–अधोङ्गुलिपुरोदेशदर्शितपुरस्तलपताकेन ।
तव–पुरःप्रसारितोर्ध्वतलपताकेन ।
लग्ना–तिर्यङ्मिलिताग्रतलसूचीमुखाभ्याम् ।
शशिनि–अर्धचन्द्रेण ।
कलङ्क–मृगशीर्षेण ।
कला–सूचीमुखेन ।
इव–आवर्तनेन ।
निमग्ना–अधोमुखाधोगतमुकुलेन ।
केशवेत्यादि–पूर्ववत् ।
सूकररूप–ताम्रचूडाभ्यां, अथवा मुखलग्नकनिष्ठिकाशिखरेण

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

ङ्गदर्शितसन्दंशाभ्यां, अथवा सूकरीमुद्रया ।

जय०—पूर्ववत् ॥ ३ ॥

तव करकमलवरे नखमद्भुतशृङ्गं

दलितहिरण्यकशिपुतनुभृङ्गम् ।

केशव धृतनरहरिरूप जय० ॥ ४ ॥

तव—पुरःप्रसारितोर्ध्वतलपताकेन ।

कर—दर्शितपताकेन ।

कमल—कमलवर्तनया ।

वरे—शनैरूर्ध्वगतालपल्लवेन अथवा आवर्तितकिंचिदूर्ध्वगतपताकेन ।

नखं—अङ्गुलिनखोपरि वलिताङ्गुष्ठेन ।

अद्भुत—अद्भुतदृष्ट्या ।

शृङ्गं—ऊर्ध्वस्थितमृगशीर्षेण ।

दलित—वीरदृष्ट्या रेचितहस्तकेन ।

हिरण्यकशिपु—मुखसमीपे ऊर्ध्वाधस्तलोर्णनाभाभ्याम् ।

तनु—अङ्गदर्शितहंसपक्षेण ।

भृङ्ग—भ्रमरहस्तकेन ।

केशव धृत—पूर्ववत् ।

नर—स्कन्धमूलदर्शितालपल्लवेन ।

हरि—स्वस्तिकीकृतपुरस्तलोर्णनाभाभ्याम् ।

रूप—पूर्ववत् ॥ ४ ॥

छलयसि विक्रमणे बलिमद्भुतवामन

पदनखनीरजनितजनपावन ।

केशव धृतवामनरूप जय० ॥ ५ ॥

छलयसि—उद्वेष्टितपताकेन ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

विक्रमणे–विष्णुक्रान्तकरणेन ।

बलि–ऊर्ध्वभ्रामितसूचीमुखेन, बाह्यास्फालितसर्पशीर्षेण च ।

अद्भुत–अद्भुतदृष्ट्या ।

वामन–तालान्तरितोर्ध्वाधस्तलार्धचन्द्राभ्याम् ।

पद–चरणदर्शितपताकेन ।

नख–नखदर्शिताङ्गुष्ठेन ।

नीर–ऊर्ध्वस्थितशिथिलाङ्गुल्यधस्तलपताकाभ्यां, अथवा मकरहस्तकेन ।

जनित–आवर्तितकिञ्चिदूर्ध्वगतपताकेन ।

जन–विस्तारितोर्ध्वतलपताकाभ्याम् ।

पावन–ऊर्ध्वगतस्थलालपल्लवेन, अथवा ललाटस्थाञ्जलिना ।

केशवेत्यादि–पूर्ववत् ॥ ५ ॥

क्षत्रियरुधिरमये जगदपगतपापं
स्नपयसि पयसि शमितभवतापम् ।
केशव धृतभृगुपतिरूप जय० ॥ ६ ॥

क्षत्रिय–प्रत्यालीढस्थानकेन वामप्रसारितमुष्ट्या कर्णाकृष्टखटकामुखेन वीरदृष्ट्या च ।

रुधिर–स्कन्धदेशात्तिर्यग्गताधस्तलपताकेन कण्ठदेशाच्चलदधोगतत्रिपताकेन च ।

मये–अधस्तलमिलितपुरोलोलितपताकाभ्याम् ।

जगत्–विस्तारितोर्ध्वतलपताकेन ।

अपगत–उद्वेष्टितपताकेन ।

पापं–विधुतेन शिरसा विश्लिष्टाङ्गुलिचलत्पताकाभ्यां च ।

स्नपयसि पयसि–स्नानरीत्या सर्पशीर्षाभ्याम् ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

शमित–शनैरधस्तलीकृतपताकेन ।
भव–शरीरदर्शितोर्ध्वगतसन्दंशाभ्याम् ।
तापं–विधुतेन शिरसा विश्लिष्टाङ्गुलिचलपताकाभ्यां, अभितप्तया दृष्ट्या च।
केशवेत्यादि–पूर्ववत् ॥ ६ ॥

वितरसि दिक्षु रणे दिक्पतिकमनीयं
दशमुखमौलिबलिं रमणीयम् ।
केशव धृतरामशरीर जय० ॥ ७ ॥

वितरसि–अधोमुखमुकुलेन ।
दिक्षु–दिग्दर्शितसूचीमुखेन ।
रणे–प्रत्यालीढस्थानकवामप्रसारितमुष्टिदक्षिणाकृष्टखटकामुखेन ।
दिक्पति–दिग्दर्शितसूचीमुखेन मुष्टिशिखराभ्याम् ।
कमनीयं–लोलितसन्दंशेन ।
दशमुख–हनोरधोवर्तितालपल्लवेन विश्लिष्टाङ्गुलिपुरस्तलपताकाभ्यां च ।
मौलि–किञ्चिच्छिरोलग्नपुरस्तलत्रिपताकाभ्याम् ।
बलिं–प्रतिदिक् अधोमुखपद्मकोशेन ।
रमणीयं–लोलितसन्दंशेन ।
केशव पूर्ववत् ।
रामशरीर–अवधूतेन शिरसा ललाटस्थाञ्जलिना ॥ ७ ॥

वहसि वपुषि विशदे वसनं जलदाभं
हलहतिभीतमिलितयमुनाभम् ।
केशव धृतहलधररूप जय० ॥ ८ ॥

वहसि–अङ्गसमीपाधस्तलपताकाभ्याम् ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

वपुषि—अङ्गदर्शितहंसपक्षेण ।

विशदे—लोलितसन्दंशेन ।

वसनं—पार्श्वदेशात्पुरःसमानीतखटकामुखाभ्याम् ।

जलदाभं—तिर्यक्प्रसारितशनैरूर्ध्वानीताधस्तलपताकाभ्यां मिलितसूचीमुखाभ्यां च ।

हल—ताम्रचूडेन ।

हति—अधस्तलीकृतताम्रचूडेन ।

भीत—विधुतेन शिरसा कातरया दृष्ट्या च ।

मिलित—मिलितसूचीमुखाभ्याम् ।

यमुना— ऊर्ध्वमुखभ्रामितसूचीमुखाच्चलदधःसमानीतत्रिपताकेन चलत्पुरःप्रसारितेन तेनैव ।

आभं—लोलितालपल्लवेन ।

केशव—पूर्ववत् ।

हलधररूप—स्कन्धस्थितारालेन ॥ ८ ॥

निन्दसि यज्ञविधेरहह श्रुतिजातं
सदयहृदय दर्शितपशुघातम् ।
केशव धृतबुद्धशरीर जय जगदीश हरे ॥ ९ ॥

निन्दसि—अधराद्विक्षिप्तसन्दंशेन ।

यज्ञविधेः—दर्शितमृगशीर्षेण पुरःकिञ्चित्क्षिप्तसिंहमुखेन ।

अहह—धुतशिरसा ।

श्रुति—निकुञ्चकेन ।

जातं—आवर्तितेन कृतमुष्ट्या ।

सदय—हृत्समीपे शनैः अधस्तलीकृतपताकेन करुणया दृष्ट्या ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

हृदय—हृद्गतसन्दंशेन ।
दर्शित—अपाङ्गावर्तितत्रिपताकेन तिर्यगवलोकनेन ।
पशु—मृगशीर्षेण ।
घातं—स्कन्धदेशात्तिर्यग्गताधस्तलपताकेन ।
केशव—पूर्ववत् ।
बुद्धशरीर—स्तब्धशिरसा ॥ ९ ॥

म्लेच्छनिवहनिधने कलयसि करवालं
धूमकेतुमिव कमपि करालम् ।
केशव धृतकल्किशरीर जय जगदीश हरे ॥ १० ॥

म्लेच्छ—कर्णदर्शितसन्दंशेन, पुरस्तल्लोलितपताकेन ।
निवह—आवर्तनेन कृतमुष्टिना, अथवा भ्रामितोर्ध्वमुखसूचीमुखेन ।
निधने—स्कन्धदेशात्तिर्यग्गताधस्तलपताकेन ।
कलयसि—मुष्टिना ।
करवालं—चलदूर्ध्वाधोगतपताकेन ।
धूमकेतुं—चलदूर्ध्वसूचीमुखेन ।
इव—आवर्तनेन ।
कमपि—व्यावर्तितकिञ्चिदूर्ध्वगतत्रिपताकेन ।
करालं—भयानकदृष्ट्या ।
केशव—पूर्ववत् ।
कल्कि—मणिबन्धगतकर्तरीमुखेन तुरङ्गमाचार्या ।
शरीर—अङ्गदर्शितांसपक्षेण ॥ १० ॥

श्रीजयदेवकवेरिदमुदितमुदारं
शृणु सुखदं शुभदं भवसारम् ।
केशव धृतदशविधरूप जय जगदीश हरे ॥ ११ ॥

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

श्री—शनैरूर्ध्वगतालपल्लवेन ।

जयदेवकवेः—ललाटस्थाञ्जलिना ।

इदं—ऊर्ध्वतलमृगशीर्षेण ।

उदितं - अधरात्पुरोगतहंसास्येन ।

उदारं—लोलितालपल्लवेन ।

शृणु—कर्णस्थसूचीमुखेन ।

सुखदं—हृद्गतपताकेन मुकुलदृष्ट्या ।

शुभदं—उद्वृत्तेन ।

भव—शनैरूर्ध्वगताङ्गदर्शितसन्दंशाभ्याम् ।

सारं—आवर्तनेन कृतमुष्टिना ।

केशव—पूर्ववत् ।

दशविधरूप—पुरस्तलविश्लिष्टाङ्गुलिपताकाभ्याम् ।

जयेत्यादि—पूर्ववत् ॥ ११ ॥

पद्मापयोधरतटीपरिरम्भलग्न -
काश्मीरमुद्रितमुरो मधुसूदनस्य ।
व्यक्तानुरागमिव खेलदनङ्गखेद -
स्वेदाम्बुपूरमनुपूरयतु प्रियं वः ॥ १२ ॥

पद्मा—विस्तारितोर्ध्वतलपताकाभ्याम्, शनैरूर्ध्वानीतालपल्लवेन कर्षिताञ्चलखटका-मुखेन परावृत्तेन शिरसा, अथवा कमलवर्तनया ऊर्ध्वमिलितमृगशीर्षाभ्याम्, हृदि स्वस्तिकीकृतमुकुलाभ्याम् ।

पयोधरतटी—स्वस्तिकीकृतपद्मकोशाभ्याम् ।

परिरम्भ—उत्सङ्गेन ।

[4]

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

लग्न—मिलितसूच्यग्राभ्याम् ।

काश्मीर—अधोमुखनिष्पेषितहंसास्येन ।

मुद्रितं—हृदि दर्शितहंसास्येन ।

उरो-हृद्गतसन्दंशेन ।

मधुसूदनस्य-वैष्णवस्थानकेन वंशधारणेन च ।

व्यक्त—प्रसारितपताकाभ्याम् ।

अनुरागं—स्निग्धदृष्ट्या हृद्गतचतुरेण ।

इव—आवर्तनेन ।

खेलत्—उत्पङ्गेन ।

अनङ्ग—हृदयावेष्टितचतुरेण ।

खेद—विषण्णया दृष्ट्या ।

स्वेदाम्बु—अङ्गाचलदधःसमानीतत्रिपताकेन ।

पूरं—अधस्तलपुरोलोलितमिलितपताकाभ्याम् । *

प्रियं—हृद्गतचतुरेण ।

वः—पुरःप्रसारितोर्ध्वतलपताकेन ॥ १२ ॥

अष्टपदी २

श्रितकमलाकुचमण्डल धृतकुण्डल ।

कलितललितवनमाल जय जय देव हरे ॥ १ ॥

श्रित-मिलितसूचीमुखाभ्याम् ।

कमला—कमलवर्तनया कर्षिताञ्चलखटकामुखेन ।

कुचमण्डल—स्वस्तिकीकृतपद्मकोशाभ्याम् ।

* 'अनुपूरयतु' इति पदस्य अभिनयः मातृकासु प्रमादाल्लुप्तः ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

धृतकुण्डल—कर्णाधोदेशाच्छनैरधस्तलीकृतपताकेन ।

ललित—ललितालपल्लवेन ।

वनमाल—कन्धराज्जानुपर्यन्तसमानीतचलत्खटकामुखाभ्याम् ।

जय जयेत्यादि—पूर्ववत् उद्वृत्तेन ।

देव—ललाटस्थाञ्जलिना ।

हरे—वैष्णवस्थानकेन ॥ १ ॥

दिनमणिमण्डलमण्डन भवखण्डन ।
मुनिजनमानसहंस जय० ॥ २ ॥

दिनमणिमण्डल—ऊर्ध्वभ्रामितसूचीमुखेनाकेकरया दृष्ट्या ।

मण्डन—लोलितालपल्लवेन ।

भव—अङ्गदर्शितोर्ध्वगतसन्दंशाभ्याम् ।

खण्डन—स्कन्धदेशात्तिर्यग्गताधस्तलपताकेन ।

मुनिजन—हृद्गतचलितसन्दंशेन, अथवा प्रतिदिग्दर्शितसूचीमुखेन प्रवर्णमुद्रया ।

मानस—हृद्गतहंसास्येन ।

हंस—पुरस्थलहंसास्येन ।

जय जयेत्यादि—पूर्ववत् ॥ २ ॥

कालियविषधरभञ्जन जनरञ्जन ।
यदुकुलनलिनदिनेश जय० ॥ ३ ॥

कालियविषधर—सर्पशीर्षेण ।

भञ्जन—बहिःक्षिप्ताङ्गुलिद्वयत्रिपताकेन ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

जन—विस्तारितोर्ध्वतलपताकेन ।

रञ्जन—हृद्गतसन्दंशेन लोलितालपल्लवेन च ।

यदुकुल—विस्तरितपताकेन । अथवा शिरस्थाञ्जलिना ।

नलिन—कमलवर्तनया ।

दिनेश—ऊर्ध्वभ्रामितसूचीमुखेन केकरदृष्ट्या ।

जय जयेत्यादि पूर्ववत् ॥ ३ ॥

मधुमुरनरकविनाशन गरुडासन ।

सुरकुलकेलिनिदान जय० ॥ ४ ॥

मधु—कर्णाधोदेशावेष्टितत्रिपताकेनालीढस्थानकेन वीरदृष्ट्या च ।

मुर—ऊर्ध्वाधस्तलीकृतोर्णनाभाभ्याम् ।

नरक—पुरोभूमिदर्शितपताकेन तालद्वयान्तरितोर्ध्वाधस्तलार्धचन्द्राभ्यां रौद्रदृष्ट्या च ।

विनाशन—स्कन्धदेशात्तिर्यग्गताधस्तलपताकेन ।

गरुडासन—गरुडस्थानकेन मणिबन्धस्थशिखरेण, अथवा कर्तरीमुखेन ।

सुर—ललाटस्थाञ्जलिना ।

कुल—मण्डलीकृतमिलिताग्रसूचीमुखाभ्याम् ।

केलि—हृद्गतविकासितमुकुलेन, अथवा क्षिप्ताक्षिप्तकरणेन ।

निदान—आवर्तनेन कृतमुष्टिना ।

जय जयेत्यादि—पूर्ववत् ॥ ४ ॥

अमलकमलदललोचन भवमोचन ।

त्रिभुवनभवननिधान जय० ॥ ५ ॥

अमल—लोलितसन्दंशेन ।

कमल—कमलवर्तनया ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

दल–चतुरेण ।

लोचन–अपाङ्गावर्तितचतुरेण ।

भव–शनैरूर्ध्वगताङ्गदर्शितसन्दंशाभ्याम् ।

मोचन–विच्युतमुष्टिपरावर्तनेन ।

त्रिभुवन – अधोमध्योर्ध्वदर्शितपताकेन, अथवा भ्रामितोर्ध्वमुखसूचीमुखेन पुरस्तलदर्शितत्रिशूलेन च ।

भवन–ऊर्ध्वमिलिताग्रमृगशीर्षाभ्याम् ।

निधान–आवर्तनेन कृतमुष्टिना ।

जय जयेत्यादि–पूर्ववत् ॥ ५ ॥

जनकसुताकृतभूषण जितदूषण ।
समरशमितदशकण्ठ जय० ॥ ६ ॥

जनक–ऊर्ध्वस्थिताधस्तलपताकतालद्वयान्तर्दर्शितबाणहस्तकेन ।

सुता–तालान्तरितोर्ध्वाधस्तलार्धचन्द्राभ्यां, अथवा हृद्गतसन्दंशेनाधस्तलीकृतसर्पशीर्षेण च ।

कृत–अधोमुखहंसास्येन ।

भूषण–स्कन्धदेशाच्चलद्धरसमानीतखटकामुखाभ्यां, अथवा भूषणधारणमुद्रया प्रत्यङ्गदर्शनेन ।

जित–स्कन्धदेशात्तिर्यग्गताधस्तलपताकेन, अथवा उद्वेष्टितपताकेन ।

दूषण–मुखसमीपोर्ध्वाधस्तलोर्णनाभाभ्याम् ।

समर–प्रत्यालीढस्थानकेन, वामकृतमुष्टिदक्षिणकर्णाकृष्टखटकामुखेन ।

शमित–स्कन्धदेशात्तिर्यग्गताधस्तलपताकेन ।

दशकण्ठ–पुरस्तलविरलाङ्गुलिपताकाभ्यां हनोरधोवर्तितालपल्लवेन च ।

जय जयेत्यादि–पूर्ववत् ॥ ६ ॥

[5]

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

अभिनवजलधरसुन्दर धृतमन्दर ।
श्रीमुखचन्द्रचकोर जय० ॥ ७ ॥

अभिनव–लोलितालपल्लवेन ।
जलधर–तिर्यक्प्रसारितशनैरूर्ध्वसमानीतमिलिताधस्तलपताकाभ्याम् ।
सुन्दर–लोलितालपल्लवेन ।
धृत–ऊर्ध्वतलोर्ध्वस्थितपताकाभ्याम् ।
मन्दर–ऊर्ध्वस्थितालपल्लवेन मन्थनरीत्या चतुरस्रहस्तेन च ।
श्री–लोलितालपल्लवेन स्वस्तिकीकृतपद्मकोशाभ्याम् ।
मुख–हनोरधोवर्तितालपल्लवेन ।
चन्द्रचकोर–अर्धचन्द्रं प्रति दर्शिततिरश्चीनकपित्थेन ।
जय जयेत्यादि– पूर्ववत् ॥ ७ ॥

तव चरणे प्रणता वयमिति भावय ।
कुरु कुशलं प्रणतेषु जय० ॥ ८ ॥

तव – पुरःप्रसारितोर्ध्वतलपताकेन ।
चरणे – चरणदर्शितपताकेन ।
प्रणताः – अवधूतशिरसा ललाटस्थाञ्जलिना ।
वयं–जत्रुदर्शितालपल्लवेन ।
इति–ऊर्ध्वतलकिञ्चिदधोगतमृगशीर्षेण ।
भावय–हृद्गतसन्दंशेन ।
कुरु–अधोमुखहंसास्येन ।
कुशलं–हृद्गतपताकेन. अथवा हृद्गताधस्तलचतुरेण ।
प्रणतेषु–अवधूतशिरसा ललाटस्थाञ्जलिना ।
जय जयेत्यादि–पूर्ववत् ॥ ८ ॥

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

श्रीजयदेवकवेरिदं कुरुते मुदम् ।
मङ्गलमुज्ज्वलगीतं जय जय देव हरे ॥ ९ ॥

श्री–शनैरूर्ध्वगतालपल्लवेन ।

जयदेव–अवधूतशिरसा ललाटस्थाञ्जलिना ।

कवेः–अधरात्पुरोगतहंसास्येन ।

इदं–किञ्चिदधोङ्गुलिपुरस्तलपताकेन ।

कुरुते–अधोमुखहंसास्येन ।

मुदं–हृद्गतविकसितमुकुलेन ।

मङ्गलं–उद्वृत्तहस्तकेन ।

उज्ज्वल–लोलितसन्दंशेन ।

गीतं–अधरात्पुरोगतहंसास्येन ।

जय जय–उद्वृत्तहस्तकेन ।

देव–अवधूतशिरसा ललाटस्थाञ्जलिना ।

हरे–त्रिभङ्गीस्थानकेन ॥ ९ ॥

वसन्ते वासन्तीकुसुमसुकुमारैरवयवैः
भ्रमन्तीं कान्तारे बहुविहितकृष्णानुसरणाम् ।
अमन्दं कन्दर्पज्वरजनितचिन्ताकुलतया
चलद्बाधां राधां सरसमिदमूचे सहचरी ॥ १ ॥

वसन्ते–काङ्गूलेनालपल्लवाभ्यां च ।

वासन्ती–लताकरचलदूर्ध्वानीतकुन्तपल्लवेन च ।

कुसुम–काङ्गूलेन ।

सुकुमारैः–चलदङ्गुष्ठहंसास्येन ।

अवयवैः–अङ्गदर्शितहंसपक्षेण ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

भ्रमन्तीं—भ्रामितसूचीमुखेन, अथवा भ्रमर्यां द्वादशविधायां यथारुचि ग्राह्या ।
कान्तारे— ऊर्ध्व तत्रिपताकाभ्यां विस्तारितोर्ध्वतलपताकाभ्यां च ।
बहु—आवेष्टितोर्ध्वतलपताकाभ्यां च ।
विहित—शनैरधस्तलीकृतपताकेन ।
कृष्ण—त्रिभङ्गीस्थानकेन ।
अनुसरणां—चलच्चतुरःप्रसारितत्रिपताकेन च ।
अमन्दं—चलत्रिपताकेन ।
कन्दर्प—हृदावेष्टितचतुरेण ।
ज्वर—विधुतशिरसा चलपताकाभ्यां अभितस्तया दृष्ट्या च ।
जनित—शनैरावेष्टितोर्ध्वतलपताकेन ।
चिन्ता—कपोलगतार्धचन्द्रेण अञ्चितशिरसा ।
आकुलतया—विषण्णया दृष्ट्या दोलहस्तकेन च ।
चलद्राधां—अङ्गवलितैः ।
राधां—स्वस्तिकीकृतपद्मकोशाभ्याम् ।
सरसं—चतुरेण ।
इदं—पुरोदर्शितपताकेन ।
उच्चे—अधरादुरोगतहंसास्येन ।
सहचरी—अधस्तलसर्पशीर्षेण ॥ १ ॥

दरविदलितमल्लीवल्लिचञ्चत्पराग -
प्रकटितपटवासैः वासयन्काननानि ।
इह हि वहति चेतः केतकीगन्धबन्धुः
प्रसरदसमबाणप्राणवद्गन्धवाहः ॥ २ ॥

दरविदलित—किञ्चिद्विकसितमुकुलेन ।
मल्लीवल्लि- ऊर्ध्वगत्रिपताकाभ्यां, भ्रमितोर्ध्वमुखसूचीमुखेन च ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

चञ्चत्पराग—विस्तारितचलिताङ्गुष्ठसन्दंशेन ।
प्रकटित—विस्तारितोर्ध्वतलपताकेन ।
पटवासैः—चलिताङ्गुष्ठसन्दंशेन ।
वासयन्—नासागतहंसास्येन ।
काननानि—चलदूर्ध्वगतत्रिपताकविस्तारितोर्ध्वतलपताकाभ्यां च ।
इह हि—ऊर्ध्वतलमृगशीर्षेण ।
दहति—चलदूर्ध्वगतत्रिपताकेन विधुतशिरसा ।
चेतसा—हृद्गतसन्दंशेन ।
केतकी—ऊर्ध्वमिलितत्रिपताकाभ्याम् ।
गन्ध नासागतहंसास्येन ।
बन्धुः—मिलितसूचीमुखाभ्याम् ।
प्रसरत्—ऊर्ध्वतलविस्तारितपताकेन ।
असमबाण—विरलाङ्गुलिपुरस्तलदर्शितपताकेन ।
प्राणवत्—हृद्गतहंसास्येन, तिर्यक्प्रसारितचलत्पुरस्समानीतत्रिपताकेन ।
गन्धवाहः—................ ॥ २ ॥

उन्मीलन्मधुगन्धलुब्धमधुपव्याधूतचूताङ्कुर -
क्रीडत्कोकिलकाकलीकलकलैरुद्गीर्णकर्णज्वराः ।
नीयन्ते पथिकैः कथंकथमपि ध्यानावधानक्षणाः
प्राप्तप्राणसमा समागमरसोल्लासैरमी वासराः ॥

उन्मीलत्—किञ्चिद्विकसितमुकुलेन ।
मधुगन्ध—नासागतकाङ्गूलेन ।
लुब्ध—सङ्कोचितोर्णनाभेन अथवा मिलिताङ्गुलितलत्रिपताकाभ्याम् ।
मधुप—भ्रमरहस्तकेन ।
व्याधूत—कम्पितपताकेन ।
चूत—ऊर्ध्वगचलत्रिपताकाभ्याम् ।
[6]

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

अङ्कुर–ऊर्ध्वतलकिञ्चिदधिकतर्जनीककपित्थेन ।

क्रीडत्–क्षिप्ताक्षिप्तकरणेन ।

कोकिल–कपित्थेन ।

काकलीकलकलैः–लोलितसन्दंशेन कर्णगतसूचीमुखेन च ।

उद्गीर्णकर्णज्वराः–कर्णसमीपे उद्वेष्टितत्रिपताकेन ।

नीयन्ते–आवेष्टितपताकेन ।

पथिकैः–शिथिलाङ्गुलितिर्यग्गतागतपताकेन ।

कथंकथमपि–शनैरावेष्टितपताकेन विषण्णया दृष्ट्या ।

ध्यानावधान–हृद्गतसन्दंशेन निमीलितदृष्ट्या ।

क्षणाः–विच्युतसन्दंशेन ।

प्राप्त–ऊर्ध्वाधस्तलमिलितचतुराभ्याम् ।

प्राणसमा–मिलितसूचीमुखाभ्याम् ।

समागम–हृद्गतसन्दंशेन मिलितसूचीमुखाभ्याम् ।

रस–चतुरेण ।

उल्लासैः–हृद्गतविकसितमुकुलेन ।

अमी–ऊर्ध्वाधस्तलमृगशीर्षेण ।

वासराः–विस्तारितोर्ध्वतलपताकेन ॥

अष्टपदी ३

ललितलवङ्गलतापरिशीलनकोमलमलयसमीरे ।
मधुकरनिकरकरम्बितकोकिलकूजितकुञ्जकुटीरे ॥

ललित–लोलितालपल्लवेन ।

लवङ्ग–किञ्चिदूर्ध्वानीततर्जनीककपित्थेन ।

लता–लताहस्तेन अथवा भ्रामितोर्ध्वगतसूचीमुखेन ।

परिशीलन–मिलितसूचीमुखाभ्याम् ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

कोमल–चलिताङ्गुष्ठहंसास्येन ।
मलयसमीरे–ऊर्ध्वस्थितालपल्लवतिर्यग्गतोर्ध्वतलचलत्रिपताकेन ।
मधुकर–भ्रमरहस्तकेन ।
निकर–आवर्तनेन कृतमुष्टिना, अथवा मण्डलाकारभ्रामितसूचीमुखाभ्याम् ।
करम्बित–मिलितसूचीमुखाभ्याम् ।
कोकिल–हंसास्येन ।
कूजित–अधरात्पुरोगतहंसास्येन कर्णगतसूचीमुखेन च ।
कुञ्जकुटीरे–पल्लवहस्तकेनोर्ध्वमिलिताग्रमृगशीर्षाभ्याम् ॥ १ ॥

विहरति हरिरिह सरसवसन्ते ।
नृत्यति युवतिजनेन समं सखि विरहिजनस्य दुरन्ते ॥ १ ॥

विहरति–समपादाचार्या ।
हरिः–त्रिभङ्गीस्थानकेन ।
इह–पुरोदेशदर्शितपताकेन ।
सरस–चतुरेण ।
वसन्ते–पल्लवकाङ्गूलाभ्याम् ।
नृत्यति–चतुरस्रस्थानकेन रथचक्रया चार्या, अथवा भ्रमर्या ।
युवति–स्वस्तिकीकृतपद्मकोशाभ्याम् ।
जनेन–विस्तारितोर्ध्वतलपताकेन ।
***दुरन्ते**–विषण्णया दृष्ट्याऽधोमुखशिरसा च ॥ १ ॥

आम्नाय-ग्रन्थालय,
नरहरिपुर, करौंदी
वाराणसी-5

उन्मदमदनमनोरथपथिकवधूजनजनितविलापे ।
अलिकुलसङ्कुलकुसुमसमूहनिराकुलवकुलकलापे ॥ २ ॥

उन्मद–मत्तल्या चार्या मदिरया दृष्ट्या ।

---

* समं, सखि, विरहि जनस्य, इति पदानां अभिनयः मातृकायां लुप्तः ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

मदन—हृद्गतावेष्टितचतुरेण, अथवा वामप्रसारितमुष्टिदक्षिणाकृष्टखटकामुखाभ्याम् ।

मनोरथ—हृद्गतसन्दंशेन ।

पथिक—अधोङ्गुलिवामपार्श्वगतागतपताकेन ।

वधू—हृद्गतपद्मकोशाभ्याम् ।

जन—विस्तारितोर्ध्वतलपताकेन ।

जनित—आवेष्टितकिञ्चिदूर्ध्वगतपताकेन ।

विलापे—करुणया दृष्ट्याऽञ्चलितेन दोलहस्तकेन च ।

अलिकुल—भ्रमद्भ्रमराभ्याम् ।

सङ्कुल—अधस्तलमिलितलोलितपताकाभ्याम् ।

कुसुम—काङ्गूलेन ।

समूह—आवर्तनेन कृतमुष्टिना, अथवा मण्डलीकृतसूचीमुखाभ्याम् ।

निराकुल—विस्तारितोर्ध्वतलपताकाभ्याम् ।

वकुलकलापे—ऊर्ध्वस्थितपरस्परमिलिताङ्गुलिपताकाभ्याम् ॥ २ ॥

मृगमदसौरभरभसवशंवदनवदलमालतमाले ।
युवजनहृदयविदारणमनसिजनखरुचिकिंशुकजाले ॥ ३ ॥

मृगमदसौरभ—मृगशीर्षाचलदधोगतपताकेन नासागतावस्तलशुकतुण्डेन च ।

रभस—आवेष्टितपताकेन ।

वशंवद—मिलितसूचीमुखाभ्याम् ।

नव—किञ्चिदधिकतर्जन्यग्रोर्ध्वमुखकपित्थेन ।

दलमाल—विस्तारितोर्ध्वतलचतुरेण ।

तमाले—चलदूर्ध्वगत्रिपताकाभ्याम् ।

युव—निहञ्चितशिरसा मत्तल्या चार्या ।

जन—विस्तारितोर्ध्वतलपताकेन ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

हृदय–हृद्गतसन्दंशेन ।

विदारण–रेचितहस्तकेन ।

मनसिज–हृद्गतावेष्टितचतुरेण ।

नख–ताम्रचूडेन ।

रुचि - चलत्त्रिपताकेन ।

किंशुक -ताम्रचूडेन ।

जाले–अधस्तलमिलितलोलितपताकाभ्याम् ॥ ६ ॥

मदनमहीपतिकनकदण्डरुचिकेसरकुसुमविकासे ।
मिलितशिलीमुखपाटलिपटलकृतस्मरतूणविलासे ॥ ४ ॥

मदन–हृद्गतावेष्टिचतुरेण, अथवा लोलितालपल्लवेन ।

महीपति–पुरस्तलाधोदर्शितपताकेनाऽवर्तनेन कृतमुष्टिस्थशिखरेण, अथवा अधस्तलपताकाधोदर्शितबाणहस्तकेन ।

कनक–वामकरस्योपरि चालितसन्दंशेन ।

दण्ड–ऊर्ध्वमुखसूचीमुखाभ्याम् ।

रुचि–लोलितालपल्लवेन ।

केसर–चलदूर्ध्वगत्रिपताकाभ्याम् ।

कुसुम–का ूलेन ।

विकासे विकसितमुकुलेन ।

मिलित–मिलितसूचीमुखाभ्याम् ।

शिलीमुखपाटलिपटल–काङ्गूलोपरिभ्रमद्भ्रमरेण मिलिताधस्तललोलितपताकाभ्याम् ।

कृत–अधोमुखहंसास्येन ।

स्मर–हृद्गतावेष्टितचतुरेण ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

तूण—कटिपार्श्वदर्शितालपल्लवाद्याकर्षितकपित्थेन ।
विलासे—लोलितालपल्लवेन ॥ ४ ॥

विगलितलज्जितजगदवलोकनतरुणकरुणकृतहासे ।
विरहिनिकृन्तनकुन्तमुखाकृतिकेतकदन्तुरिताशे ॥ ५ ॥

विगलित—किञ्चिदधोवेष्टितकर्तरीमुखेन ।
लज्जित—लज्जितया दृष्ट्या परावृत्तेन शिरसा ।
जगत्—विस्तरितपताकेन ।
अवलोकन—अञ्चितकरणेन कान्तया दृष्ट्या ।
तरुण—कपित्थेन ।
करुण—काङ्गूलेन ।
कृत—अधोमुखहंसास्येन ।
हासे—प्रसन्नमुखरागेण विकसितमुकुलेन च ।
विरहि—वियुक्तसूचीमुखाभ्याम् ।
निकृन्तन—तिर्यग्गतावस्तलपताकेन ।
कुन्त—स्कन्धसमीपे दर्शितकपित्थेन ।
मुखाकृति—सूचीमुखेन ।
केतक—ऊर्ध्वमुखमिलिततलत्रिपताकाभ्याम् ।
दन्तुरित—आवर्तितलताकरेण ।
आशे—दिग्दर्शितसूचीमुखेन ॥ ५ ॥

माधविकापरिमलललिते नवमालतिजातिसुगन्धौ ।
मुनिमनसामपि मोहनकारिणि तरुणाऽकारणबन्धौ ॥ ६ ॥

माधविका—भ्रामितोर्ध्वगतसूचीमुखेन पल्लवहस्तकेन च, अथवा चलदूर्ध्वसमानीतलताकरेण ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

परिमल—नासागतकाङ्गूलेन ।

ललिते—लोलितालपल्लवेन ।

नव—ऊर्ध्वमुखकिञ्चिदविकृतर्जनीकेन ऊर्ध्वगकपित्थेन ।

मालतिजाति—भ्रमितोर्ध्वगतसूचीमुखाभ्यां काङ्गूलेन च ।

सुगन्धौ—नासागतहंसास्येन ।

मुनि—हृद्गतचालितसन्दंशेन ।

मनसां—हृद्गतहंसास्येन ।

मोहनकारिणि—समासारितमत्तल्या चार्या अधोमुखहंसास्येन ।

तरुण—मत्तल्या चार्या निहञ्चितेन शिरसा हृष्टदृष्ट्या च ।

अकारण—विच्युतकपित्थेन ।

बन्धौ—हृद्गतपताकेन ॥ ६ ॥

स्फुरदतिमुक्तलतापरिरम्भणमुकुलितपुलकितचूते ।
बृन्दावनविपिने परिसरपरिगतयमुनाजलपूते ॥ ७ ॥

स्फुरत्—लोलितालपल्लवेन ।

अतिमुक्तलता—लत करोर्ध्वसमानीतपल्लवेन ।

परिरम्भण—उत्सङ्गेन ।

मुकुलित—मुकुलेन ।

पुलकित—अङ्गदर्शितचलदूर्ध्वगतहंसपक्षेण ।

चूते—चलदूर्ध्वगतपताकाभ्यां पल्लवाभ्यां च ।

बृन्दावन—विस्तारितोर्ध्वचलपताकाभ्याम् ।

विपिने—चलदूर्ध्वगतत्रिपताकाभ्यां, चलदूर्ध्वसमानीतलताकरेण च

परिसर—पार्श्वे पुरस्तलाङ्गुलिपताकेन ।

परिगत—परिवर्तितविस्तारितपताकेन ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

यमुना—ऊर्ध्वभ्रामितसूचीमुखाच्चलदधस्समानीतत्रिपताकेन, तेनैव पुरःप्रसारितेन ।

जल—वामावस्तलदक्षिणोर्ध्वतलचालितावर्तितचलदङ्गुलिपताकाभ्यां च ।

पूते—शनैरूर्ध्वगतालपल्लवेन ॥ ७ ॥

श्रीजयदेवभणितमिदमुदयति हरिचरणस्मृतिसारम् ।
सरसवसन्तसमयवनवर्णनमनुगतमदनविकारम् ॥ ८ ॥

श्री—शनैरूर्ध्वगतालपल्लवेन ।

जयदेव—ललाटस्थकपोतेन ।

भणितं—अधरात्पुरोगतहंसास्येन ।

इदं—अधोङ्गुलिपुरस्तलपताकेन ।

उदयति—विकसितमुकुलेन ।

हरि—त्रिभङ्गीस्थानकेन ।

चरण—चरणदर्शितपताकेन ।

स्मृति—हृद्गतचालितसन्दंशेन ।

सारं—आवर्तनेन कृतमुष्टिना ।

सरस—लोलितालपल्लवेन, अथवा चतुरेण ।

वसन्त—पल्लवकाङ्गूलाभ्याम् ।

समय—ऊर्ध्वतलमृगशीर्षेण ।

वन—चलदूर्ध्वगतत्रिपताकाभ्यां विस्तारितोर्ध्वतलपताकाभ्याम् ।

वर्णनं—अधरात्पुरोगतहंसास्येन ।

अनुगत—वामदेशात्तिर्यगानीतोर्ध्वतलमृगशीर्षेण, अथवा अधोङ्गुलिपुरःप्रसारितचल-
त्रिपताकेन ।

मदन—हृद्गतवेष्टितचतुरेण ।

रं—कान्तया दृष्ट्या कमलवर्तनया च ॥ ८ ॥

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

नित्योत्सङ्गवसद्भुजङ्गकवलक्लेशादिवेशाचलं
प्रालेयप्लवनेच्छयानुसरति श्रीखण्डशैलानिलः।
किञ्चित्स्निग्धरसालमौलिमुकुलान्यालोक्य हर्षोदया-
दुन्मीलन्ति कुहुः कुहूरिति कलोत्तालाः पिकानां गिरः॥

नित्य—आवेष्टितपताकेन।
उत्सङ्ग—उत्सङ्गेन पार्श्वाधोदर्शितपताकेन।
वसत्—शनैरधस्तलीकृतपताकेन।
भुजङ्ग—सर्पशीर्षेण।
कवल—मुखं प्रति गच्छत्पद्मकोशेन।
क्लेशात्—विषण्णया दृष्ट्या धुतशिरसा, अथवा दोलहस्तकेनाञ्चितशिरसा।
इव—आवर्तनेन।
ईशाचलं—शिरस्थाञ्जलिना पल्लवेन च।
प्रालेय—विधुतशिरसा।
प्लवन—पुरोमिलिताधस्तलपार्श्वादधोगतपताकाभ्याम्।
इच्छया—हृद्गतसन्दंशेन।
अनुसरति—तिर्यगतोर्ध्वतलमृगशीर्षेण।
श्रीखण्ड—परावर्तितमुष्टिभ्याम्।
शैलानिलः—ऊर्ध्वस्थितालपल्लवेन चलत्तिर्यग्गतत्रिपताकेन।
किञ्चित्—किञ्चित्तर्जनीदर्शितोर्ध्वमुखकपित्थेन।
स्निग्ध—लोलिताङ्गुष्ठोर्ध्वमुखहंसास्येन।
रसालमौलि—चलदूर्ध्वगत्रिपताकाभ्यां ऊर्ध्वमिलितमुखाभ्याम्।
मुकुलानि—मुकुलेन।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

आलोक्य—नेत्राञ्चले चलत्त्रिपताकेन तिर्यग्गतदृष्ट्या च ।
हर्षोदयात्—हृद्गतविकसितमुकुलेन ।
कुहुःकुहूरिति कलोत्तालाः - कर्णगतसूचीमुखेन ।
पिकानां गिरः—अधरात्पुरोगतहंसास्येन ॥

॥ इति ललितलवङ्ग ॥ ३ ॥

★

अनेकनारीपरिरम्भसम्भ्रमस्फुरन्मनोहारिविलासलालसम् ।
मुरारिमारादुपदर्शयन्त्यसौ सखी समक्षं पुनराह राधिकाम् ॥

अनेक—पार्श्वदेशात्पुरःसमानीतसूचीमुखाभ्यां, अथवा आवेष्टितपताकाभ्याम् ।
नारी—स्वस्तिकीकृतपद्मकोशाभ्याम् ।
परिरम्भ—उत्सङ्गेन ।
सम्भ्रम—हृद्गतविकसितमुकुलेन ।
मनोहारि—लोलितसन्दंशेन ।
विलास—क्षिप्ताक्षिप्तकरणेन, अथवा निकुञ्चितशिरसा समपादचार्या ।
लालसं—हृद्गतसन्दंशेन, स्निग्धया दृष्ट्या च ।
मुरारिं—त्रिभङ्गीस्थानकेन ।
आरात्—तिर्यग्दर्शिताधोङ्गुलिपताकेन ।
उपदर्शयन्ती—तिर्यग्दर्शितसूचीमुखेन साच्या दृष्ट्या च ।
असौ सखी—कल्पितसखीदर्शितपताकेन ।
समक्षं—पुरोवर्तितपताकेन ।
पुनराह—अधरात्पुरोगतहंसास्येन ।
राधिकां—स्वस्तिकीकृतपद्मकोशाभ्याम् ॥

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

विश्वेषामनुरञ्जनेन जनयन्नानन्दमिन्दीवर -
श्रेणीश्यामलकोमलैरुपनयन्नङ्गैरनङ्गोत्सवम् ।
स्वच्छन्दं व्रजसुन्दरीभिरभितः प्रत्यङ्गमालिङ्गितः
शृङ्गारः सखि मूर्तिमानिव मधौ मुग्धो हरिः क्रीडति ॥

विश्वेषां—विस्तारितोर्ध्वतलपताकाभ्याम् ।

अनुरञ्जनेन—लोलितालपल्लवेन ।

जनयन्—आवेष्टितोर्ध्वतलपताकेन ।

आनन्दं—हृद्गतविकसितमुकुलेन दृष्ट्या दृष्ट्या च ।

इन्दीवर—कमलवर्तनया ।

श्रेणी—तिर्यगताधस्तलमृगशीर्षेण ।

श्यामल—ऊर्ध्वविस्तारितचलत्सन्दंशेन ।

कोमलैः—चलिताङ्गुष्ठहंसास्येन ।

उपनयन्—शनैरधस्तलीकृतपताकेन ।

अङ्गैः—अङ्गदर्शितहंसपक्षेण ।

अनङ्गोत्सवं—उत्सङ्गेन ।

स्वच्छन्दं—आवेष्टितोर्ध्वगतपताकाभ्याम् ।

व्रजसुन्दरीभिः—शिरस्थितालपल्लवेनाकर्षिताञ्चलखटकामुखेन परावृत्तेन शिरसा च ।

अभितः—पुरोमुखमण्डलीकृतसूचीमुखाभ्याम् ।

प्रत्यङ्गं—प्रत्यङ्गदर्शितहंसपक्षेण ।

आलिङ्गितः—उत्सङ्गेन ।

शृङ्गारः—लोलितालपल्लवेन ।

सखि—अधस्तलसर्पशीर्षेण ।

मूर्तिमान्—अधोर्ध्वनीतसन्दंशाभ्याम् ।

इव—आवर्तनेन ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

मधौ—काङ्गूलपल्लवाभ्याम् ।

मुग्धः—लोलितसन्दंशेन ।

हरिः—त्रिभङ्गीस्थानकेन ।

क्रीडति—मिलिताङ्गुलितलत्रिपताकाभ्याम् ।

रासोल्लासभरेण विभ्रमभृतामाभीरवामभ्रुवा -
मभ्यर्णं परिरभ्य निर्भरमुरः प्रेमान्धया राधया ।
साधु, त्वद्वदनं सुधामयमिति व्याहृत्य गीतस्तुति -
व्याजादुद्भटचुम्बितस्मितमनोहरी हरिः पातु वः ॥

रास—आवेष्टितमिलिताग्रपताकाभ्याम् ।

उल्लास—हृद्गतविकसितमुकुलेन हृष्टया दृष्ट्या च ।

भरेण—अधस्तलपुरोमिलितलोलितपताकाभ्याम् ।

विभ्रमभृतां—क्षिप्ताक्षिप्तकरणेन ।

आभीरवामभ्रुवां—शिरस्थलपल्लवाकर्षिताञ्चलखटकामुखेन परावृत्तेन शिरसा च।

अभ्यर्णं—पार्श्वदेशदर्शिताधोङ्गुलिपताकेन ।

परिरभ्य निर्भरं—उत्सङ्गेन ।

उरः—हृद्गतसन्दंशेन ।

प्रेम—हृद्गतचतुरेण।

अन्धया—मुकुलया दृष्ट्या ।

राधया—शिरस्थलादाकर्षिताञ्चलखटकामुखेन परावृत्तेन शिरसा ।

साधु—लोलितालपल्लवेन ।

त्वत्—पुरःप्रसारितोर्ध्वतलपताकेन ।

वदनं—हनोरधोवर्तितालपल्लवेन ।

सुधामयं—अर्धचन्द्रेण ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

इति—आवर्तितपताकेन ।

व्याहृत्य गीतस्तुति—अधरात्पुरोगतहंसास्येन ।

व्याजात्—आवेष्टितावस्तलपताकेन ।

उद्भट—आवर्तितोर्ध्वगतपताकेन ।

चुम्बित—अधरसमीपायोर्ध्वमुखमुकुलाभ्याम् ।

स्मित—प्रसन्नमुखरागेण ।

मनोहारी—हृद्गतसन्दंशेन ।

हरिः—त्रिभङ्गीस्थानकेन ।

पातु—शनैरधस्तलीकृतपताकेन ।

वः—पुरःप्रसारितोर्ध्वतलपताकेन ॥

आम्नाय-ग्रन्थालय, भरतनिधि, कचौड़ी ..., वाराणसी-5

अष्टपदी ४

चन्दनचर्चितनीलकलेबरपीतवसनवनमाली ।
केलिचलन्मणिकुण्डलमण्डितगण्डयुगस्मितशाली ॥ १ ॥

चन्दन—आरात्रिकशिरसा परावर्तितमुष्टिभ्याम् ।

चर्चित—अङ्गलेपितहंसपक्षेण, आधूतशिरसा ।

नील—ऊर्ध्वविस्तारितचलत्सन्दंशेन, उत्क्षिप्तशिरसा ।

कलेबर—अङ्गदर्शितहंसपक्षेण ।

पीत—करभोपरिचलितसन्दंशेन ।

वसन—पार्श्वदेशान्नाभिपर्यन्तानीतपरस्परसम्मुखचलत्खटकामुखाभ्यां अथवा स्कन्धदेशात्पुरस्समानीतखटकामुखाभ्याम् ।

वनमाली—स्कन्धदेशाज्जानुपर्यन्तानीतखटकामुखाभ्याम् ।

[9]

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

केलि—मिलिताङ्गुलितलत्रिपताकाभ्यां, अथवा मुखसमीपाधोर्ध्वमिलितमुकुलाभ्याम्।

चलत्—विश्लिष्टाङ्गुलिचलत्पताकेन।

मणि—चलत्काङ्गूलेन।

कुण्डल—कर्णादधस्थितहंसास्याभ्याम्।

मण्डित—परिवाहितशिरसा लोलितालपल्लवेन च।

गण्ड—उत्तानवञ्चितेन।

युग—अर्धपताकेन।

स्मित—प्रसन्नमुखरागेण हृष्टया दृष्ट्या च।

शाली—परिवाहितशिरसा लोलितालपल्लवेन च।

हरिरिहमुग्धवधूनिकरे विलासिनि विलसति केलिपरे ॥

हरिः—त्रिभङ्गीस्थानकेन।

इह—अधोङ्गुलिपुरोदेशदर्शितपताकेनाऽवधूतशिरसा च।

मुग्धवधू—हृत्समीपे स्वस्तिकीकृतकाङ्गूलाभ्यां, अथवा मुकुलाभ्याम्।

निकरे—पार्श्वदेशाच्छनैरानीतपरस्परसम्मुखसूचीमुखाभ्याम्।

विलासिनि—निहञ्चितेन शिरसा समपादचार्या, अथवा क्षिप्ताक्षिप्तकरणेन।

विलसति—परिवाहितशिरसा लोलितालपल्लवेन च।

केलिपरे—मुखसमीपे ऊर्ध्वाधोमुखमुकुलाभ्यां उत्सङ्गेन च॥

पीनपयोधरभारभरेण हरिं परिरभ्य सरागम्।
गोपवधूरनुगायति काचिदुदञ्चितपञ्चमरागम्॥ २॥

पीनपयोधर—स्वस्तिकीकृतालपल्लवाभ्याम्।

भारभरेण—वक्षःसमीपे शनैरधस्तलीकृतपताकाभ्याम्।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

हरिं—त्रिभङ्गीस्थानकेन ।
परिरभ्य—उत्पङ्गेन मुकुलदृष्ट्या च ।
सरागं—हृद्गतसन्दंशेन स्निग्धया दृष्ट्या च ।
गोपवधूः—शिरस्थालपल्लवाकर्षिताञ्चलखटकामुखपरावृत्तशिरोभिः ।
अनुगायति—अधरात्पुरोगतहंसास्येनाऽवधूतशिरसा च ।
काचित्—पार्श्वगतसूचीमुखेन ।
उदञ्चित—कण्ठदेशादधरपुरःसमानीतहंसास्येन ।
पञ्चमरागं—कर्णगतसूचीमुखेन ॥ २ ॥

काऽपि विलासविलोलविलोचनखेलनजनितमनोजम् ।
ध्यायति मुग्धवधूरधिकं मधुसूदनवदनसरोजम् ॥ ३ ॥

काऽपि—पार्श्वगतसूचीमुखेन ।
विलास—समपादचार्या ललितया दृष्ट्या च ।
विलोल—लोलितया दृष्ट्या ।
विलोचन—अपाङ्गावर्तितचलत्रिपताकेन ।
खेलन—कान्तया दृष्ट्या ।
जनित—आवेष्टितकिञ्चिदूर्ध्वगतपताकेन ।
मनोजं—हृद्गतावेष्टितचतुरेण स्निग्धया दृष्ट्या च ।
ध्यायति—मुकुलितदृष्ट्या च समशिरसा हृद्गतसन्दंशेन ।
मुग्धवधूः—हृद्गतस्वस्तिकीकृतकाङ्गूलाभ्याम् ।
अधिकं—आवेष्टितकिञ्चिदूर्ध्वगतपताकाभ्याम् ।
मधुसूदन—त्रिभङ्गीस्थानकेन ।
वदन—हनोरधोवर्तितालपल्लवेन ।
सरोजं—कमलवर्तनया ॥ ३ ॥

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

कापि कपोलतले मिलिताऽऽलपितुं किमपि श्रुतिमूले ।
चारु चुचुम्ब नितम्बवती दयितं पुलकैरनुकूले ॥ ४ ॥

कापि—धुतशिरसा पार्श्वगतसूचीमुखेन ।

कपोलतले—उत्तानवञ्चितेन ।

मिलिता - मिलितसूचीमुखाभ्याम् ।

आलपितुं—अधरात्पुरोगतहंसास्येन ।

किमपि—आवर्तितचतुरेण, अथवा विच्युतकपित्थेन ।

श्रुतिमूले—कर्णाधोदर्शितहंसास्येन ।

चारु—लोलितालपल्लवेन ।

चुचुम्ब—अधरसमीपे ऊर्ध्वाधोमुखमुकुलाभ्याम् ।

नितम्बवती—नितम्बहस्तकेन ।

दयितं—हृद्गतपताकेन ।

पुलकैः—कपोले चलत्रिपताकेन ।

अनुकूले—शनैरावर्तितपताकेन, अथवा मिलितसूचीमुखाभ्याम् ॥ ४ ॥

केलिकलाकुतुकेन च काचिदमुं यमुनाजलकूले ।
मञ्जुलवञ्जुलकुञ्जगतं विचकर्ष करेण दुकूले ॥ ५ ॥

केलिकला - उत्सङ्गनाऽधरसमीपे ऊर्ध्वमिलितमुकुलाभ्यां स्निग्धया दृष्ट्या च ।

कुतुकेन—हृद्गत विकसितमुकुलेन हृष्टया दृष्ट्या च, आवर्तितपताकेन ।

काचित्—पार्श्वगतसूचीमुखेन धुतशिरसा च ।

अमुं—अधोङ्गुलिपुरस्तलपताकेनाऽवधूतशिरसा च ।

यमुना—अमिलितोर्ध्वमुखसूचीमुखाभ्यां समानीततिर्यक्प्रसारितत्रिपताकेन ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

जल—अधोर्ध्वतलचलदङ्गुल्यावर्तितपरावर्तितपताकाभ्याम् ।

कूले—चलदुरःप्रसारितत्रिपताकाभ्याम्, अथवा मकरहस्तकेन ।

मञ्जुल—लोलितालपल्लवेन ।

वञ्जुल—चलदूर्ध्वगत्रिपताकाभ्याम् ।

कुञ्ज—चलदूर्ध्वसमानीतलताकरेण मिलितमुखमृगशीर्षाभ्यां च ।

गतं—शनैरावेष्टिततिर्यग्गतपताकेनाऽधूतशिरसा च ।

विचकर्ष—आकृष्टवसनखटकामुखेन ।

करेण—करदर्शितपताकेन ।

दुकूले—स्कन्धदेशान्मण्डलाकारमुरःसमानीतखटकामुखाभ्याम् ॥ ५ ॥

करतलतालतरलवलयावलिकलितकलस्वनवंशे ।
रासरसे सह नृत्यपरा हरिणा युवतिः प्रशशंसे ॥ ६ ॥

करतलताल—कृततालिकापताकाभ्याम् ।

तरल—चलत्पताकेन ।

वलयावलि—प्रकोष्ठगतार्धचन्द्रेण ।

कलित—आवेष्टितपताकाभ्यां मिलितसूचीमुखाभ्यां च ।

कलस्वन—कर्णगतसूचीमुखेन, अथवा कर्णगतहंसास्येन धुतशिरसा ललितया दृष्ट्या च ।

वंशे—वंशधारणमुद्रया ।

रासरसे—त्रिभङ्गीस्थानकेन हृदि स्वस्तिकीकृतपद्मकोशाभ्यां परस्परान्तर्गताङ्गुलिपताकाभ्यां, अथवा नृत्यविशेषेण ।

सह—मिलितसूचीमुखाभ्याम् ।

नृत्यपरा—भ्रमर्या, अथवा गतिविशेषेण ।

हरिणा—त्रिभङ्गीस्थानकेन ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

युवतिः—स्वस्तिकीकृतपद्मकोशाभ्याम् ।
प्रशंसे—अधरात्पुरोगतहंसास्येन, ललितालपल्लवेन च ॥ ६ ॥

श्लिष्यति कामपि चुम्बति कामपि रमयति कामपि रामाम् ।
पश्यति सस्मितचाटुपरामपरामनुगच्छति वामाम् ॥ ७ ॥

श्लिष्यति—उत्सङ्गेन मुकुलया दृष्ट्या च ।
कामपि—पार्श्वगतसूचीमुखेनाऽधूतशिरसा च ।
चुम्बति—अधरसमीपे शनैरूर्ध्वाधोमिलितमुकुलाभ्यां अवधूतशिरसा च ।
कामपि—वामपार्श्वगतसूचीमुखेन धुतशिरसा च ।
रमयति—मिलिततलत्रिपताकाभ्याम् ।
कामपि—तिर्यग्दर्शितसूचीमुखेन धुतशिरसा च ।
रामां—आकर्षिताञ्चलखटकामुखेन परावृत्तेन शिरसा च ।
पश्यति—ललितया दृष्ट्या ।
सस्मित—प्रसन्नमुखरागेण हास्यदृष्ट्या च ।
चाटु—लोलितसन्दंशेन परिवाहितशिरसा ।
परां—तिर्यग्गतसूचीमुखेन धुतशिरसा च ।
अपरां तिर्यग्दर्शितसूचीमुखेन ।
अनुगच्छति—ऊर्ध्वतलतिर्यग्गतमृगशीर्षेण ।
वामां—आकर्षिताञ्चलखटकामुखेन परावृत्तेन शिरसा कटाक्षेण च ॥ ७ ॥

श्रीजयदेवकवेरिदमद्भुतकेशवकेलिरहस्यम् ।
बृन्दावनविपिने चरितं वितनोतु शुभानि यशस्यम् ॥ ८ ॥

श्री—ऊर्ध्वगतालपल्लवेनाऽधूतशिरसा ।
जयदेव—ललाटस्थाञ्जलिना धुतशिरसा च ।
कवेः—अधरात्पुरोगतहंसास्येन ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

इदं—अधोङ्गुलिपुरस्तलपताकेन ।

अद्भुत—अद्भुतदृष्ट्या ऊर्ध्वगतालपल्लवेन ।

केशव—त्रिभङ्गीस्थानकेन ।

केलि—मिलिताङ्गुलितलत्रिपताकाभ्यां कान्तया दृष्ट्या च ।

रहस्यं—कर्णगतहंसास्येन ।

वृन्दावनविपिने—चलदूर्ध्वगतत्रिपताकाभ्यां पल्लवेन विस्तारितपताकाभ्यां च ।

चरितं—ऊर्ध्वतलविस्तारितपताकेन ।

वितनोतु—विस्तारितालपल्लवाभ्याम् ।

शुभानि—उद्वृत्तहस्तकेन ।

यशस्यं—लोलितसन्दंशेन ॥ ८ ॥

विहरति वने राधा साधारणप्रणये हरौ
विगलितनिजोत्कर्षादीर्ष्यावशेन गताऽन्यतः ।
क्वचिदपि लताकुञ्जे गुञ्जन्मधुव्रतमण्डली -
मुखरशिखरे लीना दीनाप्युवाच रहः सखीम् ॥

विहरति—समपादचार्या ।

वने—ऊर्ध्वतलचलत्रिपताकाभ्यां विस्तारितपताकाभ्यां च ।

राधा—स्वस्तिकीकृतपद्मकोशाभ्याम् ।

साधारण—अवेष्टितपताकेन ।

प्रणये—हृद्गतचतुरेण स्निग्धया दृष्ट्या च ।

हरौ—त्रिभङ्गीस्थानकेन ।

विगलित—हृदये उद्वेष्टितकर्तरीमुखेन ।

निजोत्कर्षात्—जत्रुदर्शितालपल्लवेन, धुतशिरसा शनैः किञ्चिदूर्ध्वसमानीतालपल्लवेन ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

ईर्ष्या–क्रुद्धया दृष्ट्या हृदयादूर्ध्वंगतचलत्रिपताकेनाऽरक्तमुखरागेण च ।

वशेन–शनैरधस्तलीकृतपताकेन ।

गता–अधोङ्गुलिचलत्पुरःप्रसारितत्रिपताकेन ।

अन्यतः–आवर्तिततिर्यग्दर्शितसूचीमुखेन ।

क्वचित्–आवेष्टितपताकेन ।

अपि–आवर्तनेन ।

लताकुञ्जे–चलदूर्ध्वसमानीतलताकरमिलितमुखमृगशीर्षाभ्यां च ।

गुञ्जत्–कर्णगतसूचीमुखेन, अथवा अधरात्पुरोगतहंसास्येन ।

मधुव्रत–भ्रामितभ्रमरेण ।

मण्डली–विस्तारितपताकाभ्याम् ।

मुखरशिखरे–अधरात्पुरोगतहंसास्येन, शिखरेण च ।

लीना–लीनकरेण शनैः कृतकपोतेन ।

दीना–दीनदृष्ट्या पुष्पपुटेन अधोमुखशिरसा च ।

अपि–आवर्तनेन ।

उवाच–अधरात्पुरोगतहंसास्येन ।

रहः–ऊर्ध्वमुखसूचीमुखेन ।

सखीं–अधस्तलसर्पशीर्षेण हृद्गतपताकेन च ॥

अष्टपदी ५

सञ्चरदधरसुधामधुरध्वनिमुखरितमोहनवंशम् ।
चलितदृगञ्चलचञ्चलमौलिकपोलविलोलवतंसम् ॥ १ ॥

सञ्चरदधर–अधरोपरिचलितसन्दंशेन ।

सुधामधुरध्वनि–लोलितसन्दंशेन कर्णगतहंसास्येन च ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

मुखरित — अधरात् पुरोगतहंसास्येन ।
मोहन — मदिरया दृष्ट्या मत्तल्या चार्या च ।
वंशं वंशधारणमुद्रया ।
चलितदृगञ्चल — कटाक्षेण ।
चञ्चलमौलि — धुतशिरसा ।
कपोल — उत्तानवञ्चितेन ।
विलोल — लोलितालपल्लवेन ।
वतंसं — गण्डस्थलोर्ध्वभागगतसूचीमुखेन ॥ १ ॥

रासे हरिमिह विहितविलासम् ।
स्मरति मनो मम कृतपरिहासम् ॥

रासे — त्रिभङ्गीस्थानकेन, हृदि स्वस्तिकीकृतपद्मकोशाभ्यां परस्परान्तर्गताङ्गुलिपताकाभ्यां च ।
हरिं — त्रिभङ्गीस्थानकेन ।
इह — अधोङ्गुलिपुरस्तलपताकेन ।
विहित — शनैरधस्तलीकृतपताकेन ।
विलासं — क्षिप्ताक्षिप्तकरणेन, अथवा निहञ्चितशिरसा समपदचार्या ।
स्मरति — हृद्गतचलिताङ्गुष्ठसन्दंशेन ।
मनो — हृद्गतसन्दंशेन ।
मम — जत्रुदर्शितालपल्लवेन ।
कृत — अधोमुखहंसास्येन ।
परिहासं — हास्यदृष्ट्या प्रसन्नमुखरागेण च ॥

चन्द्रकचारुशिखण्डिशिखण्डकमण्डलवलयितकेशम् ।
प्रचुरपुरन्दरधनुरनुरञ्जितमेदुरमुदिरसुवेशम् ॥ २ ॥

चन्द्रक — अर्धचन्द्रेण ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

चारु–लोलितालपल्लवेन ।

शिखण्डि–मयूरहस्तकेन ।

शिखण्डकमण्डल–पुरस्तलविरलाङ्गुलिमण्डलीकृतपताकाभ्याम् ।

वलयित–केशबन्धेन ।

केश–शिरोभागाच्चलत्तिर्यक्प्रसारितारालेन ।

प्रचुर–विस्तारितोर्ध्वतलपताकाभ्याम् ।

पुरन्दर–प्राचीदिग्दर्शितसूचीमुखेनाऽधस्तलपताकस्य तालद्वयान्तरस्थितबाण-हस्तकेन ।

धनुः–वामपुरःप्रसारितमुष्टिदक्षिणाकृष्टखटकामुखाभ्याम् ।

अनुरञ्जित–लोलितालपल्लवेन ।

मेदुरमुदिर–तिर्यक्प्रसारितोर्ध्वानीताधस्तलमिलितपताकाभ्याम् ।

सुवेश–अङ्गदर्शितशनैरूर्ध्वानीतसन्दंशाभ्याम् ॥ २ ॥

गोपकदम्बनितम्बवतीमुखचुम्बनलम्भितलोभम् ।
बन्धुजीवमधुराधरपल्लवमुल्लसितस्मितशोभम् ॥ ३ ॥

गोप–गोमुखहस्तेन भ्रामितसूचीमुखेन च ।

कदम्ब–आवर्तनकृतमुष्टिना, अथवा मण्डलीकृतपरस्परसम्मुखसूचीमुखाभ्याम् ।

नितम्बवती–नितम्बहस्तकेन ।

मुख–हनोरधोवर्तितालपल्लवेन ।

चुम्बन–अधरसमीपाधोर्ध्वमुखमीलितमुकुलाभ्याम् ।

लम्भित–आवर्तनेन ।

लोभं–सङ्कोचितोर्णनाभेन ।

बन्धुजीव–काङ्गूलेन ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

मधुर—लोलितालपल्लवेन ।

अधर—अधरोपरिचालितसन्दंशेन ।

पल्लवं—पल्लवेन ।

उल्लसित—अधरसमीपे विकसितमुकुलेन ।

स्मित—प्रसन्नमुखरागेण ।

शोभं—लोलितालपल्लवेन ॥ ३ ॥

विपुलपुलकभुजपल्लववलयितवल्लवयुवतिसहस्रम् ।
करचरणोरसि मणिगणभूषणकिरणविभिन्नतमिस्रम् ॥ ४ ॥

विपुल—विस्तारितपताकाभ्याम् ।

पुलक—अङ्गदर्शितचलद्धंसपक्षेण ।

भुज—भुजदर्शितपताकेन ।

पल्लव—पल्लवेन ।

वलयित—उत्सङ्गेन ।

वल्लव—गोमुखभ्रामितसूचीमुखाभ्याम् ।

युवति—स्वस्तिकीकृतपद्मकोशाभ्याम् । अथवा

वल्लवयुवति—शिरस्तलपल्लवेनाकर्षिताञ्चलखटकामुखेन परावृत्तेन शिरसा ।

सहस्र—बाणहस्तकेन ।

कर—करदर्शितपताकेन ।

चरण—चरणदर्शितपताकेन ।

उरसि—हृद्गतसन्दंशेन ।

मणि—चलत्काङ्गूलेन ।

गण—आवर्तनेन कृतमुष्टिना ।

भूषण—प्रत्यङ्गं यथोचितदर्शितार्धचन्द्राभ्यां हंसास्याभ्यां च ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

किरण—चलत्रिपताकेन ।
विभिन्न—वियुक्तसूचीमुखाभ्याम् ।
तमिस्रं—विस्तरितोर्ध्वमुखपताकेन ॥ ४ ॥

जलदपटलचलदिन्दुविनिन्दकचन्दनतिलकललाटम् ।
पीनपयोधरपरिसरमर्दननिर्दयहृदयकवाटम् ॥ ५ ॥

जलदपटल—तिर्यक्प्रसारितोर्ध्वमिलिताधस्तलपताकाभ्याम् ।
चलदिन्दु—चलदूर्ध्वगतार्धचन्द्रेण उत्क्षिप्तशिरसा च ।
विनिन्दक—अधरात्पुरोविक्षिप्तसन्दंशेन ।
चन्दन—परावर्तितमुष्टिभ्यां आरात्रिकशिरसा च ।
तिलक—ललाटगतत्रिपताकेन ।
ललाटं—उत्तानवञ्चितेन ।
पीनपयोधर—हृल्लग्नस्वस्तिकीकृतालपल्लवाभ्याम् ।
परिसरमर्दन—कुचोपरिमर्दितपताकेन ।
निर्दय—हृद्देशे परावर्तितहंसपक्षेण, अथवा मुष्टिताडितसन्दंशेन रौद्रया दृष्ट्या च ।
हृदय—हृद्गतसन्दंशेन ।
कवाटं—परावर्तितमिलितपताकाभ्याम् ॥ ५ ॥

मणिमयमकरमनोहरकुण्डलमण्डितगण्डमुदारम् ।
पीतवसनमनुगतमुनिमनुजसुरासुरवरपरिवारम् ॥ ६ ॥

मणिमय—चलत्काङ्गूलेन मिलितसूचीमुखाभ्यां च ।
मकर—मकरहस्तकेन ।
मनोहर—लोलितालपल्लवेन ।
कुण्डल—कर्णादधोदर्शितचलद्धंसास्येन ।
मण्डित—लोलितसन्दंशेन ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

गण्डं—उत्तानवञ्चितेन ।
उदारं—लोलितालपल्लवेन ।
पीत—करभोपरि चालितसन्दंशेन ।
वसनं—स्कन्धदेशान्मण्डलाकारपुरस्समानीतखटकामुखाभ्याम् ।
अनुगत—वामदेशात्पार्श्वानीतोर्ध्वतलमृगशीर्षेण ।
मुनि—हृद्गतचलिताङ्गुष्ठसन्दंशेन मुकुलया दृष्ट्या च ।
मनुज—जत्रुदर्शितालपल्लवेन ।
सुर—शिरस्स्थाञ्जलिना ।
असुर—मुखसमीपे स्वस्तिकीकृतोर्णनाभाभ्याम् ।
वर—आवेष्टितोर्ध्वगतपताकेन, अथवा मुष्टिस्थशिखरेण ।
परिवारं—विस्तारितोर्ध्वतलपताकाभ्याम् ॥ ६ ॥

विशदकदम्बतले मिलितं कलिकलुषभयं शमयन्तम् ।
मामपि किमपि तरङ्गदनङ्गदृशा मनसा रमयन्तम् ॥ ७ ॥

विशद—लोलितालपल्लवेन ।
कदम्ब—चलदूर्ध्वगतत्रिपताकाभ्यां पल्लवेन च ।
तले—अधोङ्गुलिपुरस्तलपताकेन ।
मिलितं—मिलितसूचीमुखाभ्याम् ।
कलि—विस्तारितोर्ध्वतलपताकाभ्याम् ।
कलुषभयं—कातरया दृष्ट्या विधुतशिरसा ।
शमयन्तं—स्कन्धात्तिर्यगधस्तलसमानीतपताकेन ।
मां—हृद्गतपताकेन, अथवा जत्रुदर्शितालपल्लवेन ।
अपि—आवर्तनेन ।
किमपि—विच्युतकपित्थेन ।
तरङ्गत्—तिर्यक्प्रसारितचलत्पुरःसमानीताधस्तलत्रिपताकेन ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

अनङ्ग - हृद्यावेष्टितचतुरेण ।
दृशा—अपाङ्गावर्तितचलत्रिपताकेन कान्तया दृष्ट्या च ।
मनसा—हृद्गतचतुरेण ।
रमयन्तं—लोलितालपल्लवेन, अथवा मिलिताङ्गुलितलत्रिपताकाभ्याम् ॥ ७ ॥

श्रीजयदेवभणितमतिसुन्दरमोहनमधुरिपुरूपम् ।
हरिचरणस्मरणं प्रति सम्प्रति पुण्यवतामनुरूपम् ॥ ८ ॥

श्री—ऊर्ध्वगतालपल्लवेन ।
जयदेव—ललाटस्थाञ्जलिना ।
भणितं—अधरानुरोगतहंसास्येन ।
अति—आवेष्टितकिञ्चिदूर्ध्वगतपताकाभ्याम् ।
सुन्दर—लोलितसन्दंशेन ।
मोहन—लोलितालपल्लवेन, अथवा मदिरया दृष्ट्या निहञ्चितशिरसा ।
मधुरिपुरूपं—त्रिभङ्गीस्थानकेन ।
हरि - शिरस्थाञ्जलिना ।
चरण—चरणदर्शितपताकेन ।
स्मरणं—हृच्चालिताङ्गुष्ठसन्दंशेन ।
प्रति—आवर्तनेन ।
सम्प्रति—ऊर्ध्वतलमृगशीर्षेण ।
पुण्यवतां—अधोमुखविकसितमुकुलेन तिर्यग्विस्तारितसूचीमुखेन ।
अनुरूपं—मिलितसूचीमुखाभ्याम् ॥ ८ ॥

दुरालोकस्तोकस्तबकनवकाशोकलतिका-
विकासः कासारोपवनपवनोऽयं व्यथयति ।
अपि भ्राम्यद्भृङ्गीरणितरमणीया न मुकुल-
प्रसूतिश्चूतानां सखि शिखरिणीयं सुखयते ॥

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

दुरालोक—आकेकरया दृष्ट्या ।

स्तोक—ऊर्ध्वमुखकिञ्चिदधिकतर्जनीककपित्थेन ।

स्तबक—अधोमुखालपल्लवेन, नासाग्रतशुकतुण्डेनोद्वाहितोरसा च ।

नवक—ऊर्ध्वमुखकपित्थेन ।

अशोकलतिका—लताकरोर्ध्वसमानीतकृतपल्लवेन च ।

विकासः—विकसितमुकुलेन ।

कासार—अधोङ्गुल्यधःपुरोवर्तितपताकाभ्याम् ।

उपवन—चलदूर्ध्वगतत्रिपताकाभ्यां विस्तारितोर्ध्वतलपताकाभ्यां च ।

पवनः—तिर्यक्प्रसारितचलत्पुरस्समानीतत्रिपताकेन ।

अयं—अधोङ्गुलिदर्शितपुरस्तलपताकेन ।

व्यथयति—विषण्णया दृष्ट्याऽङ्गवलितेन च ।

अपि—आवर्तनेन ।

भ्राम्यत्—ऊर्ध्वमुखभ्रामितसूचीमुखेन ।

भृङ्गी—भ्रमरहस्तकेन ।

रणित—अधरात्पुरोगतहंसास्येन, अथवा कर्णगतसूचीमुखेन ।

रमणीया—लोलितालपल्लवेन ।

न—पुरस्तलकम्पितपताकेन ।

मुकुल—मुकुलेन ।

प्रसूतिः—आवर्तितोर्ध्वगतपताकेन ।

चूतानां—चलदूर्ध्वगतत्रिपताकाभ्यां पल्लवेन च ।

सखि—अधस्तलसर्पशीर्षेण हृद्गतपताकेन च ।

शिखरिणीयं—ऊर्ध्वदर्शितशिखरेण पुरस्तलदर्शितपताकेन च ।

सुखयते—हृद्गतपताकेन मुकुलया दृष्ट्या च ॥

हस्तस्रस्तविलासवंशमनृजुभ्रूवल्लिमद्बल्लवी-
बृन्दोत्सारिदृगन्तवीक्षितमतिस्वेदार्द्रगण्डस्थलम् ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

मामुद्वीक्ष्य विलज्जितं स्मितसुधामुग्धाननं कानने
गोविन्दं व्रजसुन्दरीजनवृतं पश्यामि हृष्यामि च ॥

हस्त–परस्परदर्शितपताकाभ्याम् ।

स्रस्त–उद्वेष्टिताधोमुखकर्तरीमुखेन, अथवा विगलितमुष्टिना ।

विलास–समपादचार्यां निहञ्चितशिरसा ललितया दृष्ट्या च ।

वंशं–वंशधारणमुद्रया ।

अनृजुभ्रूवल्लिमद्वल्लवी–ललितया दृष्ट्या शिरस्स्थालपल्लवेनाकर्षिताञ्चलखटकामुखेन परावृत्तेन शिरसा ।

बृन्द–पार्श्वदेशात्पुरःसमानीतमिलिताग्रसूचीमुखाभ्यां, अथवा आवर्तनेन कृतमुष्टिना ।

उत्सारि–हृद्गतविकसितमुकुलेन हृष्टदृष्ट्या च ।

दृगन्तवीक्षितं–कटाक्षेण ।

अति–आवर्तितकिञ्चिदूर्ध्वगतपताकाभ्याम् ।

स्वेदार्द्रगण्डस्थलं–गण्डस्थलाच्चलदधोगतत्रिपताकेन विक्षिप्ताङ्गुलिमुकुलेन ।

मां–जत्रुदर्शितालपल्लवेन ।

उद्वीक्ष्य–उल्लोकितेनाऽपाङ्गावर्तितत्रिपताकेन ।

विलज्जितं–लज्जितया दृष्ट्या परावृत्तेन शिरसा च ।

स्मित–प्रसन्नमुखरागेण हास्यदृष्ट्या च ।

सुधा–अर्धचन्द्रेण ।

मुग्धाननं–लोलितसन्दंशेन हनोरधोवर्तितालपल्लवेन च ।

कानने–चलदूर्ध्वगतत्रिपताकाभ्यां कृतपल्लवेन च विस्तारितपताकाभ्यां च ।

गोविन्दं–त्रिभङ्गीस्थानकेन ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

व्रज—गोमुखेन विस्तारितोर्ध्वतलपताकाभ्यां च ।

सुन्दरी—स्वस्तिकीकृतपद्मकोशाभ्याम् ।

जन—विस्तारितोर्ध्वतलपताकाभ्याम् ।

वृतं—मण्डलाकारमिलिताग्रपताकाभ्यां, अथवा पार्श्वदेशात्पुरःसमानीतमिलिताग्र-सूचीमुखाभ्याम् ।

पश्यामि—अपाङ्गे विलोलितचतुराभ्याम् ।

हृष्यामि च—हृद्गतविकसितमुकुलेन हृष्टया दृष्ट्या च ॥ १० ॥

गणयति गुणग्रामं भ्रामं भ्रमादपि नेहते
वहति च परीतोषं दोषं विमुञ्चति दूरतः ।
युवतिषु वलत्तृष्णे कृष्णे विहारिणि मां विना
पुनरपि मनो वामं कामं करोति करोमि किम् ॥

गणयति—क्रमेण गणिताङ्गुलिकृतपताकेन ।

गुण-विस्तारितोर्ध्वतलपताकेन स्कन्धदेशात्किञ्चिदधःसमानीत विरलाङ्गुलिपताकेन प्रसारितवाममुष्ट्या कर्णाकृष्टखटकामुखेन परावृत्तेन शिरसा मिलितसूची-मुखाभ्यां च ।

ग्रामं—व्यावर्तनेन कृतमुष्टिना ।

भ्रामं—हृद्यावेष्टितचतुरेण ।

भ्रमात्—मदिरया दृष्ट्या ।

अपि—आवर्तनेन ।

न-पुरस्तलकम्पितपताकेन धुतशिरसा च ।

ईहते—हृद्गतसन्दंशेन ।

वहति च—स्कन्धगत लपल्लवेन ।

परीतोषं—हृद्गत विकसितमुकुलेन ।

दोषं—अधरात्पुरोगतहंसास्येन, पुरस्तलझोलितपताकेन ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

विमुञ्चति दूरतः–उद्वेष्टितपताकेन ।
युवतिषु–स्वस्तिकीकृतपद्मकोशाभ्याम् ।
वलत्–आवेष्टिताधस्तलपताकेन ।
तृष्णे–हृद्गतसन्दंशेन स्निग्धया दृष्ट्या च ।
कृष्णे–त्रिभङ्गीस्थानकेन ।
विहारिणि–समपादचार्या निहञ्चितेन शिरसा ।
मां–जत्रुदर्शितालपल्लवेन ।
विना–उरस्तलकम्पितपताकेन, अथवा वियुक्तसूचीमुखाभ्याम् ।
पुनरपि–वारं वारं आवेष्टितपताकेन ।
मनो–हृद्गतसन्दंशेन ।
वामं–ताम्रचूडेन ।
कामं–हृद्गतावेष्टितचतुरेण ।
करोति–अधोमुखहंसास्येन ।
करोमि किं–जत्रुदर्शितालपल्लवेन ऊर्ध्वतललोलितपताकेन च ।

अष्टपदी ६

निभृतनिकुञ्जगृहं गतया निशि रहसि निलीय वसन्तम् ।
चकितविलोकितसकलदिशा रतिरभसभरेण हसन्तम् ॥ १ ॥

निभृत–ऊर्ध्वमिलिताधस्तलपताकाभ्याम् ।
निकुञ्जगृहं–ऊर्ध्वसमानीतलताकरेण कृतपल्लवेनोर्ध्वमिलिताग्रमृगशीर्षाभ्यां च ।
गतया–ऊर्ध्वतलतिर्यग्गतमृगशीर्षेण ।
निशि–ऊर्ध्वविस्तारितपताकेन ।
रहसि–ऊर्ध्वमुखसूचीमुखेन ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

निलीय—लीनकरणेन शनैःकृतकपोतेन च ।

वसन्तं—शनैरधस्तलपताकेन ।

चकित—त्रस्तया दृष्ट्या ।

विलोकित—सचमत्कारं अपाङ्गावेष्टितत्रिपताकेन ।

सकलदिशा—सर्वदिग्दर्शितसूचीमुखेन ।

रतिरभस—मिलिताङ्गुलितलत्रिपताकाभ्याम् , अथवा उत्सङ्गेन कान्तया दृष्ट्या च ।

भरेण—चतुरेण ।

हसन्तं—प्रसन्नमुखरागेण हास्यदृष्ट्या च ॥

सखि हे केशिमथनमुदारम् ।
रमय मया सह मदनमनोरथभावितया सविकारम् ॥

सखि हे—अधस्तलसर्पशीर्षदर्शितपताकेन ।

केशिमथनं—मुखसमीपे स्वस्तिकीकृतोर्णनाभाभ्यां स्कन्धदेशात्तिर्यग्गतपताकेन च, अथवा त्रिभङ्गीस्थानकेन ।

उदारं—लोलितालपल्लवेन ।

रमय—उत्सङ्गेन, मुखसमीपे ऊर्ध्वाधोमुखमिलितमुकुलाभ्याम् ।

मया—जत्रुदर्शितालपल्लवेन ।

सह—मिलितसूचीमुखाभ्याम् ।

मदनमनोरथ—काङ्गूलेन स्कन्धदेशात्किञ्चिदधःसमानीतपताकवामप्रसारितमुष्ट्या कर्णाकृष्टखटकामुखेन कान्तया दृष्ट्या च ।

भवितया—हृद्गतसन्दंशेन ।

सविकारं—अङ्गदर्शितचलद्धंसपक्षेण, अथवा अङ्गादधःसमानीतचलत्त्रिपताकेन, यद्वा चलत्पताकाभ्यां विधुतशिरसा च ॥

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

प्रथमसमागमलज्जितया पटुचाटुशतैरनुकूलम् ।
मृदुमधुरस्मितभाषितया शिथिलीकृतजघनदुकूलम् ॥ २ ॥

प्रथम—किञ्चिदधोङ्गुलिपुरस्तलपताकेन ।
समागम—मिलितसूचीमुखाभ्याम् ।
लज्जितया—लज्जितदृष्ट्या ।
पटु—शनैरूर्ध्वगतालपल्लवेन ।
चाटु-अधरात्पुरोगतहंसास्येन, लोलितसन्दंशेन परिवाहितशिरसा विशोकया दृष्ट्या च ।
शतैः—बाणहस्तकेन ।
अनुकूलं—मिलितसूचीमुखाभ्याम् ।
मृदु-चलदङ्गुष्ठहंसास्येन ।
मधुर—कर्णगतहंसास्येन ।
स्मित—प्रसन्नमुखरागेण हास्यदृष्ट्या च ।
भाषितया—अधरात्पुरोगतहंसास्येन ।
शिथिलीकृत—कटिदेशपरिवर्तितकर्तरीमुखाभ्याम् ।
जघन—नितम्बहस्तकेन ।
दुकूलं—पार्श्वदेशात्पुरः समानीतपरस्परसम्मुखव्यावर्तितखटकामुखाभ्याम् ॥ २ ॥

किसलयशयननिवेशितया चिरमुरसि ममैव शयानम् ।
कृतपरिरम्भणचुम्बनया परिरभ्य कृताधरपानम् ॥ ३ ॥

किसलय—पल्लवहस्तकेन ।
शयन—स्कन्धानतेन शिरसा कपोलगतार्धचन्द्रेण खण्डसूचीस्थानकेन च, अथवा सुप्तस्थानकेन ।
निवेशितया—शनैरधस्तलीकृतपताकेन ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

चिरं—आवेष्टितार्धगतपताकेन आधूतशिरसा च ।
उरसि—हृद्गतसन्दंशेन ।
मम—जत्रुदर्शितालपल्लवेन ।
एव—आवर्तनेन ।
शयानं—स्कन्धानतेन शिरसा कपोलगतार्धचन्द्रेण अथवा सुप्तस्थानकेन ।
कृत—अधोमुखहंसास्येन ।
परिरम्भण—उत्सङ्गेन ।
चुम्बनया—अधरसमीपे ऊर्ध्वाधोमुखमुकुलाभ्याम् ।
परिरभ्य—उत्सङ्गेन ।
कृताधरपानं—मुखसमीपे ऊर्ध्वाधोमुखमुकुलाभ्याम् ॥ ३ ॥

अलसनिमीलितलोचनया पुलकावलिललितकपोलम् ।
श्रमजलसिक्तकलेबरया वरमदनमदादतिलोलम् ॥ ४ ॥

अलसनिमीलित—मुकुलितदृष्ट्या ।
लोचनया—अपाङ्गावर्तितचलत्त्रिपताकेन ।
पुलकावलि—अङ्गदर्शितचलद्धंसपक्षेण ।
ललित—लोलितालपल्लवेन ।
कपोलं—उत्तानवञ्चितेन ।
श्रमजल—अङ्गाच्चलदधःसमानीतत्रिपताकेन ।
सिक्त—क्षिप्ताङ्गुलिमुकुलेन ।
कलेबरया—अङ्गदर्शितहंसपक्षेण ।
वर—ऊर्ध्वगतालपल्लवेन ।
मदन—हृद्यावेष्टित चतुरेण, अथवा काङ्गूलस्कन्धदेशात्किञ्चिदधःसमानीतविरलाङ्गुलि-पताकप्रसारितवाममुष्ट्या कर्णाकृष्टखटकामुखेन कान्तया दृष्ट्या च ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

मदात्—मत्तलया चार्या मदिरया दृष्ट्या च ।
अति—आवेष्टितकिञ्चिदूर्ध्वगतपताकाभ्याम् ।
लोलं—लोलितालपल्लवेन विकोशया दृष्ट्या च ॥ ४ ॥

कोकिलकलरवकूजितया जितमनसिजतन्त्रविचारम् ।
श्लथकुसुमाकुलकुन्तलया नखलिखितघनस्तनभारम् ॥ ५ ॥

कोकिल—पुरस्तलसन्दंशेन, अथवा तिर्यक्प्रसारितचलदुरस्समानीतत्रिपताकेन ।
कलरव—कर्णगतसूचीमुखेन ।
कूजितया—अधरात्पुरोगतहंसास्येन ।
जित—उद्वेष्टितपताकेन ।
मनसिज—हृद्गतावेष्टितचतुरेण ।
तन्त्रविचारं—विस्तारित चतुरेणोद्वेष्टितावेष्टितेन च ।
श्लथ—शिरोदेशोद्वेष्टित अधोङ्गुलि कर्तरीमुखेन ।
कुसुम—शिरःपार्श्वे स्थितकाङ्गूलेन ।
आकुल—परस्परान्तर्मिलिताङ्गुलिपताकाभ्याम् ।
कुन्तलया—काङ्गूलेन शिरोदेशाच्चलत्तिर्यक्प्रसारितारालेन ।
नख—नखदर्शिताङ्गुष्ठेन ।
लिखित—उरसि किञ्चिदाकर्षितोर्णनाभेन ।
घनस्तन—स्वस्तिकीकृतालपल्लवाभ्यां, अथवा हृदि स्वस्तिकीकृतमुकुलाभ्याम् ।
भारं—वक्षःसमीपे शनैरधस्तलीकृतपताकाभ्याम् ॥ ५ ॥

चरणरणितमणिनूपुरया परिपूरितसुरतवितानम् ।
मुखरविश्रृङ्खलमेखलया सकचग्रहचुम्बनदानम् ॥ ६ ॥

चरण—चरणदर्शितपताकेन ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

रणित—कर्णगतसूचीमुखेन ।

मणि—चलत्काङ्गूलेनाकेकरया दृष्ट्या च ।

नूपुरया—गुल्फोपरिभागदर्शितार्धचन्द्रेण ।

परिपूरित—अधस्तलमिलितपुरोलोलितपताकाभ्याम् ।

सुरतवितानं— उत्सङ्गेनाधरसमीपे ऊर्ध्वाधोमुखमुकुलाभ्यां स्निग्धया दृष्ट्या च ।

मुखर—वारं वारं अधरात्पुरोगतहंसास्येन ।

विशृङ्खल—शनैरावर्तितकिञ्चिदूर्ध्वगतपताकेन, अथवा भ्रमद्भ्रमराभ्यां विकोशदृष्ट्या च ।

मेखलया—कटिस्थार्धचन्द्राभ्याम् ।

सकचग्रह—शिरोदेशात्किञ्चित्प्रसारितारालेन वर्तनेन कृतमुष्टिना, अथवा केशबन्धेन ।

चुम्बनदानं—अधरसमीपे ऊर्ध्वाधोमिलितमुखमुकुलाभ्याम् ॥ ६ ॥

रतिसुखसमयरसालसया दरमुकुलितनयनसरोजम् ।
निस्सहनिपतिततनुलतया मधुसूदनमुदितमनोजम् ॥ ७ ॥

रति—मिलिताङ्गुलितलत्रिपताकाभ्यां, अथवा उत्सङ्गेनाधरसमीपे ऊर्ध्वाधोमुखमुकुलाभ्यां ललितया दृष्ट्या च ।

सुख—हृद्गतपताकेन मुकुलया दृष्ट्या च ।

समय—अधोङ्गुलिपुरस्तलपताकेन ।

रसालसया—चतुरेण श्रान्तदृष्ट्या च ।

दर—ऊर्ध्वमुखकिञ्चिदधिकतर्जनीककपित्थेन ।

मुकुलित—अर्धमुकुलया दृष्ट्या ।

नयन—द्वयदर्शितत्रिपताकेन ।

सरोजं—कमलवर्तनया ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

निस्सह—दोलहस्तकेन ।

निपतित—उद्वेष्टितकर्तरीमुखेनाऽङ्गवलितेन च ।

तनु—जत्रुदर्शितालपल्लवेन ।

लतया—लताकरेणाऽङ्गवलितेन च ।

मधुसूदनं—त्रिभङ्गस्थानकेन ।

उदित—हृद्गतविकसितमुकुलेन ।

मनोज्ञं—हृद्यावेष्टित चतुरेण, अथवा पार्श्वदेशे किञ्चिदूर्ध्वदर्शित काङ्गूलेन तेनैव स्कन्धदेशात्किञ्चिदधःसमानीतविरलाङ्गुलि पताकीकृतेन प्रसारितवामसुष्ट्या कर्णाकृष्टखटकामुखाभ्यां आलीढस्थानकेन कान्तया दृष्ट्या च ॥ ७ ॥

श्रीजयदेवभणितमिदमतिशयमधुरिपुनिधुवनशीलम् ।

सुखमुत्कण्ठितगोपवधूकथितं वितनोतु सलीलम् ॥ ८ ॥

श्री—ऊर्ध्वगतालपल्लवेनाधूतशिरसा च ।

जयदेव—ललाटस्थाञ्जलिना अवधूतशिरसा च ।

भणितं—अधरात्पुरोगतहंसास्येन च ।

इदं—अधोङ्गुलिपुरस्तलपताकेन ।

अतिशय—आवेष्टितकिञ्चिदूर्ध्वगतपताकाभ्यां च ।

मधुरिपु—त्रिभङ्गीस्थानकेन ।

निधुवनशीलं—मिलिताङ्गुलित्रिपताकाभ्यां, मुकुलया दृष्ट्या च अथवा उत्सङ्गेन ।

सुखं—हृद्गतपताकेन मुकुलया दृष्ट्या च ।

उत्कण्ठित—स्निग्धया दृष्ट्या ।

गोप—गोमुखेनोर्ध्वभ्रामितसूचीमुखेन ।

वधू—आकर्षिताञ्चलखटकामुखेन परावृत्तेन शिरसा ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

कथितं—अधरात्पुरोगतहंसास्येन ।
वितनोतु—विस्तारितोर्ध्वतलपताकाभ्याम् ।
सलीलं—लोलिताल्पल्लवेन परिवाहितेन शिरसा ॥ ८ ॥

कंसारिरपि संसारवासनाबद्धशृङ्खलाम् ।
राधामाधाय हृदये तत्याज व्रजसुन्दरीः ॥

कंसारिः—त्रिभङ्गीस्थानकेन ।
अपि—आवर्तनेन ।
संसार—अधस्स्थितशनैरूर्ध्वानीतसन्दंशाभ्याम् ।
वासना—हृद्गतसन्दंशेन ।
बद्ध—आवर्तनेन कृतमुष्टिना ।
शृङ्खलां—मिलिताङ्गुलिनलताम्रचूडाभ्याम् ।
राधां—स्वस्तिकीकृतपद्मकोशाभ्याम् ।
आधाय—शनैरधस्तलीकृतपताकेन ।
हृदये-हृद्गतसन्दंशेन, अथवा, आधाय हृदये—हृत्समीपे शनैरधस्तलीकृतपताकेन ।
तत्याज—बहिःक्षिप्ताङ्गुलित्रिपताकेन ।
व्रजसुन्दरीः—ऊर्ध्वतलविस्तारितपताकाभ्यां स्वस्तिकीकृतपद्मकोशाभ्यां च ॥

इतस्ततस्तामनुसृत्य राधिकामनङ्गबाणव्रणखिन्नमानसः ।
कृतानुतापस्स कलिन्दनन्दिनीतटान्तकुञ्जे विषसाद माधवः ॥

इतस्ततः—इतस्ततो दर्शितसूचीमुखेन ।
तां—पार्श्वगतसूचीमुखेन ।
अनुसृत्य—अधोङ्गुलितिर्यग्गतागतमृगशीर्षेण, अथवा इतस्ततस्तिर्यग्गतचार्या ऊर्ध्वतलमृगशीर्षेण च ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

राधिका—स्वस्तिकीकृतपद्मकोशाभ्यां आकर्षिताञ्चलखटकामुखेन परावृत्तेन शिरसा।

अनङ्ग—हृद्यावेष्टितचतुरेण।

बाण—पुरस्तलविरलाङ्गुलिपताकवामप्रसारितमुष्टिदक्षिणकर्णाकृष्टखटकामुखाभ्याम्।

व्रण—हृदि द्विविवारं दर्शितशिखरेण।

खिन्नमानसः—लोलितशिरसा हृद्गतसन्दंशेन ग्लानदृष्ट्या च।

कृत—अधोमुखहंसास्येन।

अनुतापः—हृद्युद्वेष्टितचतुरेण भ्रमितस्तया दृष्ट्या च।

सः—पार्श्वगतसूचीमुखेन।

कलिन्दनन्दिनी—ऊर्ध्वभ्रामितसूचीमुखात् चलदधःसमानीतत्रिपताकेन तेनैव पुरःप्रसारितेन च।

तटान्तकुञ्जे—चलत्पुरःप्रसारितत्रिपताकाभ्यां, चलदूर्ध्वगतत्रिपताकाभ्यां, ऊर्ध्व-मिलितमुखमृगशीर्षाभ्यां च।

विषसाद—विषण्णया दृष्ट्या च अङ्गवलितेन।

माधवः—त्रिभङ्गीस्थानकेन॥

हृदि बिसलताहारो नायं भुजङ्गमनायकः
कुवलयदलश्रेणी कण्ठे न सा गरलद्युतिः।
मलयजरजो नेदं भस्म प्रियारहिते मयि
प्रहर न हरभ्रान्त्याऽनङ्ग क्रुधा किमु धावसि॥

हृदि—हृद्गतपताकेन।

बिसलता—कमलवर्तनया चलदधःसमानीतभ्रमरेण।

हारः—स्कन्धदेशाच्चलन्नाभिपर्यन्तानीतखटकामुखाभ्याम्।

न—पुरस्तलकम्पितपताकेन।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

अयं–हृदि तिर्यग्दर्शितपताकेन ।

भुजङ्गमनायकः–लोलितसर्पशीर्षेण ।

कुवलय–कमलवर्तनया ।

दल–चतुरेण ।

श्रेणी–विस्तारितचतुरेण ।

कण्ठे–कण्ठवलयितचलत्सन्दंशेन ।

न–पुरस्तलकम्पितपताकेन ।

सा–पार्श्वगतसूचीमुखेन ।

गरलद्युतिः–सर्पशीर्षाच्चलदधस्समानीतत्रिपताकेन ।

मलयजरजः–परावर्तितमुष्टिभ्यां अङ्गलेपितहंसपक्षेण ।

न–पुरस्तलकम्पितपताकेन ।

इदं–अङ्गाभिमुखावर्तितपताकेन ।

भस्म–अधोमुखचलितसन्दंशेन ।

प्रिया–अधस्तलसर्पशीर्षेण, हृद्गतपताकेन च ।

रहिते–वियुक्तसूचीमुखाभ्याम् ।

मयि–जत्रुदर्शितालपल्लवेन ।

प्रहर–स्कन्धदेशात्तिर्यग्गतपताकेन ।

न–पुरस्तलकम्पितपताकेन ।

हर–शैवस्थानकेन ।

भ्रान्त्या–विभ्रान्त्या दृष्ट्या ।

अनङ्ग–हृद्यावेष्टितचतुरेण ।

क्रुधा–क्रुद्धया दृष्ट्या ।

किमु–ऊर्ध्वतललोलितपताकेन ।

धावसि–द्रुतगत्या ॥

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

पाणौ मा कुरु चूतसायकममुं मा चापमारोपय
क्रीडानिर्जितविश्व मूर्छितजनाघातेन किं पौरुषम् ।
तस्या एव मृगीदृशो मनसिजप्रेङ्खत्कटाक्षाशुग-
श्रेणीजर्जरितं मनागपि मनो नाद्यापि सन्धुक्षते ॥

पाणौ—करदर्शितपताकेन ।

मा—पुरस्तलकम्पितपताकेन ।

कुरु—अधोमुखहंसास्येन ।

चूत—पल्लवहस्तकेन ।

सायकं—वामप्रसारितमुष्टिदक्षिणकर्णाकृष्टखटकामुखाभ्याम् ।

अमुं—अधोङ्गुलिपुरस्तलदर्शितपताकेन ।

मा—पुरस्तलकम्पितपताकेन ।

चापमारोपय—वामप्रसारितमुष्टिदक्षिणाकृष्टखटकामुखाभ्यां आलीढस्थानकेन ।

क्रीडा—परस्परसम्मुखतया व्यावर्तितपरावर्तितहंसास्यालपल्लवाभ्याम् ।

निर्जित—उद्वेष्टितपताकेन ।

विश्व—विस्तारितोर्ध्वतलपताकाभ्याम् ।

मूर्छित—अञ्चितेन शिरसा ग्लानदृष्ट्या च ।

जन—विस्तारितोर्ध्वतलपताकेन ।

आघातेन—स्कन्धदेशात्तिर्यग्गताधस्तलपताकेन ।

किं—विच्युतसन्दंशेन ।

पौरुषं—स्कन्धदेशे लोलितपताकेन वीरदृष्ट्या च ।

तस्याः—पार्श्वगतोर्ध्वमुखसूचीमुखेन ।

एव—ऊर्ध्वतलमृगशीर्षेण ।

मृगीदृशः—मृगशीर्षेणापाङ्गावर्तितचतुरेण ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

मनसिज–हृद्यावेष्टितचतुरेण ।
प्रेङ्खत्–चलत्त्रिपताकेन ।
कटाक्ष–कटाक्षेण ।
आशुग–वामप्रसारितमुष्टिदक्षिणाकृष्टखटकामुखाभ्याम् ।
श्रेणी–अधोमुखतिर्यग्गतागतमृगशीर्षेण ।
जर्जरितं–ऊर्ध्वमुखस्थितवियुक्तसूचीमुखाभ्यां, अथवा पुनःपुनरुरोवर्तिताङ्गुष्ठ-
शिखरेण ।

मनागपि–ऊर्ध्वमुखकिञ्चिदधिकतर्जनीककपित्थेन ।
मनो–हृद्गतसन्दंशेन ।
न–पुरस्तलकम्पितपताकेन ।
अद्यापि–ऊर्ध्वतलमृगशीर्षेण ।
सन्धुक्षते–हृद्गतविकसितमुकुलेन ॥

अष्टपदी ७

मामियं चलिता विलोक्य वृतं वधूनिचयेन ।
सापराधतया मयाऽपि न वारिताऽतिभयेन ॥ १ ॥

मां–जत्रुदर्शितालपल्लवेन ।
इयं–अधोङ्गुलिपुरस्तलपताकेन ।
चलिता–तिर्यग्गतोर्ध्वतलमृगशीर्षेण ।
विलोक्य–अपाङ्गावर्तितत्रिपताकेन ।
वृतं–मण्डलाकारभ्रामितसूचीमुखाभ्यां, अथवा पार्श्वदेशात्पुरःसमानीतपरस्पर-
सम्मुखाधस्तलार्धचन्द्राभ्याम् ।
वधू–शिरस्थाकर्षिताञ्चलखटकामुखेन परावृत्तेन शिरसा, अथवा स्वस्तिकीकृत-
पद्मकोशाभ्याम् ।

[16]

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

निचयेन–आवर्तनेन कृतमुष्टिना ।

सापराधतया–अवधूतेन शिरसा हृदिस्थाञ्जलिना त्रस्तया दृष्ट्या च ।

मया–जत्रुदर्शितालपल्लवेन ।

अपि–आवर्तनेन ।

न–पुरस्तलकम्पितपताकेन ।

वारिता–उद्वेष्टितपताकेन ।

अति–आवेष्टितकिञ्चिदूर्ध्वगतपताकाभ्याम् ।

भयेन–त्रास्तया दृष्ट्या विधुतशिरसा च ॥ १ ॥

हरि हरि हतादरतया सा गता कुपितेव ॥

हरि हरि–विषण्णया दृष्ट्याऽञ्चलितेनाञ्चितेन शिरसा ।

हतादरतया–बहिःक्षिप्ताङ्गुलिद्वयत्रिपताकेनावर्तितकिञ्चिदूर्ध्वगतपताकेन ।

सा–पार्श्वगतसूचीमुखेन ।

गता–ऊर्ध्वतलतिर्यग्गतमृगशीर्षेण ।

कुपिता–क्रुद्धया दृष्ट्या उरोदेशाच्चलदूर्ध्वसमानीतत्रिपताकेनोद्वाहितशिरसा च ।

इव–आवर्तनेन ॥

किं करिष्यति किं वदिष्यति सा चिरं विरहेण ।
किं धनेन जनेन किं मम जीवितेन सुखेन ॥ २ ॥

किं–ऊर्ध्वतलल्लोलितपताकेन ।

करिष्यति–शनैरधोमुखीकृतहंसास्येन ।

किं–ऊर्ध्वतलल्लोलितपताकेन ।

वदिष्यति–अधरात्पुरोगतहंसास्येन ।

सा–पार्श्वगतसूचीमुखेन ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

चिरं—आवेष्टितोर्ध्वगतपताकेन ।
विरहेण—वियुक्तसूचीमुखाभ्याम् ।
किं-विच्युतकपित्थेन ।
धनेन—अधोमुखचालितमुकुलेन कपोतेन च ।
जनेन—विस्तारितोर्ध्वतलपताकेन ।
किं—विच्युतकपित्थेन ।
मम—जत्रुदर्शितालपल्लवेन ।
जीवितेन—हृद्गतविकसितमुकुलेन ।
सुखेन—हृद्गतपताकेन मुकुलया दृष्ट्या च ॥ २ ॥

चिन्तयामि तदाननं कुटिलभ्रु रोषभरेण ।
शोणपद्ममिवोपरि भ्रमताऽऽकुलं भ्रमरेण ॥ ३ ॥

चिन्तयामि—हृद्गतसन्दंशेन मुकुलया दृष्ट्या च ।
तत्—पार्श्वगतसूचीमुखेन ।
आननं—हनोरधोवर्तितालपल्लवेन ।
कुटिलभ्रु—ताम्रचूडेनोक्षिप्तया भ्रुवा ।
रोषभरेण—क्रुद्धया दृष्ट्या, उरोदेशाच्चलदूर्ध्वसमानीतत्रिपताकेनोद्वाहितशिरसा च ।
शोणपद्मं—अधोमुखमर्दितसन्दंशेन कमलवर्तनया च ।
इव—आवर्तनेन ।
उपरि—शनैरधस्तलीकृतपताकेन ।
भ्रमताऽऽकुलं भ्रमरेण—भ्रमद्भ्रमराभ्याम् ॥ ३ ॥

तामहं हृदि सङ्गतामनिशं भृशं रमयामि ।
किं वनेऽनुसरामि तामिह किं वृथा विलपामि ॥ ४ ॥

तां—पार्श्वगतसूचीमुखेन ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

अहं -जत्रुदर्शितालपल्लवेन ।

हृदि—हृद्गतसन्दंशेन ।

सङ्गतां—मिलितसूचीमुखाभ्याम् ।

अनिशं—वारंवारमावेष्टितपताकेन ।

भृशं रमयामि—आवेष्टितकिञ्चिदूर्ध्वोत्तपताकेन मिलिताङ्गुलितलत्रिपताकाभ्यां च, अथवा उत्सङ्गेन ।

किं—ऊर्ध्वतललोलितपताकेन ।

वने—चलदूर्ध्वगतत्रिपताकाभ्यां स्वस्तिकीकृतपल्लवाभ्यां विस्तारितोर्ध्वतलपताकाभ्यां च ।

अनुसरामि—अधोङ्गुलिचलच्चतुरःप्रसारितेन पताकेन ।

तां—पार्श्वगतसूचीमुखेन ।

इह—ऊर्ध्वतलमृगशीर्षेण ।

किं वृथा—विच्युतकपित्थेन ।

विलपामि—नेत्रादधश्चलत्समानीतत्रिपताकेन ॥ ४ ॥

तन्वि खिन्नमसूयया हृदयं तवाऽऽकलयामि ।
तन्न वेद्मि कुतो गतासि न तेन तेऽनुनयामि ॥ ५ ॥

तन्वि—हृद्गतपद्मकोशाभ्याम् ।

खिन्नं—अञ्चितेन शिरसा हनुगतार्धचन्द्रेण विषण्णया दृष्ट्या च ।

असूयया—क्रुद्धया दृष्ट्याऽऽवर्तितकरणेन च ।

हृदयं—हृद्गतसन्दंशेन ।

तव—अधस्तलसर्पशीर्षं प्रति दर्शितपताकेन ।

आकलयामि—हृद्गतावेष्टितचतुरेण ।

तत्—पार्श्वगतसूचीमुखेन ।

न—पुरस्तललोलितपताकेन ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

वेद्मि—हृद्गतसन्दंशेन ।
कुतः—ऊर्ध्वतलल्लोलितचतुरेण ।
गतासि—शनैस्तिर्यगावेष्टितपताकेन ।
न-पुरस्तलल्लोलितपताकेन ।
तेन—तिर्यग्दर्शितसूचीमुखेन ।
ते—अधस्तलसर्पशीर्षं प्रति दर्शितपताकेन ।
अनुनयामि—अधोदेशाल्ललाटपर्यन्तानीतलिपताकेन, अथवा अधरात्पुरोगतहंसास्येन हृद्गतपताकेन च, अथवा शनैरधस्तलीकृतपताकेन ॥ ५ ॥

दृश्यसे पुरतो गतागतमेव मे विदधासि ।
किं पुरेव ससंभ्रमं परिरम्भणं न ददासि ॥ ६ ॥

दृश्यसे—विकोशया दृष्ट्या ।
पुरतो—पुरोदेशदर्शितपताकेन ।
गतागतं—पुरःप्रसारिताधोङ्गुलिपताकेनाकर्षितमृगशीर्षेण च, अथवा शनैस्तिर्यक्चालितमृगशीर्षेण ।
एव—ऊर्ध्वतलमृगशीर्षेण ।
मे—जत्रुदर्शितालपल्लवेन ।
विदधासि—अधोमुखहंसास्येन ।
किं—ऊर्ध्वतलल्लोलितपताकेन ।
पुरा—अवोष्टितोर्ध्वगतपताकेन ।
इव—आवर्तनेन ।
ससंभ्रमं—पार्श्वलोलितदोलहस्तकेन, अथवा निहञ्चितशिरसा ।
परिरम्भणं—उत्सङ्गेन ।
न—पुरस्तलकम्पितपताकेन, न निषेधे ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

ददासि–अधोमुखमुकुलेन, अथवा
परिरम्भणं न ददासि–उत्सङ्गेनोद्वेष्टिपताकेन ॥ ६ ॥

क्षम्यतामपरं कदापि तवेदृशं न करोमि ।
देहि सुन्दरि दर्शनं मम मन्मथेन दुनोमि ॥ ७ ॥

क्षम्यतां–हृदिस्थाञ्जलिनावधूतेन शिरसा ।
अपरं–तिर्यग्दर्शितसूचीमुखेन ।
कदापि–ऊर्ध्वतलमृगशीर्षेण ।
तव–अधस्तलसर्पशीर्षं प्रति दर्शितपताकेन ।
ईदृशं–पार्श्वे अधोङ्गुलिपताकेन ।
न करोमि–पुरस्तलकम्पितपताकेनाधोमुखहंसास्येन च ।
देहि–ऊर्ध्वतलसर्पशीर्षेण ।
दर्शनं–दृगञ्चलावर्तितत्रिपताकेन ।
मम–जत्रुदर्शितालपल्लवेन ।
मन्मथेन–हृद्यावेष्टितचतुरेण ।
दुनोमि–विषण्णया दृष्ट्या ॥ ७ ॥

वर्णितं जयदेवकेन हरेरिदं प्रणतेन ।
(ति)बिन्दुबिल्वसमुद्रसम्भवरोहिणीरमणेन ॥ ८ ॥

वर्णितं–अवनतपुरोगतहंसास्येन ।
जयदेवकेन–शिरस्थाञ्जलिनावधूतेन शिरसा च ।
हरेः–त्रिभङ्गीस्थानकेन ।
इदं–अधोङ्गुलिपुरोदेशदर्शितपताकेन ।
प्रणतेन–अवधूतेन शिरसा ललाटस्थाञ्जलिना ।
(ति)बिन्दुबिल्वसमुद्र–विस्तारितोर्ध्वतलपताकाभ्याम् ।
सम्भव–अधोभागादूर्ध्वसमानीतालपल्लवेन ।
रोहिणीरमणेन–ऊर्ध्वस्थितार्धचन्द्रेण ॥ ८ ॥

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

भ्रूचापे निहितः कटाक्षविशिखो निर्मातु मर्मव्यथां
श्यामात्मा कुटिलः करोति कबरीभारोऽपि मारोद्यमम् ।
मोहं तावदयं च तन्वि तनुतां बिम्बाधरो रागवान्
सद्वृत्तस्तनमण्डलं तव कथं प्राणैर्मम क्रीडति ॥ २२ ॥

भ्रू—भ्रूदर्शितारालेन ।

चापे—पुरःप्रसारितमुष्ट्या कर्णाकृष्टखटकामुखेन ।

निहितः—शनैरधस्तलीकृतपताकेन ।

कटाक्ष—कटाक्षेण ।

विशिखः -पुरःप्रसारिताकर्णाकृष्टखटकामुखाभ्याम् ।

निर्मातु—आवेष्टितकिञ्चिदूर्ध्वतलपताकेन ।

मर्मव्यथां—हृद्दर्शितशिखरेणाधोमुखेन शिरसा अभितप्तया दृष्ट्या च ।

श्यामात्मा—ऊर्ध्वविस्तारितसन्दंशेनोर्ध्वाधोनीतसन्दंशाभ्याम् ।

कुटिलः—शिरस्तश्चलदधोगतारालेन ।

कबरीभारः—केशबन्धेन ।

अपि—आवर्तनेन ।

मारोद्यमं—स्कन्धदेशात्तिर्यग्गताधोमुखपताकेन वीरदृष्ट्या च, अथवा हृद्यावेष्टित-चतुरेण विकसितमुकुलेन कान्तया दृष्ट्या च ।

मोहं—लोलितेन शिरसा मदिरया दृष्ट्या च ।

तावत्—पुरोवर्तितपताकेन ।

अयं च—पुरस्तलदर्शितपताकेन ।

तन्वि—ऊर्ध्वतललोलितसूचीमुखेन स्वस्तिकीकृतपद्मकोशाभ्यां च ।

तनुतां—विस्तारितोर्ध्वतलपताकेन ।

बिम्बाधरः—अधरोपरिचलितसन्दंशेन ।

रागवान्—चालिताङ्गुष्ठसन्दंशेन मिलितसूचीमुखाभ्यां च ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

सद्वृत्त–लोलितालपल्लवेन, अथवा किञ्चित्कुञ्चिताङ्गुलिकपोतेन ।

स्तनमण्डलं–स्वस्तिकीकृतकोशाभ्याम् ।

तव–अधस्तलस्पर्पशीर्षं प्राति दर्शितपताकेन ।

कथं–ऊर्ध्वतललोलितपताकेन ।

प्राणैः–हृद्गतसन्दंशेन ।

मम–हृद्गतपताकेन ।

क्रीडति–क्षिप्ताक्षिप्तकरणेन परस्परव्यावर्तितहंसास्याभ्यां च ॥ २२ ॥

> तानि स्पर्शसुखानि ते च तरलस्निग्धा दृशोर्विभ्रमाः
> तद्वक्त्राम्बुजसौरभं स च सुधास्यन्दी गिरां वक्रिमा ।
> सा बिम्बाधरमाधुरीति विषयासङ्गेऽपि चेन्मानसं
> तस्या लग्नसमाधि हन्त विरहव्याधिः कथं वर्धते ॥ २३ ॥

तानि–तिर्यगूर्ध्वदर्शितसूचीमुखेन ।

स्पर्श–अङ्गलग्नपताकेन ।

सुखानि–हृद्गतपताकेन मुकुलया दृष्ट्या च ।

ते च–तिर्यग्दर्शितसूचीमुखेन ।

तरलस्निग्धा दृशोर्विभ्रमाः–स्निग्धया दृष्ट्या ।

तत्–पार्श्वगतसूचीमुखेन ।

वक्त्राम्बुज–हनोरधोवर्तितालपल्लवेन कमलवर्तनया च ।

सौरभं–नासागतहंसास्येनोद्ग्राहितोरसा च ।

स च–पार्श्वगतसूचीमुखेन ।

सुधास्यन्दी–अर्धचन्द्राच्चलदधःसमानीतत्रिपताकेन ।

गिरां वक्रिमा–अधरात्पुरोगतहंसास्येन लोलितसन्दंशेन च ।

सा–पार्श्वगतसूचीमुखेन ।

बिम्बाधर–त्रिपताङ्गूलेन मिलितसूचीमुखाभ्यां अधरोपरिचालितसन्दंशेन ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

माधुरी—हंसास्येन ।
इति—आवर्तनेन ।
विषयासङ्गेऽपि—मिलितसूचीमुखेन ।
चेत्—आवर्तनेन ।
मानसं—हृद्गतसन्दंशेन ।
तस्यां—पार्श्वगतसूचीमुखेन ।
लग्न—मिलिताग्रसूचीमुखाभ्यम् ।
समाधि—हृद्गतन्दंशेन मुकुलया दृष्ट्या च ।
हन्त—विषण्णया दृष्ट्या धुतशिरसा च ।
विरह—वियुक्तसूचीमुखाभ्याम् ।
व्याधिः—लोलितशिरसा अभितप्तया दृष्ट्या च ।
कथं—लोलितपताकेन ।
वर्धते—अधस्थितोर्ध्वगतालपल्लवेनाधूतशिरसा च ॥ २३ ॥

भ्रूपल्लवं धनुरपाङ्गतरङ्गितानि
बाणा गुणः श्रवणपालिरिति स्मरेण ।
तस्यामनङ्गजयजङ्गमदेवताया-
मस्त्राणि निर्जितजगन्ति किमर्पितानि ॥ २४ ॥

भ्रू—भ्रूदर्शितारालेन ।
पल्लवं—पल्लवहस्तकेन ।
धनुः—वामप्रसारितमुष्टिदक्षिणाकृष्टखटकामुखाभ्याम् ।
अपाङ्ग—अपाङ्गावर्तितत्रिपताकेन ।
तरङ्गितानि—परस्परानुगच्छचलदङ्गुल्यूर्ध्वाधस्तलपताकाभ्याम् , अथवा
अपाङ्गतरङ्गितानि—कटाक्षेण ।
बाणाः—वामप्रसारितमुष्टिदक्षिणाकृष्टखटकामुखाभ्याम् ।

[18]

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

गुणः—चलदधःसमानीतसन्दंशेन ।

श्रवणपालिः—कर्णदर्शितत्रिपताकेन ।

इति—आवर्तनेन ।

स्मरेण—हृद्यावेष्टितचतुरेण कान्तया दृष्ट्या च ।

तस्यां—पार्श्वगतसूचीमुखेन ।

अनङ्ग—हृद्यावेष्टितचतुरेण ।

जय—उद्वृत्तहस्तकेन ।

जङ्गमदेवतायां—हंसगत्या स्वस्तिकीकृतपद्मकोशाभ्यां शिरस्थाञ्जलिना अवधूतशिरसा च ।

अस्त्राणि—पुरस्तलविरलाङ्गुलिपताकेन वामप्रसारितमुष्टिदक्षिणाकृष्टखटका - मुखाभ्याम् ।

निर्जित—उद्वेष्टितपताकेन ।

जगन्ति—पुरस्तलपुरोदेशदर्शितपताकेनोर्ध्वतलभ्रामितसूचीमुखेन च ।

किं—आवर्तनेन ।

अर्पितानि—किञ्चिदधोङ्गुलिपुष्पपुटेन ॥ २४ ॥

इति मामियं समाप्ता ।

इति श्री गीतगोविन्दे तृतीयः सर्गः ॥ ३ ॥

यमुनातीरवानीरनिकुञ्जे मन्दमास्थितम् ।
प्राह प्रेमरसोद्भ्रान्तं माधवं राधिकासखी ॥ २५ ॥

यमुना—ऊर्ध्वभ्रामितसूचीमुखाच्चलदधःसमानीतत्रिपताकेन तेनैव पुरःप्रसारितेन ।

तीर—चलत्पुरःप्रसारितत्रिपताकाभ्याम् ।

वानीर—चलदूर्ध्वगतत्रिपताकेन ।

निकुञ्जे—ऊर्ध्वमिलितमुखमृगशीर्षाभ्याम् ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

मन्दं–हृद्दर्शितसन्दंशेनोद्वेष्टितपताकेन च।
आस्थितं–शनैरधस्तलीकृतपताकेन।
प्राह–अधरात्पुरोगतहंसास्येन।
प्रेम–हृद्गतपताकेन।
रस–चतुरेण।
उद्भ्रान्तं–विभ्रान्तया दृष्ट्या च।
माधवं–त्रिभङ्गीस्थानकेन।
राधिका–आकर्षिताञ्चलखटकामुखेन परावृत्तेन शिरसा।
सखी–अधस्तलसर्पशीर्षेण हृद्गतपताकेन च॥ २५॥

अष्टपदी ८

निन्दति चन्दनमिन्दुकिरणमनुविन्दति खेदमधीरम्।
व्यालनिलयमिलनेन गरलमिव कलयति मलयसमीरम्॥ १॥

निन्दति–अधरात्पुरःक्षिप्तकपित्थेन।
चन्दन–परावर्तितमुष्टिभ्यां अङ्गलेपितहंसपक्षेण अवधूतशिरसा च।
इन्दु–उपरितिर्यग्दर्शितार्धचन्द्रेणोत्क्षिप्तशिरसा च।
किरणं–तदधोभागे चलदधःसमानीतत्रिपताकेन।
अनुविन्दति–म्लानमुखरागेण दीनदृष्ट्या हृद्गतसन्दंशेन च।
खेदं–अंचितेन शिरसा कपोलगतार्धचन्द्रेण।
अधीरं–चलत्पताकेन।
व्याल–सर्पशीर्षेण।
निलय–मिलिताग्रमृगशीर्षाभ्याम्।
मिलनेन–मिलितसूचीमुखाभ्याम्।
गरलं–सर्पशीर्षाच्चलदधोगतत्रिपताकेन।
इव–आवर्तनेन।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

कलयति—हृद्गतावेष्टितचतुरेण शङ्कितदृष्ट्या च ।
मलयसमीरं—ऊर्ध्वेस्थितालपल्लवेन तदुपरि तिर्यक्चलत्पुरःसमानीतत्रिपताकेन ॥ १ ॥

सा विरहे तव दीना ।
माधव मनसिजविशिखभयादिव भावनया त्वयि लीना ॥

सा—पार्श्वगतसूचीमुखेन ।
विरहे—वियुक्तसूचीमुखाभ्याम् ।
तव—पुरःप्रसारितोर्ध्वतलपताकेन ।
दीना—दीनदृष्ट्या, ग्लानमुखरागेण हृद्गतपुष्पपुटेन ।
माधव—त्रिभङ्गीस्थानकेन ।
मनसिज—हृद्गतावेष्टितचतुरेण ।
विशिख—वामप्रसारितमुष्टिदक्षिणाकृष्टखटकामुखाभ्याम् ।
भयात्—विधुतेन शिरसा चलत्पताकाभ्यां त्रस्तया दृष्ट्या च ।
इव—आवर्तनेन ।
भावनया—हृद्गतसन्दंशेन मुकुलया दृष्ट्या च ।
त्वयि—पुरःप्रसारितोर्ध्वतलपताकेन ।
लीना—शनैर्मिलितकपोतेन लीनकरणेन च ॥

अविरलनिपतितमदनशरादिव भवदवनाय विशालम् ।
स्वहृदयमर्मणि वर्म करोति सजलनलिनीदलजालम् ॥ २ ॥

अविरल—पुरस्तलमिलिताङ्गुलिपताकाभ्याम् ।
निपतित—परिवर्तनेनाधस्तलीकृतपताकेन ।
मदन—हृद्गतावेष्टितचतुरेण ।
शरात्—काङ्गूलेन स्कन्धदेशात् किञ्चिदधःसमानीतपुरस्तलविरलाङ्गुलिपताकेन वामप्रसारितमुष्टिदक्षिणाकृष्टखटकामुखाभ्याम् ।
इव—आवर्तनेन ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

भवत्—पुरःप्रसारितोर्ध्वतलपताकेन ।
अवनीय—पुरस्थाङ्गुल्युपस्थाङ्गुलि स्वसम्मुखपताकाभ्याम् ।
विशालं—विस्तारितपताकाभ्याम् ।
स्व—जत्रुदर्शितालपल्लवेन ।
हृदय—हृद्गतसन्दंशेन ।
मर्मणि—स्तनस्थितशिखरेण ।
वर्म—हृतसम्मुखलग्नाङ्गुलिमृगशीर्षाभ्याम् ।
करोति—अधोमुखहंसास्येन ।
स—मिलितसूचीमुखाभ्याम् ।
जल—उपरिस्थविश्लिष्टाधोङ्गुलिपताकाभ्याम् ।
नलिनी—कमलवर्तनया ।
दल—चतुरेण ।
जालं—आवर्तनेन कृतमुष्टिना ॥ २ ॥

कुसुमविशिखशरतल्पमनल्पविलासकलाकमनीयम् ।
व्रतमिव तव परिरम्भसुखाय करोति कुसुमशयनीयम् ॥ ३ ॥

कुसुम—काङ्गूलेन ।
विशिख—विश्लिष्टाङ्गुलिपुरःस्तलपताकेन ।
शर—वामप्रसारितमुष्टिदक्षिणाकृष्टखटकामुखभ्यां सूचनया दृष्ट्या च ।
तल्पं—स्वस्तिकीकृताधोविस्तारितपताकाभ्याम् ।
अनल्प—आकुञ्चितकिञ्चिदूर्ध्वगतपताकाभ्याम् ।
विलास—समपादचार्या दोलहस्तकेन ।
कला—परस्पर सम्मुखावर्तितपरिवर्तितहंसास्याभ्यां, अथवा निहञ्चितेन शिरसा ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

कमनीयं—प्रत्येकं पुरस्तिर्यक्प्रसारितलोलितालपल्लवाभ्याम् ।

व्रतं—हृद्गतसन्दंशेन ।

इव-आवर्तनेन ।

तव—पुरःप्रसारितोर्ध्वतलपताकेन ।

परिरम्भ—उत्सङ्गेन ।

सुखाय—हृद्गतपताकेन मुकुलदृष्ट्या च ।

करोति—अधोमुखहंसास्याभ्याम् ।

कुसुम—काङ्गूलेन ।

शयनीयं—कपोलगतार्धचन्द्रस्कन्धानतेन शिरसा प्रसारितस्थानकेन ॥ ३ ॥

वहति च गलितविलोचनजलधरमाननकमलमुदारम् ।
विधुमिव विकटविधुन्तुददन्तदलितगलितामृतधारम् ॥ ४ ॥

वहति-स्कन्धगतालपल्लवेन ।

च—कपित्थेन ।

गलित—नयनादधोगतचलत्रिपताकेन ।

विलोचन—अपाङ्गावर्तितत्रिपताकेन ।

जलधरं-किञ्चिल्लोलितनयनगतचतुराभ्यां, करुणया दृष्ट्या च, अथवा ऊर्ध्वस्थितविरलाङ्गुल अधोङ्गुलिपताकाभ्याम् ।

आननकमलं—हनोरधोवर्तितालपल्लवेन कमलवर्तनया च ।

उदारं—लोलितालपल्लवेन ।

विधु—ऊर्ध्वतिर्यक्प्रसारितार्धचन्द्रेण ।

इव—आवर्तनेन ।

विकटविधुन्तुद—ऊर्णनाभोपरि ऊर्णनाभेन ।

दन्त—अधरसमीपे लोलितसन्दंशेन ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

दलित–अर्धचन्द्रलग्नताम्रचूडेन, अथवा
दलितगलितामृतधारं–अर्धचन्द्रलग्नताम्रचूडेन तेनैव चलदधःसमानीत-त्रिपताकेन ॥ ४ ॥

विलिखति रहसि कुरङ्गमदेन भवन्तमसमशरभूतम् ।
प्रणमति मकरमधो विनिधाय करे च शरं नवचूतम् ॥ ५ ॥

विलिखति–पताकोपरिचलत्खटकामुखेन ।
रहसि–ऊर्ध्वमुखसूचीमुखेन ।
कुरङ्गमदेन–मृगशीर्षादधःसमानीतचलत्रिपताकेन ।
भवन्तं–पुरःप्रसारितोत्तानपताकेन ।
असमशर–वामप्रसारितमुष्टिदक्षिणाकृष्टखटकामुखाभ्याम् ।
भूतं–शनैरधस्तलीकृतपताकेन ।
प्रणमति–ललाटस्थाञ्जलिना ।
मकरं–मकरहस्तकेन ।
अधः–अधोङ्गुपताकेन ।
विनिधाय–उद्वेष्टिताधस्तलपताकेन ।
करे–करदर्शितपताकेन ।
च–आवर्तनेन ।
शरं–वामपसारितमुष्टिदक्षिणाकृष्टखटकामुखाभ्याम् ।
नवचूतं–किञ्चिदधिकतर्जनीकेन ऊर्ध्वमुखकपित्थेन पल्लवेन च ॥ ५ ॥

ध्यानलयेन पुरः परिकल्प्य भवन्तमतीव दुरापम् ।
विलपति हसति विषीदति रोदिति चञ्चति मुञ्चति तापम् ॥ ६ ॥

ध्यानलयेन–मुकुलया दृष्ट्या हृद्गतसन्दंशेन ।
पुरः–पुरोदर्शितपताकेन ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

परिकल्प्य–शनैरूर्ध्वाधोमुखसन्दंशाभ्याम् ।

भवन्तं–पुरःप्रसारितोर्ध्वतलपताकेन ।

अतीव–आवेष्टितकिञ्चिदूर्ध्वगतपताकाभ्याम् ।

दुरापं–पुरस्तललोलितपताकावर्तनेन कृतमुष्टिना ।

विलपति–विषण्णया दृष्ट्या ग्लानमुखरागेणाऽधरात्पुरोगतहंसास्येन च ।

हसति–प्रसन्नमुखरागेण हास्यदृष्ट्या च ।

विषीदति—अधोमुखशिरसाऽञ्जलिवलितेन ।

रोदिति—लोचनादधश्चलत्पताकेन करुणया दृष्ट्या च ।

चञ्चति—हृद्गतविकसितमुकुलेन ।

मुञ्चति — विच्युतमुष्टिना ।

तापं—चलदूर्ध्वगतपताकेन ।

> प्रतिपदमिदमपि निगदति माधव तव चरणे पतिताऽहम् ।
> त्वयि विमुखे मयि सपदि सुधानिधिरपि तनुते तनुदाहम् ॥ ७॥

प्रतिपदं—चतुरात्पुरोगच्छच्चतुरेण ।

इदं—पुरोदेशदर्शितपताकाभ्याम् ।

अपि—आवर्तनेन ।

निगदति—अधरात्पुरोगतहंसास्येन ।

माधव — त्रिभङ्गीस्थानकेन ।

तव—पुरःप्रसारितोर्ध्वतलपताकेन ।

चरणे — चरणदर्शितपताकेन ।

पतिता — ललाटस्थाञ्जलिनाऽवधूतशिरसा च ।

अहं — जत्रुदर्शितालपल्लवेन ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

त्वयि—पुरःप्रसारितोर्ध्वतलपताकेन ।
विमुखे—परावृत्तेन शिरसा ।
मयि—हृद्गतपताकेन ।
सपदि—क्षिप्तकपित्थेन ।
सुधानिधिः—तिर्यगूर्ध्वस्थितार्धचन्द्रेण ।
अपि -आवर्तनेन ।
तनुते—पुरःप्रसारिततिर्यग्गतपताकेन ।
तनुदाहं—चलदङ्गुल्याङ्गदर्शितविश्लिष्टाङ्गुलिपताकाभ्याम् ॥ ७ ॥

श्रीजयदेवभणितमिदमधिकं यदि मनसा नटनीयम् ।
हरिविरहाकुलवल्लवयुवतिसखीवचनं पठनीयम् ॥ ८ ॥

श्री—शनैरूर्ध्वगतालपल्लवेन ।
जयदेव—ललाटस्थाञ्जलिना ।
भणितं—अधरात्पुरोगतहंसास्येन ।
इदं—पुरोदर्शितपुरस्तलपताकेन ।
अधिकं—आवेष्टितकिञ्चिदूर्ध्वगतपताकाभ्याम् ।
यदि—आवर्तनेन ।
मनसा—हृद्गतसन्दंशेन ।
नटनीयं—लोलितालपल्लवाभ्याम् ।
हरि—त्रिभङ्गीस्थानकेन ।
विरह—वियुक्तसूचीमुखाभ्याम् ।
आकुल—अङ्गवलितैः ।
वल्लवयुवति—गोमुखभ्रामितोर्ध्वमुखसूचीमुखेन शिरस्थालपल्लवेनाकर्षिताञ्चलखटका-मुखेन परावृत्तेन शिरसा ।
सखी—अधस्तलसर्पशीर्षेण ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

वचनं—अधरात्पुरोगतहंसास्येन ।
पठनीयं—अधरात्पुरोगतहंसास्येन ॥ ८ ॥

क्षणमपि विरहः पुरा न सेहे
नयननिमीलनखिन्नया यया ते ।
श्वसिति कथमसौ रसालशाखां
चिरविरहेपि विलोक्य पुष्पिताग्राम् ॥

क्षणं—विच्युतकपित्थेन ।
अपि—आवर्तनेन ।
विरहः—वियुक्तसूचीमुखाभ्याम् ।
पुरा—शनैरावेष्टितोर्ध्वगतपताकेन ।
न—पुरस्तलकम्पितपताकेन ।
सेहे—अङ्गसमीपे शनैरधस्तलीकृतपताकेन ।
नयननिमीलन—मीलननिमेषेण ।
खिन्नया—विषण्णया दृष्ट्याङ्गवलितेन च ।
यया—पार्श्वगतसूचीमुखेन ।
ते—पुरस्तलदर्शितपताकेन ।
श्वसिति—उद्वाहितशिरसा ।
कथं—ऊर्ध्वतलालोलितपताकेन ।
असौ—अधोङ्गुलिपुरस्तलपताकेन ।
रसालशाखां—चलदूर्ध्वगतत्रिपताकाभ्यां कृतपल्लवेन च ।
चिर—आवेष्टितोर्ध्वगतपताकेन ।
विरहेपि—वियुक्तसूचीमुखाभ्याम् ।
विलोक्य—उल्लोकितदृष्ट्या ।
पुष्पिताग्रां—ऊर्ध्वदर्शितकाङ्गूलेन ॥

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

आवासो विपिनायते प्रियसखीमालापि जालायते
तापोपि श्वसितेन दावदहनज्वालाकलापायते ।
सापि त्वद्विरहेण हन्त हरिणीरूपायते हा कथं
कन्दर्पोऽपि यमायते विरचयन् शार्दूलविक्रीडितम् ॥

आवासः—ऊर्ध्वमिलितमृगशीर्षाभ्याम् ।

विपिनायते—चलदूर्ध्वगतत्रिपताकाभ्यां विस्तारितपताकाभ्यां च ।

प्रिय—हृद्गतपताकेन ।

सखी—पार्श्वस्थिताधस्तलसर्पशीर्षेण ।

मालापि—पुरस्तान्मण्डलाकारभ्रामितसूचीमुखाभ्याम् ।

जालायते—सम्मुखकर्कटेन ।

तापोपि—चलदूर्ध्वगतपताकाभ्यां विधुतशिरसा अभितप्तसा दृष्ट्या च ।

श्वसितेन—उद्वाहितोरसा ।

दावदहनज्वाला—चलदूर्ध्वगतपताकेन ।

कलापायते—आवर्तनेन कृतमुष्टिना ।

सापि—पार्श्वगतसूचीमुखेन ।

त्वत्—ऊर्ध्वतलविस्तारितपताकेन ।

विरहेण—वियुक्तसूचीमुखाभ्याम् ।

हन्त—विधुतशिरसा विषण्णया दृष्ट्या च ।

हरिणी—मृगस्तुताचार्या मृगशीर्षेण च ।

रूपायते—शनैरूर्ध्वाधोगतसन्दंशाभ्याम् ।

हा—विधुतशिरसा विषण्णया दृष्ट्या च ।

कथं—ऊर्ध्वतललोलितपताकेन ।

कन्दर्पः—हृद्यावेष्टितचतुरेण ।

अपि—आवर्तनेन ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

यमायते—पुरोलोलितसूचीमुखेन, अथवा दक्षिणदिग्दर्शितसूचीमुखेन मुष्टिस्थशिखरेण च ।
विरचयन्—अधोमुखहंसास्येन ।
शार्दूलविक्रीडितम्—सिंहविक्रीडितकरणेन ॥

अष्टपदी ६

स्तनविनिहितमपि हारमुदारम् ।
सा मनुते कृशतनुरतिभारम् ॥ १ ॥

स्तन—स्वस्तिकीकृतपद्मकोशाभ्याम् ।
विनिहितं—शनैरधस्तलीकृतपताकेन ।
अपि—आवर्तनेन ।
हारं—स्कन्धदेशाच्चलन्नाभिपर्यन्तानीतखटकामुखाभ्याम् ।
उदारं—लोलितालपल्लवेन ।
सा—पार्श्वगतसूचीमुखेन ।
मनुते—हृद्गतसन्दंशेन ।
कृश—ऊर्ध्वमुखशुकतुण्डेन ।
तनुः—अङ्गदर्शितहंसपक्षेण ।
अति—किञ्चिदूर्ध्वगतावेष्टितपताकाभ्याम् ।
भारं—अङ्गसमीपे शनैरावेष्टिताधस्तलीकृतपताकाभ्याम् ॥ १ ॥

राधिका विरहे तव केशव ॥

राधिका—आकर्षिताञ्चलखटकामुखेन परावृत्तेन शिरसा ।
विरहे—वियुक्तसूचीमुखाभ्याम् ।
तव—पुरःप्रसारितोर्ध्वतलपताकेन ।
केशव—वैष्णवस्थानकेन केशबन्धेन च ॥

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

सरसमसृणमपि मलयजपङ्कम् ।
पश्यति विषमिव वपुषि सशङ्कम् ॥ २ ॥

सरस–आवेष्टितचतुरेण ।
मसृणं–चलिताङ्गुष्ठहंसास्येन ।
अपि–आवर्तनेन ।
मलयज–ऊर्ध्वगतालपल्लवेन, चलदूर्ध्वगतपताकाभ्यां च ।
पङ्क–परावर्तितमुष्टिभ्यामङ्गलेपितहंसपक्षेण ।
पश्यति–अपाङ्गावर्तितत्रिपताकेन ।
विषमिव–विधुतशिरसा सर्पशीर्षाचलद्वक्षसमानीतत्रिपताकेन ।
वपुषि–अङ्गदर्शितहंसपक्षेण ।
सशङ्क–शङ्कितदृष्ट्याङ्गशङ्कितेन ॥ २ ॥

श्वसितपवनमनुपमपरिणाहम् ।
मदनदहनमिव वहति सदाहम् ॥ ३ ॥

श्वसित–उद्वाहितोरसा ।
पवनं–तिर्यक्प्रसारितचलत्पुरःसमानीतत्रिपताकेन ।
अनुपम–वामतिर्यक्प्रसारितदक्षिणपुरःप्रसारितालपल्लवाभ्याम् ।
परिणाहं–विस्तारितपताकाभ्याम् ।
मदन–हृद्यावेष्टितचतुरेण ।
दहनं–विश्लिष्टाङ्गुलिचलदूर्ध्वगतपताकेन ।
इव-आवर्तनेन ।
वहति–स्कन्धगतालपल्लवेन ।
सदाहं–अभितप्तया दृष्ट्या श्वासोच्छ्वासेन ॥ ३ ॥

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

दिशि दिशि किरति सजलकणजालम् ।
नयननलिनमिव विगलितनालम् ॥ ४ ॥

दिशि दिशि—प्रतिदिग्दर्शितसूचीमुखेन ।

किरति—नयनादधस्समानीतानामिकत्रिपताकेन क्षिप्ताङ्गुलिमुकुलेन च ।

सजल—ऊर्ध्वस्थितविश्लिष्टाङ्गुलि अधोमुखपताकाभ्याम् ।

कण—क्षिप्तमुकुलेन ।

जालं—अधस्तलपुरोलोलितपताकाभ्याम् ।

नयन—अपाङ्गावर्तितत्रिपताकेन, अथवा नयनदर्शितत्रिपताकेन ।

नलिनं—कमलवर्तनया ।

इव—आवर्तनेन ।

विगलित—मिलितमुखावर्तितपरावर्तितकिञ्चिद्वियुक्तहंसास्याभ्याम्, अथवा उद्वेष्टितपताकेन, अथवा उद्वेष्टितकर्तरीमुखेन ।

नालं—शनैरूर्ध्वाधोगच्छच्चलत्सन्दंशेन, अथवा ऊर्ध्वाधोगच्छद्भ्रमद्भ्रमरेण ॥ ४ ॥

नयनविषयमपि किसलयतल्पम् ।
कलयति विहितहुताशनकल्पम् ॥ ५ ॥

नयन—अपाङ्गावर्तितत्रिपताकेन ।

विषयं—अधोङ्गलिपुरस्तलपताकेन ।

अपि—आवर्तनेन ।

किसलय—पल्लवहस्तकेन ।

तल्पं—कपोलगतार्धचन्द्रेण स्कन्धानतेन शिरसा च, अथवा सुप्तस्थानकेन ।

कलयति—हृद्यावेष्टितचतुरेण ।

विहित—शनैरधस्तलीकृतपताकेन ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

हुताशन–विश्लिष्टचलदङ्गुल्यूर्ध्वगतपताकाभ्याम् ।
कल्पं–मिलितसूचीमुखाभ्याम् ॥ ५ ॥

त्यजति न पाणितलेन कपोलम् ।
बालशशिनमिव सायमलोलम् ॥ ६ ॥

त्यजति–शनैःकिञ्चिद्विक्षिप्तविच्युतमुष्टिना ।
न–पुरस्तल्लोलितपताकेन ।
पाणितलेन कपोलं–करदर्शितपताकेन कपोलगतार्धचन्द्रेण स्कन्धानतेन शिरसा ।
बालशशिनं–तिर्यगूर्ध्वदर्शितार्धचन्द्रेणोत्क्षिप्तशिरसा च ।
इव–आवर्तनेन ।
सायं–वामदेशाद्दक्षिणमानीतपरिभ्रामिसूचीमुखेन ।
अलोलं–समशिरसा पुरःप्रसारिताधस्तलस्तब्धपताकाभ्याम् ॥ ६ ॥

हरिरिति हरिरिति जपति सकामम् ।
विरहविहितमरणेव निकामम् ॥ ७ ॥

हरिः–त्रिभङ्गीस्थानकेन ।
इति–आवेष्टितपताकेन ।
जपति–अर्धमुकुल्या दृष्ट्या दक्चालिताङ्गुष्ठसन्दंशेन ।
सकामं–हृद्यावेष्टितचतुरेण ।
विरह–वियुक्तसूचीमुखाभ्याम् ।
विहित–शनैरावेष्टिताधस्तलीकृतपताकेन ।
मरणेव–अश्लीलत्वात्त्याज्यम् ।
निकामं–हृद्गतसन्दंशेन शनैरावर्तितकिञ्चिदूर्ध्वगतपताकाभ्याम् ॥ ७ ॥

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

श्रीजयदेवभणितमिति गीतम् ।
सुखयतु केशवपदमुपनीतम् ॥ ८ ॥

श्री –शनैः किञ्चिदूर्ध्वतलपल्लवेन ।
जयदेव–ललाटस्थाञ्जलिना अवधूतशिरसा च ।
भणितं–अधरात्पुरोगतहंसास्येन ।
सुखयतु–हृद्गतपताकेन मुकुलया दृष्ट्या च ।
केशव–केशबन्धेन ।
पदं–चरणदर्शितपताकेन ।
उपनीतं–पुष्पपुटेन ॥ ८ ॥

स्मरातुरां दैवतवैद्यहृद्य त्वदङ्गसङ्गामृतमात्रसाध्याम् ।
विमुक्तबाधां कुरुषे न राधामुपेन्द्र वज्रादपि दारुणोऽसि ॥

स्मरातुरां–हृद्यावेष्टितचतुरेणाधोमुखेन शिरसाभितप्तया दृष्ट्या च ।
दैवत–ललाटस्थाञ्जलिना ।
वैद्य–प्रकोष्ठस्थितचतुरेण ।
हृद्य–हृद्गतसन्दंशेन लोलितालपल्लवेन विकोशया दृष्ट्या च ।
त्वत्–पुरस्तलदर्शितपताकेन ।
अङ्ग–अङ्गदर्शितहंसपक्षेण ।
सङ्ग–मिलितसूचीमुखाभ्याम् ।
अमृत–अर्धचन्द्रेण ।
मात्र–ऊर्ध्वमुखसूचीमुखेन ।
साध्यां–आवर्तनेन कृतमुष्टिना ।
विमुक्त–परावर्तितपताकेन ।
बाधां–लोलितशिरसा ग्लानदृष्ट्या च ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

कुरुषे–अधोमुखहंसास्येन ।

न–पुरस्तलकम्पितपताकेन ।

राधां–स्वस्तिकीकृतपद्मकोशाभ्याम् ।

उपेन्द्र–वैष्णवस्थानकेन ।

वज्रात्–स्कन्धसमीपस्थितपुरोलोलितपताकेन शिखरेण वीरदृष्ट्या च ।

अपि–आवर्तनेन ।

दारुणः–भयानकदृष्ट्या ।

असि–ऊर्ध्वतलपुरस्थितपताकेन ॥

कन्दर्पज्वरसंज्वराकुलतनोराश्चर्यमस्याश्चिरं
चेतश्चन्दनचन्द्रमःकमलिनीचिन्तासु सन्ताम्यति ।
किन्तु क्लान्तिवशेन शीतलतनुं त्वामेकमेव प्रियं
ध्यायन्ती रहसि स्थिता कथमपि क्षीणा क्षणं प्राणिति ॥

कन्दर्प–हृद्यावेष्टितचतुरेण ।

ज्वर–विधुतशिरसा चलत्पताकाभ्यां अमितप्तया दृष्ट्या च ।

संज्वराकुल - अभिनप्तया दृष्ट्याङ्गवलितेन ।

तनोः–अङ्गदर्शितहंसपक्षेण ।

आश्चर्य–अद्भुतदृष्ट्या हनुसंलग्नसूचीमुखेन ।

अस्याः–अधस्तलसर्पशीर्षं प्रति सन्दर्शितपताकेन ।

चिरं–आवेष्टितोर्ध्वगतपताकेन ।

चेतः–हृद्गतसन्दंशेन ।

चन्दन–उद्वेष्टितमुष्टिभ्यां अवधूतशिरसा च ।

चन्द्रमः–अर्धचन्द्रेण ।

कमलिनी–कमलवर्तनया ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

चिन्तासु—कपोलगतार्धचन्द्रेण स्कन्धानतेन शिरसा शून्यदृष्ट्या च ।

सन्ताम्यति- ग्लानदृष्ट्याङ्गवलितैः ।

किन्तु—विच्युतसन्दंशेन ।

क्लान्ति—क्लान्तया दृष्ट्या ।

वशेन—शनैरधस्तलीकृतपताकेन ।

शीतलतनुं—कमलवर्तनया मिलितसूचीमुखाभ्यां, अङ्गदर्शितहंसपक्षेण च ।

त्वां--पुरस्तलप्रसारितोर्ध्वतलपताकेन ।

एकं—ऊर्ध्वमुखसूचीमुखेन ।

एव—ऊर्ध्वतलमृगशीर्षेण ।

प्रियं—हृद्गतपताकेन ।

ध्यायन्ती—हृद्गतसन्दंशेन मुकुलया दृष्ट्या च ।

रहसि—ऊर्ध्वमुखतिर्यग्दर्शितसूचीमुखेन, अथवा ऊर्ध्वमुखसूचीमुखेनोर्ध्वस्थितमिलि-
ताग्रमृगशीर्षाभ्यां च ।

स्थिता—शनैरधस्तलीकृतपताकेन ।

कथमपि—आवर्तितपताकेन ।

क्षीणा—ऊर्ध्वमुखलोलितशुकतुण्डेन ।

क्षणं—विच्युतकपित्थेन ।

प्राणिति—उद्वाहितोरसा ॥

अहमिह निवसामि याहि राधा-
मनुनय मद्वचनेन चानयेथाः ।
इति मधुरिपुणा सखी नियुक्ता
स्वयमिदमेत्य पुनर्जगाद राधाम् ॥

अहं—जत्रुदर्शितालपल्लवेन ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

इह—अधोङ्गुलिपुरस्तलपताकेन ।
निवसामि—शनैरधस्तलीकृतपताकेन ।
याहि—तिर्यक्तलावेष्टितपताकेन ।
राधां—स्वस्तिकीकृतपद्मकोशाभ्याम् ।
अनुनय—हृत्स्थाञ्जलिना ।
मद्वचनेन—हृत्स्थपताकेनाधरात्पुरोगतहंसास्येन च ।
च—आवर्तनेन ।
आनयेथाः—तिर्यक्स्थिताकर्षितमृगशीर्षेण ।
इति—आवर्तनेन ।
मधुरिपुणा—त्रिभङ्गीस्थानकेन ।
सखी—अधस्तलसर्पशीर्षेण हृद्गतपताकेन च ।
नियुक्ता—तिर्यक्तलावेष्टितपताकेन ।
स्वयं—हृद्गतपताकेन ।
इदं—ऊर्ध्वतलमृगशीर्षेण ।
एत्य—आकर्षितमृगशीर्षेण, अथ चतुरोपरिमिलितचतुरेण ।
पुनः—वारंवारमावर्तनेन ।
जगाद—अधरात्पुरोगतहंसास्येन ।
राधां—आकर्षिताञ्चलखटकामुखेन परावृत्तेन शिरसा ॥

अष्टपदी १०

वहति मलयसमीरे मदनमुपनिधाय ।
स्फुटति कुसुमसमूहे विरहिहृदयदलनाय ॥ १ ॥

वहति—पुरःप्रसारिताधस्तललोलितपताकाभ्याम् ।
मलयसमीरे—ऊर्ध्वस्थितालपल्लवाच्चलदधस्समानीतत्रिपताकेन ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

मदनं—हृद्गतावेष्टितचतुरेण ।

उपनिधाय—शनैरधस्तलीकृतपताकेन ।

स्फुटति—विकसितमुकुलेन ।

कुसुम—काङ्गूलेन ।

समूहे—पुरोविस्तारितपतकाभ्याम् ।

विरहि—वियुक्तसूचीमुखाभ्याम् ।

हृदय—हृद्गतसन्दंशेन ।

दलनाय—पताकोपरिमर्दितपताकेन, अथवा रेचितहस्तकेन रौद्रया दृष्ट्या च ॥ १ ॥

सखि सीदति तव विरहे वनमाली ॥

सखि—वामाधस्तलीकृतसर्पशीर्षेण दक्षिणहृद्गतपताकेन च ।

सीदति—म्लानमुखरागेणाधोमुखशिरसा ग्लानदृष्ट्या च ।

तव—अधस्तलीकृतसर्पशीर्षं प्रति दर्शितपताकेन ।

विरहे—वियुक्तसूचीमुखाभ्याम् ।

वनमाली—स्कन्धोपरिदेशाज्जानुपर्यन्तानीतखटकामुखाभ्याम् ॥

दहति शिशिरमयूखे मरणमनुकरोति ।

पतति मदनविशिखे मनसि बहु दुनोति ॥ २ ॥

दहति—ऊर्ध्वगतचलत्पताकाभ्याम् ।

शिशिरमयूखे—तिर्यगूर्ध्वस्थितार्धचन्द्रादधःसमानीतचलत्त्रिपताकेनोत्क्षिप्तशिरसा च ।

मरणं—अश्लीलत्वात्त्यक्तम् ।

अनुकरोति—अञ्चितेन शिरसा कपोलगतार्धचन्द्रेण ।

पतति—उद्वेष्टितकर्तरीमुखेन ।

मदन—हृद्गतावेष्टितचतुरेण ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

विशिखे–काङ्गूलेन स्कन्धदेशात्किञ्चिदधःसमानीतविरलाङ्गुलिपुरस्तलपताकेन वामप्रसारितमुष्टिदक्षिणकर्णाकृष्टखटकामुखाभ्याम् ।

मनसि–हृद्गतसन्दंशेन ।

बहु–आवेष्टितकिञ्चिदूर्ध्वगतपताकाभ्याम् ।

दुनोति–विषण्णया दृष्ट्याञ्चवलितेन च ॥ २ ॥

ध्वनति मधुपसमूहे श्रवणमपिदधाति ।
मनसि कलितविरहे निशि निशि रुजमुपयाति ॥ ३ ॥

ध्वनति–अधरात्पुरोगतहंसास्येन ।

मधुप–भ्रमरेण ।

समूहे–आवर्तनेन कृतमुष्टिना, अथवा अधस्तलोपरिलोलितपताकाभ्याम् ।

श्रवणमपिदधाति–कर्णस्थत्रिपताकेन ।

मनसि–हृद्गतसन्दंशेन ।

कलित–आवेष्टितपताकेन ।

विरहे–वियुक्तसूचीमुखाभ्याम् ।

निशि निशि–प्रसारिततिर्यग्गतोर्ध्वमुखपताकेन ।

रुजं–विधुतेन शिरसा चलदूर्ध्वगतविश्लिष्टाङ्गुलिपताकाभ्यां, अथवा प्रकोष्ठे स्थित-चतुरेण ।

उपयाति–आवेष्टिताधस्तलपताकाभ्याम् ॥ ३ ॥

वसति विपिनविताने त्यजति ललितधाम ।
लुठति धरणिशयने बहु विलपति तव नाम ॥ ४ ॥

वसति–शनैरावेष्टिताधस्तलीकृतपताकेन ।

विपिन–चलदूर्ध्वगतत्रिपताकाभ्यां पल्लवेन च ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

वितानें—ऊर्ध्वमिलिताग्रमृगशीर्षाभ्याम् ।

त्यजति—उद्वेष्टितपताकेन ।

ललित—लोलितालपल्लवेन ।

धाम—ऊर्ध्वमिलिताग्रमृगशीर्षाभ्याम् ।

लुठति—लोलितशिरसाङ्गवलितेन ।

धरणि—पुरस्तलाधोदर्शितपताकेन ।

शयने—प्रसारितस्थानकेन मुकुलया दृष्ट्या च, अथवा कपोलगताधचन्द्रेण स्कन्धानतेन शिरसा च ।

बहु—आवेष्टितकिञ्चिदूर्ध्वगतपताकाभ्यां च ।

विलपति—म्लानमुखरागेण विषण्णया दृष्ट्या च ।

तव—अधस्तलसर्पशीर्षं प्रति दर्शितपताकेन ।

नाम—अधरातुरोगतहंसास्येन ॥ ४ ॥

भणति कविजयदेवे विरहविलसितेन ।
मनसि रभसविभवे हरिरुदयतु सुकृतेन ॥ ५ ॥

भणति—अधरातुरोगतहंसास्येन ।

कविजयदेवे—ललाटस्थकपोतेन ।

विरह—वियुक्तसूचीमुखाभ्याम् ।

विलसितेन—लोलितालपल्लवेन ।

मनसि—हृद्गतसन्दंशेन ।

रभसविभवे—हृद्गतविकसितमुकुलेन ।

हरिः—त्रिभङ्गीस्थानकेन ।

उदयतु—शनैरूर्ध्वगतालपल्लवाभ्याम् ।

सुकृतेन—अधोमुखविकसितमुकुलेन ॥ ५ ॥

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

पूर्वं यत्र समं त्वया रतिपतेरासादितास्सिद्धय-
स्तस्मिन्नेव निकुञ्जमन्मथमहातीर्थे पुनर्माधवः ।
ध्यायंस्त्वामनिशं जपन्नपि तवैवालापमन्त्रावलिं
भूयस्त्वत्कुचकुम्भनिर्भरपरीरम्भामृतं वाञ्छति ॥

पूर्वं–आवेष्टितोर्ध्वगतपताकेन ।

यत्र–पार्श्वगतसूचीमुखेन तिर्यग्दृष्ट्या च ।

समं–मिलितसूचीमुखाभ्याम् ।

त्वया–अधस्तलीकृतसर्पशीर्षं प्रति दर्शितपताकेन ।

रतिपतेः–हृद्यावेष्टितचतुरेण ।

आसादिताः–अधस्तलीकृतावेष्टितपताकेन ।

सिद्धयः–आवर्तनेन कृतमुष्टिना ।

तस्मिन्–तिर्यग्दर्शितसूचीमुखेन ।

एव–ऊर्ध्वतलमृगशीर्षेण ।

निकुञ्ज–चलदूर्ध्वानीतलताकरपल्लवाभ्यां च ।

मन्मथ–हृद्यावेष्टितचतुरेण ।

महातीर्थे–पुरः अधोमुखावर्तितसूचीमुखाभ्याम् ।

पुनः–आवेष्टितपताकेन ।

माधवः–त्रिभङ्गीस्थानकेन ।

ध्यायन्–हृद्गतसन्दंशेन ।

त्वां–अधस्तलसर्पशीर्षदर्शितपताकेन ।

अनिशं जपन्–निमीलितदृष्ट्या हृच्चालिताङ्गुष्ठसन्दंशेन ।

अपि–आवर्तनेन ।

तवैव–अधस्तलसर्पशीर्षदर्शितपताकेन

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

आलाप—आकम्पितेन शिरसा अधरात्पुरोगतहंसास्येन च ।
मन्त्रावलिं—कर्णस्थहंसास्येन ।
भूयः—आवेष्टितपताकेन ।
त्वत्—अधस्तलसर्पशीर्षदर्शितपताकेन ।
कुचकुम्भ—स्वस्तिकीकृतपद्मकोशाभ्याम् ।
निर्भरपरीरम्भ—गाढोत्सङ्गेन ।
अमृतं—अर्धचन्द्रेण ।
वाञ्छति—हृद्गतहंसास्येन पुनःपुरोनीतेन तेनैव ॥

त्वद्बाष्पेण समं समग्रमधुना तिग्मांशुरस्तङ्गतो
गोविन्दस्य मनोरथेन च समं प्राप्तं तमः सान्द्रताम् ।
कोकानां करुणस्वनेन सदृशी दीर्घा मम प्रार्थना
तन्मुग्धे विफलं विलम्बनमसौ रम्योऽभिसारक्षणः ॥

त्वत्—अधस्तलसर्पशीर्षपताकेन ।
बाष्पेण—नयनाच्चलदधस्समानीतत्रिपताकेन ।
समं—मिलितसूचीमुखाभ्याम् ।
समग्रं—आवर्तनेन कृतमुष्टिना ।
अधुना— ऊर्ध्वतलमृगशीर्षेण ।
तिग्मांशुरस्तङ्गतः— पार्श्वदेशाच्चलदपरपार्श्वे समानीतसूचीमुखेन ।
गोविन्दस्य—त्रिभङ्गीस्थानकेन ।
(मनोरथेन च—) हृद्गतसन्दंशेन ।
समं—मिलितसूचीमुखाभ्याम् ।
प्राप्तं—चतुरोपरि चतुरेण ।
तमः सान्द्रतां— ऊर्ध्वविस्तारितपताकेन मिलिताधस्तलपताकाभ्यां च ।
कोकानां—हंसास्येन ।
करुण—करुणया दृष्ट्या ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

स्वनेन — अधरात् पुरोगतहंसास्येन ।
सदृशी - मिलितसूचीमुखाभ्याम् ।
दीर्घा — शनैरावेष्टितोर्ध्वतलपताकेन ।
मम — जत्रुदर्शितालपल्लवेन ।
प्रार्थना — हृदिस्थाञ्जलिना ।
तत् - पुरोदेशदर्शितसूचीमुखेन ।
मुग्धे — स्वस्तिकीकृतकाङ्गूलाभ्याम् ।
विफलं — विच्युतकपित्थेन ।
विलम्बनं — विलम्बगत्या ।
असौ — पुरोदर्शिताधस्तलपताकेन ।
रम्यः — लोलितसन्दंशेन ।
अभिसार — अधोङ्गुलिचलत्पुरःप्रसारितपताकेन ।
क्षणः — ऊर्ध्वमुखकिञ्चिद्विच्युतसन्दंशेन ।

अष्टपदी ११

रतिसुखसारे गतमभिसारे मदनमनोहरवेशम् ।
न कुरु नितम्बिनि गमनविलम्बनमनुसर तं हृदयेशम् ॥ १ ॥

रति — मिलिताङ्गुलितलत्रिपताकाभ्यां, अथवा ललितदृष्ट्योत्सङ्गेन च ।
सुख — हृद्गतपताकेन मुकुलया दृष्ट्या ।
सारे — शनैरावर्तनेन कृतमुष्टिना ।
गतं — आवेष्टितपताकेन ।
अभिसारे — ऊर्ध्वमिलिताग्रमृगशीर्षाभ्याम् ।
मदन — हृद्यावेष्टितचतुरेण ।
मनोहर — लोलितालपल्लवेन ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

वेशं ऊर्ध्वाधोमुखसन्दंशाभ्याम् ।

न — पुरस्तलकम्पितपताकेन ।

कुरु — अधोमुखहंसास्येन ।

नितम्बिनि — नितम्बहस्तकेन ।

गमन — अधोङ्गुलिपुरःप्रसारितपताकेन, अथवा ऊर्ध्वतलतिर्यग्लोलितमृगशीर्षेण ।

विलम्बनं — करिहस्तचार्या ।

अनुसर — अवधूतशिरसा अधोङ्गुलिपुरःप्रसारितपताकेन ।

तं — पार्श्वगतसूचीमुखेन ।

हृदयेशं — हृद्गतसन्दंशेनावर्तनेन कृतमुष्ट्युपरिशिखरेण ॥ १ ॥

धीरसमीरे यमुनातीरे वसति वने वनमाली ।
गोपीपीनपयोधरमर्दनचञ्चलकरयुगशाली ॥

धीरसमीरे — अधस्तलपुरःप्रसारितकिञ्चिल्लोलितपताकाभ्याम् ।

यमुना ऊर्ध्वभ्रामितसूचीमुखचलदधःसमानीतत्रिपताकेन मकरहस्तकेन च ।

तीरे पुरश्चलप्रसारितत्रिपताकाभ्याम् ।

वसति — शनैरावेष्टिताधस्तलीकृतपताकाभ्याम् ।

वने — पल्लवहस्तकेन प्रसारितपताकाभ्यां च ।

वनमाली — स्कन्धादुपरिदेशाज्जानुपर्यन्तानीतखटकामुखाभ्याम् ।

गोपी — शिरस्थालपल्लवेन, कर्षिताञ्चलखटकामुखेन परावृत्तेन शिरसा कान्तया दृष्ट्या च ।

पीनपयोधर — हृदि स्थितस्वस्तिकीकृतालपल्लवाभ्याम् ।

मर्दन — वक्षस्युपरि शनैर्मर्दितपताकेन ।

चञ्चल — कम्पितपताकेन ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

कर करदर्शितपताकेन ।
युग—पुरस्तलार्धपताकेन ।
शाली—तिर्यक्पुरःप्रसारितलोलितालपल्लवाभ्याम् ॥ १ ॥

नामसमेतं कृतसङ्केतं वादयते मृदु वेणुम् ।
बहु मनुते ननु ते तनुसङ्गतपवनचलितमपि रेणुम् ॥ २ ॥

नाम—अधरात्पुरोगतहंसास्येन ।
समेतं—मिलितसूचीमुखाभ्याम् ।
कृत—अधोमुखहंसास्येन ।
सङ्केतं—तिर्यग्दर्शितसूचीमुखेन ।
वादयते मृदु वेणुं—वंशधारणेन ।
बहु—आवेष्टितकिञ्चिदूर्ध्वगतपताकाभ्याम् ।
मनुते—हृद्गतसन्दंशेन ।
ननु—शनैरधस्तलीकृतचतुरेण ।
ते—पुरःप्रसारितोर्ध्वतलपताकेन ।
तनु—अङ्गदर्शितहंसपक्षेण ।
सङ्गत—मिलितसूचीमुखाभ्याम् ।
पवन तिर्यक्प्रसारितचलत्पुरस्समानीतत्रिपताकेन ।
चलितं—कम्पितपताकेन ।
अपि—आवर्तनेन ।
रेणुं—निष्पेषिताधोमुखसन्दंशाभ्याम् ॥ २ ॥

पतति पतत्रे विचलति पत्रे शङ्कितभवदुपयानम् ।
रचयति शयनं सचकितनयनं पश्यति तव पन्थानम् ॥ ३ ॥

पतति पतत्रे—तिर्यक्प्रसारितेन चलत्पुरस्समानीतहंसपक्षेण ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

विचलति पत्रे–आवर्तितपरावर्तितविस्तारितचतुराभ्याम् ।

शङ्कित–शङ्कितदृष्ट्याङ्गशङ्कितेन ।

भवत्–पुरःप्रसारितोर्ध्वतलपताकेन ।

उपयानं–तिर्यगाकर्षितमृगशीर्षेण ।

रचयति–परस्परसम्मुखावर्तितपरावर्तितहंसास्याभ्याम् ।

शयनं–कपोलगतार्धचन्द्रेण स्कन्धानतेन शिरसा, अथवा प्रसारितस्थानकेन मुकुलया दृष्ट्या च ।

सचकितनयनं–त्रस्तया दृष्ट्यापाङ्गावर्तितचतुराभ्याम् ।

पश्यति–कान्तया दृष्ट्या अध्यर्धिकाचार्या च ।

तव–पुरःप्रसारितोर्ध्वतलपताकेन ।

पन्थानं–ऊर्ध्वतलतिर्यग्गतमृगशीर्षेणाध्यर्धिकाचार्या च ॥ ३ ॥

मुखरमधीरं त्यज मञ्जीरं रिपुमिव केलिसुलोलम् ।
चल सखि कुञ्जं सतिमिरपुञ्जं शीलय नीलनिचोलम् ॥४॥

मुखरं–अधरात्पुरोगतचलद्धंसास्येन ।

अधीरं–चलत्रिपताकेन ।

त्यज–किञ्चिद्विक्षिप्तविच्युतमुष्टिना ।

मञ्जीरं–गुल्फोपरिदर्शितार्धचन्द्रेण ।

रिपुं–स्कन्धदेशात्तिर्यग्गताधस्तलपताकेन ।

इव–आवर्तनेन ।

केलि–उत्सङ्गेन ललितदृष्ट्या च ।

सुलोलं–लोलिताल्पपल्लवेन ।

चल–ऊर्ध्वतलतिर्यग्गतमृगशीर्षाभ्यां, अथवा अधोङ्गुलिपुरःप्रसारितपताकेन ।

सखि–अधस्तलीकृतसर्पशीर्षेण ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

कुञ्ज—ऊर्ध्वगतलताकरेण कृतपल्लवेनोर्ध्वमिलिताग्रमृगशीर्षाभ्याम् ।
सतिमिर—ऊर्ध्वतिर्यग्गतपताकेन ।
पुञ्ज—मिलिताधस्तलपताकाभ्याम् ।
शीलय—पार्श्वदेशात्पुरस्समानीतपरस्परसम्मुखावर्तितपरावर्तितखटकामुखाभ्यां च ।
नीलनिचोलं—ऊर्ध्वप्रसारितचलत्सन्दंशेन, आकर्षिताञ्चलखटकामुखेन परावृत्तेन शिरसा ॥ ४ ॥

उरसि मुरारेरुपहितहारे घन इव तरलबलाके ।
तडिदिव पीते रतिविपरीते राजसि सुकृतविपाके ॥ ५ ॥

उरसि—हृद्गतपताकेन ।
मुरारेः—त्रिभङ्गीस्थानकेन ।
उपहितहारे—स्कन्धोपरिदेशाच्छनैर्जानुपर्यन्तानीतखटकामुखाभ्याम् ।
घन—ऊर्ध्वस्थिताधःप्रसृताङ्गुलिपताकाभ्याम् ।
इव—आवर्तनेन ।
तरलबलाके—तिर्यक्प्रसारितचलत्पुरःसमानीतहंसपक्षेण ।
तडित्—ऊर्ध्वपुरःप्रसारिताधस्तलचलत्तिर्यग्गतत्रिपताकेन, अथवा पुनःपुनः स्वस्तिकीकृतविच्युतचलत्त्रिपताकाभ्यां च ।
इव—आवर्तनेन ।
पीते—करभोपरिचालितसन्दंशेन ।
रति—मिलिताङ्गुलितलत्रिपताकाभ्याम् ।
विपरीते—विनिमयेनोर्ध्वाधःकृतमिलिताङ्गुलितलत्रिपताकाभ्यां च ।
राजसि—लोलितालपल्लवेन ।
सुकृत—अधोमुखविकसितमुकुलेन ।
विपाके—शनैरधस्तलीकृतपताकेन ॥ ५ ॥

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

विगलितवसनं परिहृतरशनं घटय जघनमपिधानम् ।
किसलयशयने पङ्कजनयने निधिमिव हर्षनिदानम् ॥ ६ ॥

विगलित—कटिस्थपरावृत्तकर्तरीमुखाभ्याम् ।
वसनं—कटिपार्श्वदेशात्पुरस्समानीतसन्दंशाभ्याम् ।
परिहृतरशनं—उद्वेष्टितपताकेन कटिस्थितार्धचन्द्राभ्यां च ।
घटय—मिलितसूचीमुखाभ्याम् ।
जघनं—नितम्बहस्तकेन ।
अपिधानं—शनैरावर्तिताधस्तलपताकाभ्याम् ।
किसलय—पल्लवहस्तकेन ।
शयने—कपोलगतार्धचन्द्रेण स्कन्धानतेन शिरसा, अथवा सुप्तस्थानकेन ।
पङ्कज—कमलवर्तनया ।
नयने—अपाङ्गावर्तितचतुरेण ।
निधिं—आवर्तनेन कृतमुष्टिना ।
इव—आवर्तनेन ।
हर्ष—हृदिस्थविकसितमुकुलेन, हृष्टया दृष्ट्या च ।
निदानं—आवेष्टिताधस्तलचतुरेण ॥ ६ ॥

हरिरभिमानी रजनिरिदानीमियमपि याति विरामम् ।
कुरु मम वचनं सत्वररचनं पूरय मधुरिपुकामम् ॥ ७ ॥

हरिः—त्रिभङ्गीस्थानकेन ।
अभिमानी—आधूतशिरसा शनैरूर्ध्वगतालपल्लवेन ।
रजनिः—पुरःप्रसारिताङ्गुलितलतिर्यक्पताकेन ।
इदानीं—किञ्चिदधस्समानीतोर्ध्वतलमृगशीर्षेण ।
इयं—अधोङ्गुलिपुरस्तलदर्शितपताकेन ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

अपि- आवर्तनेन ।
याति–तिर्यगावर्तितपताकेन ।
विरामं–शनैरूर्ध्वानीतालपल्लवेन ।
कुरु–अधोमुखहंसास्येन ।
मम–जत्रुदर्शितालपल्लवेन ।
वचनं–अधरात्पुरोगतहंसास्येन ।
सत्वर–वारं वारं त्वरयाऽऽवेष्टितपताकेन ।
रचनं–परस्परं पुरोगच्छच्चतुराभ्याम् ।
पूरय–शनैःपुरोलोलिताधस्तलपताकाभ्याम् ।
मधुरिपु–त्रिभङ्गीस्थानकेन ।
कामं–शनैरावेष्टितहृद्गतचतुरेण स्निग्धया दृष्ट्या च ॥ ७ ॥

श्रीजयदेवे कृतहरिसेवे भणति परमरमणीयम् ।
प्रमुदितहृदयं हरिमतिसदयं नमत सुकृतकमनीयम् ॥ ८ ॥

श्री–शनैरूर्ध्वानीतालपल्लवेन ।
जयदेवे–ललाटस्थाञ्जलिनावधूतशिरसा च ।
कृत–अधोमुखहंसास्येन ।
हरि–त्रिभङ्गीस्थानकेन ।
सेवे–हृत्स्थाञ्जलिना ।
भणति–अधरात्पुरोगतहंसास्येन ।
परम–आवेष्टितकिञ्चिदूर्ध्वगतपताकेन ।
रमणीयं–लोलितालपल्लवेन ।
प्रमुदित–हृत्स्थविकसितमुकुलेन हृष्टया दृष्ट्या च ।
हृदयं–हृद्गतसन्दंशेन ।
हरिं–त्रिभङ्गीस्थानकेन ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

अति—आवेष्टितकिञ्चिदूर्ध्वगतपताकाभ्याम् ।

सदयं—हृद्गतपताकेन स्निग्धया दृष्ट्या च ।

नमत—ललाटस्थकपोतेनावधूतशिरसा च ।

सुकृत—अधोमुखविकसितमुकुलेन ।

कमनीयं—लोलितालपल्लवेन ॥ ८ ॥

विकिरति मुहुः श्वासानाशां पुरोमुहुरीक्षते
प्रविशति मुहुः कुञ्जं गुञ्जन्मुहुर्बहु ताम्यति ।
रचयति मुहुश्शय्यां पर्याकुलं मुहुरीक्षते
मदनकदनक्लान्तः कान्ते प्रियस्तव वर्तते ॥

विकिरति—नासापुटोक्षिप्तत्रिपताकेन ।

मुहुः—शनैरावर्तितत्रिपताकेन ।

श्वासान्—श्वासोच्छ्वासेन ।

आशां पुरः—पुरोदर्शितसूचीमुखेन ।

मुहुः—शनैरावर्तितपताकेन ।

ईक्षते—विकोशया दृष्ट्या ।

प्रविशति—अधोङ्गुलिपुरःप्रसारितपताकेन हंसगत्याचार्या ।

मुहुः—पूर्ववत् ।

कुञ्जं—चलल्लताकरोर्ध्वसमानीतमृगशीर्षाभ्याम् ।

गुञ्जन्—कर्णगतचलत्सन्दंशेन, अथवा अधरात्पुरोगतहंसास्येन विषण्णया दृष्ट्या च।

मुहुः—पूर्ववत् ।

बहु—आवेष्टितोर्ध्वगतपताकाभ्याम् ।

ताम्यति—ग्लानदृष्ट्याऽङ्गवलितेन ।

रचयति—खटकामुखाभ्याम् ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

मुहुः—पूर्ववत् ।
शय्यां—प्रसारितपताकाभ्यां स्कन्धानतेन शिरसा कपोलगतार्धचन्द्रेण, अथवा सुप्तस्थानकेन ।
पर्याकुलं—हृदि उद्वेष्टितपताकेन ।
मुहुः—पूर्ववत् ।
ईक्षते—विप्लुतया दृष्ट्या ।
मदन—हृद्यावेष्टितचतुरेण ।
कदन—रेचितहस्तकेन, अथवा वामकरमुष्टिदक्षिणकर्णाकृष्टखटकामुखाभ्याम् ।
क्लान्तः—ग्लानदृष्ट्या ।
कान्ते—अधस्तलसर्पशीर्षं प्रति दर्शितपताकेन ।
प्रियः—हृद्गतपताकेन ।
तव—पुरस्तलदर्शितपताकेन ।
वर्तते—ऊर्ध्वतलमृगशीर्षेण ॥

सभयचकितं विन्यस्यन्तीं भृशं दृशमन्तरे
प्रतितरु मुहुः स्थित्वा मन्दं पदानि वितन्वतीम् ।
कथमपि रहः प्राप्तामङ्गैरनङ्गतरङ्गिभि-
स्सुमुखि सुभगः पश्यन्स त्वामुपैतु कृतार्थताम् ॥

सभयचकितं—विधुतशिरसा भ्रान्तया दृष्ट्या च ।
विन्यस्यन्तीं—परस्परपुरोगतचतुराभ्याम् ।
भृशं—आवर्तनेन ।
दृशं—अपाङ्गचलत्रिपताकेन ।
अन्तरे—पुरोदर्शितपताकेन ।
प्रतितरु—पृथक् पृथक् दर्शितचलत्रिपताकाभ्याम् ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

मुहुः—आवर्तनेन ।
स्थित्वा—अधस्तलीकृतपताकेन ।
मन्दं पदानि वितन्वतीं—विलम्बगत्या चार्या परस्परपुरो तचतुराभ्याम् ।
कथमपि—शनैरावर्तितपताकेन ।
रहः—ऊर्ध्वमुखसूचीमुखेन ।
प्राप्तां—अधस्तलीकृतपताकेन ।
अङ्गैः—अङ्गदर्शितहंसपक्षैः ।
अनङ्ग—हृद्यावेष्टितचतुरेण ।
तरङ्गिभिः—परस्परानुगच्छच्चलदङ्गुलिभिरूर्ध्वाधस्तलस्थितपताकाभ्याम् ।
सुमुखि—लोलितसन्दंशेन हनोरधोगतालपल्लवेन ।
सुभगः—ऊर्ध्वगतालपल्लवेन ।
पश्यन्—अपाङ्गविलोलितचतुराभ्याम् ।
सः—पार्श्वगतसूचीमुखेन ।
त्वां—अधस्तलसर्पशीर्षं प्रति दर्शितपताकेन ।
उपैतु—आवेष्टितोर्ध्वगतपताकेन ।
कृतार्थतां—ऊर्ध्वतलोर्ध्वगतपताकाभ्याम् ॥

॥ इति रतिसुखसारे ॥

अथ तां गन्तुमशक्तां चिरमनुरक्तां लतागृहे दृष्ट्वा ।
तच्चरितं गोविन्दे मनसिजमन्दे सखी प्राह ॥

अथ—आर्तितपताकेन ।
तां—पार्श्वगतसूचीमुखेन ।
गन्तुमशक्तां—चलच्चतुरप्रसारितपताकेन स्खलद्गत्या चार्या च ।
चिरं—शनैरावेष्टितोर्ध्वगतपताकेन ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

अनुरक्तां हृद्गतचतुरेण ।
लतागृहे—शनैरूर्ध्वानीतलताकरेणोर्ध्वमिलितमृगशीर्षाभ्यां च ।
दृष्ट्वा—अपाङ्गविलुलितचतुराभ्याम् ।
तत्—तिर्यग्दर्शितसूचीमुखेन ।
चरितं—ऊर्ध्वनलविस्तारितपताकेन ।
गोविन्दे - त्रिभङ्गीस्थानकेन ।
मनसिजमन्दे — हृद्यावेष्टितचतुरेण भ्रान्तदृष्ट्या च ।
सखी — अधस्तलस्पर्शीशीर्षेण हृद्गतपताकेन च ।
प्राह — अधरारगुरोगतहंसास्येन ॥

अङ्गेष्वाभरणं करोति बहुशः पत्रेपि सञ्चारिणि
प्राप्तं त्वां परिशङ्कते वितनुते शय्यां चिरं ध्यायति ।
इत्याकल्पविकल्पतल्परचनासङ्कल्पलीलाशत-
व्यासक्तापि विना त्वया वरतनुर्नैषा निशां नेष्यति ॥

अङ्गेषु—अङ्गदर्शिनहंसपक्षेण ।
आभरणं—प्रकोष्ठगतार्धचन्द्रेण प्रत्यङ्गदर्शिताभरणमुद्राभिश्च ।
करोति—अधोमुखहंसास्येन ।
बहुशः — आवेष्टितोर्ध्वतलपताकाभ्याम् ।
पत्रे—दर्शितचतुरेण ।
अपि — आवर्तनेन ।
सञ्चारिणि — पुरःप्रसारितचलत्पताकाभ्याम् ।
प्राप्तं — तिर्यगाकर्षितमृगशीर्षेण ।
त्वां — पुरःप्रसारितोर्ध्वतलपताकेन ।
परिशङ्कते—शङ्कितया दृष्ट्या ।
वितनुते—विस्तारितोर्ध्वतलपताकेन ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

शय्यां—विस्तारितोर्ध्वतलपताकाभ्यां , सुप्तस्थानकेन च ।
चिरं — शनैरावेष्टितोर्ध्वगतपताकेन ।
ध्यायति—हृद्गतसन्दंशेन निमीलितदृष्ट्या च ।
इति—आवेष्टितपताकेन ।
आकल्प – अङ्गदर्शितसन्दंशाभ्याम् ।
विकल्प—आवेष्टितोद्वेष्टितचतुरेण ।
तल्प—विस्तारितोर्ध्वतलपताकाभ्यां सुप्तस्थानकेन च ।
रचना—मिलितमुखलोलितहंसास्याभ्याम् ।
सङ्कल्प—हृद्देशात्पुरोगतोर्ध्वमुखसन्दंशेन ।
लीला— गजगत्या लोलितचतुरेण ।
शतं—ऊर्ध्वमुखस्तब्धसूचीमुखेन ।
व्यासक्ता—हृदयात्पुरोमीलितचतुराभ्याम् ।
अपि—आवर्तनेन ।
विना—वियुक्तसूचीमुखाभ्याम् ।
त्वया—पुरोदर्शितोर्ध्वतलपताकेन ।
वरतनुः—लोलितालपल्लवेनाङ्गदर्शितहंसपक्षेण ।
न—ऊर्ध्वाङ्गुलिपुरस्तलकम्पितपताकेन ।
एषा—अधोङ्गुलिपुरस्तलदर्शितपताकेन ।
निशां—ऊर्ध्वमुखविस्तारितपताकाभ्याम् ।
नेष्यति—शनैरूर्ध्वगतालपल्लवेन ॥

अष्टपदी १२

पश्यति दिशि दिशि रहसि भवन्तम् ।
त्वदधरमधुरमधूनि पिबन्तम् ॥ १ ॥

पश्यति—अपाङ्गावर्तितत्रिपताकेन ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

दिशि दिशि—प्रतिदिग्दर्शितसूचीमुखेन ।
रहसि—पार्श्वगतोर्ध्वमुखसूचीमुखेन ।
भवन्तं—पुरःप्रसारितोर्ध्वतलपताकेन ।
त्वत्—तिर्यग्दर्शितसूचीमुखेन ।
अधर—अधरोपरिचालितसन्दंशेन ।
मधुरमधूनि—मदिरया दृष्ट्या मत्तल्या चार्या च ।
पिबन्तं—मुखस्थशिखरेण, अथवा मुखसमीपे ऊर्ध्वाधोमिलितमुकुलाभ्याम् ॥ १ ॥

नाथ हरे ! सीदति राधा वासगृहे ॥

नाथ—आवर्तनेन कृतमुष्टिस्थशिखरेण च, अथवा मृगशीर्षेण ।
हरे—त्रिभङ्गीस्थानकेन ।
सीदति—ग्लानदृष्ट्या ग्लानमुखरागेणावधूतेन शिरसाऽङ्गवलितेन च ।
राधा—आकर्षिताञ्चलखटकामुखेन परावृत्तेन शिरसा, अथवा स्वस्तिकीकृतपद्मकोशाभ्यां, यद्वा अधस्तलीकृतसर्पशीर्षेण ।
वास—शनैरावेष्टिताधस्तलीकृतपताकेन ।
गृहे—मिलिताग्रमृगशीर्षाभ्याम् ॥

त्वदभिसरणरभसेन वलन्ती ।
पतति पदानि कियन्ति चलन्ती ॥ २ ॥

त्वत्—पुरःप्रसारितोर्ध्वतलपताकेन ।
अभिसरण—अवधूतशिरसा तिर्यगधोङ्गुलिपुरःप्रसारितपताकेन, अद्भुतचार्या ।
रभसेन—त्वरया आवर्तितपताकेन ।
वलन्ती—अङ्गवलितेन ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

पतति—सवलितगत्याऽङ्गवलितेन ।
पदानि कियन्ति—समपादचार्या चतुरास्रोगतचतुरेण ।
चलन्ती—मत्तल्या चार्या ॥ २ ॥

विहितविशदबिसकिसलयवलया ।
जीवति परमिह तव रतिकलया ॥ ३ ॥

विहित—शनैरावेष्टिताधस्तलीकृतपताकेन ।
विशद—विस्तारितपताकाभ्याम् ।
बिस—कमलवर्तनया शनैरूर्ध्वाधोगतसन्दंशेन ।
किसलय—पल्लवेन ।
वलया—प्रकोष्ठस्थितार्धचन्द्रेण ।
जीवति—हृद्गतपताकेन शनैःश्वसितेन च ।
परं—आवेष्टितकिञ्चिदूर्ध्वगतपताकेन ।
इह—पुरस्तल्दर्शितपताकेन ।
तव—पुरःप्रसारितोर्ध्वतलपताकेन ।
रति—मिलिताङ्गुलितलत्रिपताकाभ्यां, अथवा उत्सङ्गेन ।
कलया—ऊर्ध्वमुखकपित्थेन ॥ ३ ॥

मुहुरवलोकितमण्डनलीला ।
मधुरिपुरहमिति भावनशीला ॥ ४ ॥

मुहुः—वारं वारं आवेष्टितपताकेन ।
अवलोकित—अङ्गावलोकनेन ।
मण्डन—अङ्गभूषणदर्शितहंसास्यार्धचन्द्राभ्यां च ।
लीला—ललितालपल्लवेन निहञ्चितशिरसा च ।
मधुरिपुः—त्रिभङ्गीस्थानकेन ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

अहं—जत्रुदर्शितालपल्लवेन ।
इति—आवर्तनेन ।
भावनशीला—हृद्गतसन्दंशेन मुकुलया दृष्ट्या च ॥ ४ ॥

त्वरितमुपैति न कथमभिसारम् ।
हरिरिति वदति सखीमनुवारम् ॥ ५ ॥

त्वरितमुपैति—आकर्षितमृगशीर्षेण ।
न—पुरस्तललोलितपताकेन ।
कथं—ऊर्ध्वतललोलितपताकेन ।
अभिसारं—पार्श्वगतसूचीमुखेन मिलितमृगशीर्षाभ्यां च ।
हरिः—त्रिभङ्गीस्थानकेन ।
इति—आवेष्टितपताकेन ।
वदति—अधरात्पुरोगतहंसास्येन ।
सखीं—अधस्तलीकृतसर्पशीर्षेण हृद्गतपताकेन च ।
अनुवारं—वारं वारं आवर्तितपताकेन ॥ ५ ॥

श्लिष्यति चुम्बति जलधरकल्पम् ।
हरिरुपगत इति तिमिरमनल्पम् ॥ ६ ॥

श्लिष्यति—उत्सङ्गेन ।
चुम्बति—अधरसमीपे मुकुलोपरिमुकुलेन ।
जलधर—तिर्यक्प्रसारितशनैरूर्ध्वसमानीतविश्लिष्टाधोमुखपताकाभ्याम् ।
कल्पं—मिलितसूचीमुखाभ्याम् ।
हरिः—त्रिभङ्गीस्थानकेन ।
उपगतः—पुरोदेशादाकर्षिताधस्तलमृगशीर्षेण दृष्ट्वा दृष्ट्या च ।
इति आवर्तनेन ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

तिमिरं—ऊर्ध्वविस्तारितपताकाभ्याम् ।

अनल्पं—आवेष्टितकिञ्चिदूर्ध्वगतपताकाभ्याम् ॥ ६ ॥

भवति विलम्बिनि विगलितलज्जा ।
विलपति रोदिति वासकसज्जा ॥ ७ ॥

भवति—पुरःप्रसारितोर्ध्वतलपताकेन ।

विलम्बिनि—अधस्तलपताकेन, विलम्बगत्या ।

विगलित—पुरःशनैरुद्वेष्टितकर्तरीमुखेन ।

लज्जा—लज्जितया दृष्ट्या परावृत्तेन शिरसा ।

विलपति—अवधूतशिरसा विषण्णया दृष्ट्या अधरात्पुरोगतहंसास्येन च ।

रोदिति—नेत्रादधोगतचलत्रिपताकेन ।

वासकसज्जा—हंसास्योर्ध्वचन्द्राभ्यां आभरणदर्शिताभ्यां स्वस्तिकीकृतपद्मकोशाभ्याम् ॥ ७ ॥

श्रीजयदेवकवेरिदमुदितम् ।
रसिकजनं तनुतामतिमुदितम् ॥ ८ ॥

श्री—किञ्चिदूर्ध्वानीतालपल्लवेनावधूतशिरसा च ।

जयदेव—ललाटस्थकपोतेन ।

कवेः—अधरात्पुरोगतहंसास्येन ।

इदं—पुरस्तलाधोङ्गुलिपताकेन ।

उदितं—अधरात्पुरोगतहंसास्येन ।

रसिकजनं—विस्तारितचतुराभ्याम् ।

तनुतां—पुरःप्रसारितविस्तारितपताकेन ।

अति—आवेष्टितकिञ्चिदूर्ध्वगतपताकाभ्याम् ।

मुदितं—हृदिस्थविकसितमुकुलेन ॥ ८ ॥

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

विपुलपुलकपाली स्फीतसीत्कारमन्त -
जंनितजडिमकाकुव्याकुलं व्याहरन्ती ।
तव कितव विधायामन्दकन्दर्पचिन्तां
स्मरजलधिनिमग्ना ध्यानलग्ना मृगाक्षी ॥

विपुल–अधस्तलपुरोमिलितपताकाभ्याम् ।
पुलकपाली–अङ्गे चलदूर्ध्वगतहंसपक्षेण ।
स्फीत–विस्तारितपताकाभ्याम् ।
सीत्कारं–अङ्गशङ्कितेन ।
अन्तर्जनित–हृद्गतसन्दंशेनोर्ध्वगतालपल्लवेन ।
जडिम–हृद्गतमुष्टिना ।
काकु–कर्णगतत्रिपताकाभ्याम् ।
व्याकुलं–हृद्युद्वेष्टितचतुरेण ।
व्याहरन्ती–अधरात्पुरोगतहंसास्येन ।
तव–पुरःप्रसारितोर्ध्वतलपताकेन ।
कितव–दर्शितताम्रचूडहृद्गतसन्दंशेन ।
विधाय–अधस्तलीकृतपताकेन ।
स्मर–हृद्यावेष्टितचतुरेण ।
जलधि— विस्तारितोर्ध्वतलपताकाभ्याम् ।
निमग्ना—अधोगतमुष्टिना ।
ध्यान— हृद्गतसन्दंशेन मीलितदृष्ट्या च ।
लग्ना–निमीलिताग्रतलसूचीमुखाभ्याम् ।
मृगाक्षी–दर्शितमृगशीर्षेणापाङ्गवलितत्रिपताकेन ॥

अत्रान्तरे च कुलटाकुलवर्त्मघात-
सञ्जातपातक इव स्फुटलाञ्छनश्रीः ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

बृन्दावनान्तरमदीपयदंशुजालै-
दिक्सुन्दरीवदनचन्दनबिन्दुरिन्दुः ॥

अत्रान्तरे—आवेष्टितोर्ध्वतलपताकेन ।
च—आवर्तनेन ।
कुलटा—ऊर्ध्वविस्तारितपताकाभ्यां अधोङ्गुलिपुरःप्रसारितपताकेन च ।
कुलवर्त्म—आवर्तनेन कृतमुष्टिना विस्तारितपताकेन च ।
घात—स्कन्धदेशात्तिर्यग्गताधस्तलपताकेन ।
सञ्जातपातकः—विधुतशिरसा ।
इव—आवर्तनेन ।
स्फुट—विकसितमुकुलेन विस्तारितोर्ध्वतलपताकेन च ।
लाञ्छनश्रीः—अर्धचन्द्रादधोदर्शितमृगशीर्षेण ।
बृन्दावनान्तरं—चलदूर्ध्वगतत्रिपताकाभ्यां विस्तारितोर्ध्वतलपताकाभ्यां च,
अथवा अन्तरं—अधोङ्गुलिपुरस्तलपताकेन ।
अदीपयदंशुजालैः—तिर्यगधोभागे दर्शितकिञ्चिदूर्ध्वानीतार्धचन्द्रादधःसमानीत - चलत्रिपताकेन च ।
दिक्सुन्दरी—दिग्दर्शितसूचीमुखेन स्वस्तिकीकृतपद्मकोशाभ्यां च ।
वदन—हनोरधोवर्तितालपल्लवेन ।
चन्दन—परावर्तितमुष्टिभ्याम् ।
बिन्दुः—ललाटगतसूचीमुखेन ।
इन्दुः—तिर्यग्दर्शितार्धचन्द्रेण ॥

प्रसरति शशधरबिम्बे विहितविलम्बे च माधवे विधुरा ।
विरचितविविधविलापं सा परितापं चकारोच्चैः ॥

प्रसरति—विस्तारितोर्ध्वतलपताकाभ्याम् ।
शशधरबिम्बे—तिर्यगूर्ध्वदर्शितार्धचन्द्रेण ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

विहित–शनैरधस्तलीकृतपताकेन ।

विलम्बे–विलम्बगत्या चार्या ।

च–आवर्तनेन ।

माधवे–त्रिभङ्गीस्थानकेन ।

विधुरा–अधोमुखेन शिरसाङ्कवलितेन च ।

विरचित–अधोमुखहंसास्येन ।

विविध–आवेष्टितपताकेन ।

विलापं–अधोवदनशिरसा विषण्णया दृष्ट्या नेत्रादधोगतचलत्रिपताकेन ।

सा–पार्श्वगतसूचीमुखेन ।

परितापं–विधुतशिरसाभितप्तया दृष्ट्या चलदङ्गुल्पिताकाभ्यां च ।

चकार–अधोमुखहंसास्येन ।

उच्चैः–आवेष्टितोर्ध्वगतपताकेन ॥

अष्टपदी १३

कथितसमयेऽपि हरिरहह न ययौ वनम् ।
मम विफलमिदममलरूपमपि यौवनम् ॥ १ ॥

कथित–अधरात्पुरोगतहंसास्येन ।

समये–किञ्चिदधःसमानीतोर्ध्वतलमृगशीर्षेण ।

अपि–आवर्तनेन ।

हरिः–त्रिभङ्गीस्थानकेन ।

अहह–विषण्णया दृष्ट्या स्कन्धानतेन शिरसा ।

न–उरस्तलकम्पितपताकेन ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

यथौ—शनैस्तिर्यगाकर्षिताधस्तलमृगशीर्षेण ।
वनं—ऊर्ध्वगतपताकाभ्यां पल्लवेन विस्तारितपताकाभ्यम् ।
मम—जत्रुदर्शितालपल्लवेन ।
विफलं—विच्युतकपित्थेन ।
इदं—अधोङ्गुलिपुरस्तलपताकेन ।
अमल—लोलितसन्दंशेन ।
रूपं—शनैरङ्गदर्शितसन्दंशाभ्यां लोलितालपल्लवेन च ।
अपि—आवर्तनेन ।
यौवनं—स्वस्तिकीकृतपद्मकोशाभ्याम् ॥ १ ॥

यामि हे कमिह शरणं सखीजनवचनवञ्चिता ॥

यामि—अधोङ्गुलिपुरःप्रसारितपताकेन ।
हे—अधस्तलीकृतसर्पशीर्षं प्रति दर्शितपताकेन ।
कं—पार्श्वगतसूचीमुखेन ।
इह—अधोङ्गुलिपुरस्तलपताकेन ।
शरणं—अवधूतशिरसा हृत्स्थाञ्जलिना ।
सखी—अधस्तलसर्पशीर्षेण ।
जन—विस्तारितपताकाभ्याम् ।
वचन—अधरात्पुरोगतहंसास्येन ।
वञ्चिता—उद्वेष्टितपताकेन ॥

यदनुगमनाय निशि गहनमपि शीलितम् ।
तेन मम हृदयमिदमसमशरकीलितम् ॥ २ ॥

यत्—तिर्यग्दर्शितसूचीमुखेन ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

अनुगमनाय – तिर्यग्गतोर्ध्वतलमृगशीर्षेण ।
निशि – ऊर्ध्वमुखविस्तारितपताकेन ।
गहनं – पल्लवेन विस्तारितपताकाभ्याम् ।
अपि – आवर्तनेन ।
शीलितं – अपाङ्गावर्तितत्रिपताकेनाध्यर्धिकाचार्या ।
तेन – पार्श्वगतसूचीमुखेन ।
मम – जत्रुदर्शितालपल्लवेन ।
हृदयं – हृद्गतसन्दंशेन ।
इदं – अधोङ्गुलिपुरस्तलपताकेन ।
असम – हृद्गतावेष्टितचतुरेण ।
शर – वामप्रसारितमुष्ट्या कर्णाकृष्टखटकामुखाभ्याम् ।
कीलितं – हल्लग्नाङ्गुष्ठशिखरेण ॥ २ ॥

मम मरणमेव वरमिति वितथकेतना ।
किमिह विषहामि विरहानलमचेतना ॥ ३ ॥

मम – जत्रुदर्शितालपल्लवेन ।
मरणं – अश्लीलत्वात् त्यक्तम् ।
एव – आवर्तनेन ।
वरं – शनैरूर्ध्वगतालपल्लवेन ।
इति – आवर्तनेन ।
वितथ – विच्युतकिञ्चित्क्षिप्तकपित्थेन ।
केतना – ऊर्ध्वमिलितसर्पशीर्षाभ्याम् ।
किं – विच्युतकपित्थेन ।
इह – अधोङ्गुलिपुरस्तलकम्पितपताकेन ।
विषहामि – अङ्गसमीपे शनैरधस्तलीकृतपताकेन ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

विरह – वियुक्तसूचीमुखाभ्याम् ।
अनल – विश्लिष्टाङ्गुलिचलदूर्ध्वगतपताकाभ्याम् ।
अचेतना – अञ्चितशिरसा ग्लानदृष्ट्या च ॥ ३ ॥

मामहह विधुरयति मधुरमधुयामिनी ।
कापि हरिमनुभवति कृतसुकृतकामिनी ॥ ४ ॥

मां – जत्रुदर्शितालपल्लवेन ।
अहह – विषण्णया दृष्ट्या स्कन्धानतेन शिरसा ।
विधुरयति – अधोमुखेन शिरसाङ्कवलितेन ।
मधुर – लोलितालपल्लवेन ।
मधु – काङ्गूलपल्लवाभ्याम् ।
यामिनी – ऊर्ध्वमुखविस्तारितपताकेन पुरस्तलविरलाङ्गुलिनिकुञ्चकेन च ।
कापि – पार्श्वगतसूचीमुखेन ।
हरिं – त्रिभङ्गीस्थानकेन ।
अनुभवति – उत्सङ्गेन मुकुलया दृष्ट्या च ।
कृत – अधोमुखहंसास्येन ।
सुकृत – अधोमुखविकसितमुकुलेन ।
कामिनी – शिरस्स्थानादाकर्षिताञ्चलखटकामुखेन परावृत्तेन शिरसा च ॥ ४ ॥

अहह कलयामि वलयादिमणिभूषणम् ।
हरिविरहदहनवहनेन बहुदूषणम् ॥ ५ ॥

अहह – विषण्णया दृष्ट्या स्कन्धानतेन शिरसा च ।
कलयामि – हृद्गतसन्दंशेन ।
वलयादि – प्रकोष्ठगतार्धचन्द्रेण ।
मणि – चलत्काङ्गूलेन ।
भूषणं – प्रत्यङ्गदर्शितहंसास्याभ्याम् ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

हरि – त्रिभङ्गीस्थानकेन ।
विरह – वियुक्तसूचीमुखाभ्याम् ।
दहन – विश्लिष्टाङ्गुलिचलदूर्ध्वपताकेन ।
बहनेन – अङ्गसमीपे शनैरधस्तलीकृतपताकाभ्याम् ।
बहु – आवेष्टितकिञ्चिदूर्ध्वगतपताकाभ्याम् ।
दूषणं – विषण्णया दृष्ट्या विच्युतकपित्थेन ॥ ५ ॥

कुसुमसुकुमारतनुमतनुशरलीलया ।
स्रगपि हृदि दहति मामतिविषमशीलया ॥ ६ ॥

कुसुम – काङ्गूलेन ।
सुकुमार – चलिताङ्गुष्ठहंसास्येन ।
तनुं – अङ्गदर्शितहंसास्येन ।
अतनु – हृद्गतावेष्टितचतुरेण ।
शर – वामप्रसारिमुष्टिदक्षिणकर्णाकृष्टखटकामुखाभ्यां सूचनया दृष्ट्या ।
लीलया – समपादाचार्यां दोलहस्तकेन निहञ्चितेन शिरसा च ।
स्रगपि – स्कन्धदेशाच्चलदधःसमानीतखटकामुखाभ्याम् ।
हृदि – हृद्गतसन्दंशेन ।
दहति – विश्लिष्टाङ्गुलि चलदूर्ध्वगतपताकेन ।
मां – जत्रुदर्शितालपल्लवेन ।
अति – आवेष्टितकिञ्चिदूर्ध्वगतपताकाभ्याम् ।
विषमशीलया – अधोमुखेन शिरसा विषण्णया दृष्ट्याऽञ्चलितेन ॥ ६ ॥

अहमिह हि निवसामि गणितवनवेतसा ।
स्मरति मधुसूदनो मामपि न चेतसा ॥ ७ ॥

अहं – जत्रुदर्शितालपल्लवेन ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

इह हि – अधोङ्गुलिपुरस्तलपताकेन ।

निवसामि – शनैरधस्तलीकृतपताकेन ।

गणित – अङ्गुष्ठगणिताङ्गुल्यूर्ध्वतलपताकेन ।

वन – पल्लवहस्तकेन विस्तारितपताकाभ्याम् ।

वेतसा – चलदूर्ध्वंगतत्रिपताकाभ्याम् ।

स्मरति – हृद्गतविकसितमुकुलेन ।

मधुसूदनः – त्रिभङ्गीस्थानकेन ।

मां – जत्रुदर्शितालपल्लवेन ।

अपि – आवर्तनेन ।

न – पुरस्तलकम्पितपताकेन ।

चेतसा – हृद्गतसन्दंशेन ॥ ७ ॥

हरिचरणशरणजयदेवकविभारती ।

वसतु हृदि युवतिरिव कोमलकलावती ॥ ८ ॥

हरि – वैष्णवस्थानकेन ।

चरण – चरणदर्शितपताकेन ।

शरण – हस्थाञ्जलिनाऽवधूतशिरसा करुणया दृष्ट्या च ।

जयदेवकवि – ललाटस्थाञ्जलिना ।

भारती – अधरात्पुरोगतहंसास्येन ।

वसतु – शनैरधस्तलीकृतपताकाभ्याम् ।

हृदि – हृद्गतसन्दंशेन ।

युवतिः – स्वस्तिकीकृतपद्मकोशाभ्याम् ।

इव – आवर्तनेन ।

कोमल – चलिताङ्गुष्ठहंसास्येन ।

कलावती – ललितया दृष्ट्या चतुरेण च ॥ ८ ॥

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

तत्किं काममपि कामिनीमभिसृतः किं वा कलाकेलिभि-
र्बद्धो बन्धुभिरन्धकारिणि वनोपान्ते किमुद्भ्राम्यति ।
कान्तः क्लान्तमना मनागपि पथि प्रस्थातुमेवाक्षम-
स्सङ्केतीकृतमञ्जुवञ्जुलतलताकुञ्जेऽपि यन्नागतः ॥

तत् — आवेष्टिततिर्यगूर्ध्वदर्शितसूचीमुखेन ।

किं — विच्युतसन्दंशेन ।

कां — पार्श्वगतसूचीमुखेन ।

अपि — आवर्तनेन ।

कामिनीं — आकर्षिताञ्चलखटकामुखेन परावृत्तेन शिरसा, अथवा स्वस्तिकीकृतपद्मकोशाभ्याम् ।

अभिसृतः — वामपार्श्वात्तिर्यगतोर्ध्वतलमृगशीर्षेण ।

किं वा — विच्युतसन्दंशेन, अथवा आवर्तनेन ।

कलाकेलिभिः — ऊर्ध्वगतसूचीमुखेन मिलिताङ्गुलित्रिपताकाभ्याम् ।

बद्धः — आवर्तनेन कृतमुष्टिना ।

बन्धुभिः — हृद्गतपताकेन ।

अन्धकारिणि — ऊर्ध्वतलोर्ध्वविस्तारितपताकेन च ।

वनोपान्ते — चलदूर्ध्वगतत्रिपताकाभ्यां विस्तारितोर्ध्वतलपताकाभ्यां पार्श्वदेशादधोदर्शितपताकेन च ।

किं — ऊर्ध्वतललोलितपताकेन ।

उद्भ्राम्यति — ऊर्ध्वमुखाभ्रामितसूचीमुखेन, अथवा भ्रमर्या चार्या ।

कान्तः — हृद्गतचतुरेण ।

क्लान्तमनाः — हृद्गतसन्दंशेन ग्लानदृष्ट्या च ।

मनागपि — ऊर्ध्वमुखकपित्थेनावर्तनेन च ।

पथि — पार्श्वगतोर्ध्वतलमृगशीर्षेण ।

प्रस्थातुं — अधोङ्गुलिचलत्पुरःप्रसारितपताकेन ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

एव — ऊर्ध्वतलमृगशीर्षेण ।
अक्षमः — स्खलद्गत्या चार्याङ्गवलितेन च ।
सङ्केतीकृत — तिर्यग्दर्शितसूचीमुखेनाधोमुखहंसास्येन च ।
मञ्जु — लोलिताल्पल्लवेन ।
वञ्जुल — कम्पितोर्ध्वमुखसूचीमुखेन ।
लताकुञ्जे — लताकरोर्ध्वसमानीतमिलितमुखमृगशीर्षाभ्यां च ।
अपि — आवर्तनेन ।
यत् — ऊर्ध्वमुखसूचीमुखेन ।
न — पुरस्तलकम्पितपताकेन ।
आगतः — आकर्षितमृगशीर्षेणाकम्पितेन शिरसा च ॥

अथागतां माधवमन्तरेण सखीमियं वीक्ष्य विषादमूकाम् ।
विशङ्कमाना रमितं कयापि जनार्दनं दृष्टवदेतदाह ॥

अथ — अधोङ्गुलिपताकेन ।
आगतां — तिर्यगाकर्षितमृगशीर्षेणाकम्पितेन शिरसा च ।
माधवं — त्रिभङ्गीस्थानकेन ।
अन्तरेण — वियुक्तसूचीमुखाभ्याम् ।
सखीं — अधस्तलसर्पशीर्षेण हृद्गतपताकेन ।
इयं — अधोङ्गुलिपुरस्तलपताकेन ।
वीक्ष्य — अवलोकितदृष्ट्या ।
विषादमूकां — विषण्णया दृष्ट्या ।
विशङ्कमाना — वितर्कितदृष्ट्या ।
रमितं — मिलिताङ्गुलितलत्रिपताकाभ्याम् ।
कयापि — पार्श्वगतसूचीमुखेन ।
जनार्दनं — त्रिभङ्गीस्थानकेन ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

दृष्टवत् — अवलोकितदृष्ट्या पुरोदर्शितपताकेन ।
एवत् — ऊर्ध्वतलमृगशीर्षेण ।
आह — अधरात्पुरोगतहंसास्येन ।

अष्टपदी १४

स्मरसमरोचितविरचितवेशा ।
गलितकुसुमदलविलुलितकेशा ॥ १ ॥

स्मर — हृद्गतावेष्टितचतुरेण ।
समर — तिर्यक्प्रसारितवाममुष्टिदक्षिणकर्णाकृष्टखटकामुखाभ्यामालीढस्थानकेन सूचनया दृष्ट्या अधोमुखीकृतहंसास्येन च ।
विरचितवेशा — स्कन्धदेशाच्चलदधस्समानीतखटकामुखभ्यां प्रत्यङ्गभूषणदर्शित-हंसास्यार्धचन्द्राभ्यामङ्गदर्शितसन्दंशाभ्यां च ।
गलित — परावर्तिताधोमुखकर्तरीमुखेन ।
कुसुम — काङ्गूलेन ।
दल — चतुरेण ।
विलुलितकेशा — शिरस्यावर्तितपरावर्तितचलदधस्समानीतारालेन ॥ १ ॥

कापि चपला मधुरिपुणा विलसति युवतिरधिकगुणा ॥

कापि — पार्श्वगतसूचीमुखेन ।
चपला — शिरस्याकर्षिताञ्चलखटकामुखेन विश्लिष्टया चार्या कटाक्षेण च ।
मधुरिपुणा — त्रिभङ्गीस्थानकेन ।
विलसति — हंसगत्या निहञ्चितशिरसा च ।
युवतिः — स्वस्तिकीकृतपद्मकोशाभ्याम् ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

अधिक – आवेष्टितकिंचिदूर्ध्वगतपताकेन ।
अधिकगुणा – हृद्यावेष्टितचतुरेण, अथवा मिलिताङ्गुलितलत्रिपताकाभ्यां लोलितालपल्लवेन, अथवा अधरात्पुरोगतहंसास्येन लोलित-सन्दंशेन च ॥

हरिपरिरम्भणवलितविकारा ।
कुचकलशोपरि तरलितहारा ॥ १ ॥

हरि – त्रिभङ्गीस्थानकेन ।
परिरम्भण – उत्सङ्गेन ।
वलित – आवेष्टितकिंचिदूर्ध्वगतचलत्पताकाभ्यां ललितया दृष्ट्या च ।
विकारा – अङ्गदर्शितचलदर्धहंसपक्षेण, अथवा विधुतशिरसा विरलाङ्गुलिचलत्पताकेन ।
कुचकलश – स्वस्तिकीकृतपद्मकोशाभ्याम् ।
उपरि – वक्षस्थलोपरि अधस्तलीकृतपताकेन ।
तरलितहारा – स्कन्धदेशाचलन्नाभिपर्यन्तानीतखटकामुखाभ्याम् ॥ १ ॥

विचलदलकललितानन्चन्द्रा ।
तदधरपानरभसकृततन्द्रा ॥ २ ॥

विचलदलक – शिरस्थालोलितचलत्तिर्यक्प्रसारितारालेन ।
ललित – लोलितालपल्लवेन ।
आनन – हनोरधोवर्तितालपल्लवेन ।
चन्द्रा – तिर्यगूर्ध्वप्रसारितार्धचन्द्रेणोत्क्षिप्तशिरसा च ।
तत् – पार्श्वगतसूचीमुखेन ।
अधरपान – अधरोपरिचालितसन्दंशेन मुखसमीपे उर्ध्वाधोमुखमुकुलाभ्याम् ।
रभस – हृद्गतविकसितमुकुलेन ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

कृत—अधोमुखहंसास्येन ।
तन्द्रा—मदिरया दृष्ट्या ॥ ३ ॥

चञ्चलकुण्डलललितकपोला ।
मुखरितरशनजघनगतिलोला ॥ ४ ॥

चञ्चलकुण्डल—कर्णगतचलद्धंसास्येन ।
ललित—लोलितालपल्लवेन उत्तानवञ्चितेन च ।
कपोला—उत्तानवञ्चितेन ।
मुखरित—कर्णगतसूचीमुखेनाधरात्पुरोगतहंसास्येन च ।
रशन—कटिगतार्धचन्द्राभ्यां, अथवा कटिदेशाच्चलत्पुरःसमानीत-
खटकामुखाभ्याम् ।
जघन—नितम्बहस्तेन ।
गतिलोला—समोसरितमत्तल्या चार्या * ॥ ४ ॥

दयितविलोकितलज्जितहसिता ।
बहुविधकूजितरतिरसरसिता ॥ ५ ॥

दयित—हृद्गतपताकेन स्निग्धया दृष्ट्या च, अथवा आवर्तनेन कृतमुष्टिस्थशिखरेण
स्निग्धदृष्ट्या च ।
विलोकित—अपाङ्गावर्तितचलत्त्रिपताकेन विलोकितेन च ।
लज्जित—लज्जितया दृष्ट्या परावृत्तेन शिरसा ।
हसिता—प्रसन्नमुखरागेण हास्यदृष्ट्या च ।
बहुविध—आवेष्टितकिञ्चिदूर्ध्वगतपताकाभ्याम् ।
कूजित—कण्ठदेशाच्चलदधरपुरस्समानीतहंसास्येन ।
रतिरस—मिलिताङ्गुलितलत्रिपताकाभ्यां ऊर्ध्वतलचतुरेण च, अथवा मुखसमीपे
ऊर्ध्वाधोमुखमुकुलाभ्यां, उत्सङ्गेन कान्तदृष्ट्या च ।
रसिता—अधरात्पुरोगतहंसास्येन ॥ ५ ॥

---

* 'समोसरित' इति रूपं 'समप्रसृत' पदस्य प्राकृतम्—कल्लिनाथः ।

[25]

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

विपुलपुलकपृथुवेपथुभङ्गा ।
श्वसितनिमीलितविकसदनङ्गा ॥ ६ ॥

विपुल–विस्तारितोर्ध्वतलपताकाभ्याम् ।
पुलक–अङ्गदर्शितचलद्धंसपक्षेण ।
पृथु–ऊर्ध्वगतोर्ध्वतलपताकाभ्याम् ।
वेपथु–विधुतेन शिरसा विरलाङ्गुलिचलत्पताकेन ।
भङ्गा–विनिमयेनोर्ध्वाधस्तलीकृतावर्तितपरावर्तिततिर्यक्चालितपताकाभ्याम् ।
श्वसित–मन्दं श्वासोच्छ्वासेनोद्वाहितोरसा ।
निमीलित–शनैरधस्तलीकृतपताकेन निमीलितदृष्ट्या च ।
विकसत्–ऊर्ध्वमुखविकसितमुकुलेन कान्तदृष्ट्या च ।
अनङ्गा–हृद्गतावेष्टितचतुरेण ॥ ६ ॥

श्रमजलकणभरसुभगशरीरा ।
परिपतितोरसि रतिरणधीरा ॥ ७ ॥

श्रम–श्रान्तया दृष्ट्या ।
जल–अङ्गसमीपे चलदधस्समानीतत्रिपताकेन ।
कण–अधोमुखविक्षिप्ताङ्गुलिमुकुलेन ।
भर–अधस्तलमुरःसंलोलितपताकाभ्याम् ।
सुभग–लोलितालपल्लवेन ।
शरीरा–शरीरदर्शितहंसपक्षेण ।
परिपतित–व्यावर्तिताधोमुखकर्तरीमुखेन
उरसि–हृद्गतपताकेन ।
रतिरण–मिलिताङ्गुलितलत्रिपताकाभ्याम् ।
धीरा गजदन्तेन ॥ ७ ॥

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

श्रीजयदेवभणितहरिरमितम् ।
कलिकलुषं जनयतु परिशमितम् ॥ ८ ॥

श्री—ऊर्ध्वगनालपल्लवेन ।
जयदेव—ललाटस्थाञ्जलिना ।
भणितं—अधरात्पुरोगतहंसास्येन ।
हरि—त्रिभङ्गीस्थानकेन ।
रमितं—मिलिताङ्गुलितलत्रिपताकाभ्याम् ।
कलि—ऊर्ध्वमुखमृगशीर्षेण ।
कलुषं—विधुतेन शिरसा ।
जनयतु—आवेष्टितकिञ्चिदूर्ध्वगतपताकेन ।
परिशमितं—शनैरधस्तलीकृतपताकेन ॥ ८ ॥

विरहपाण्डुमुरारिमुखाम्बुजद्युतिरयं तिरयन्नपि वेदनाम् ।
विधुरतीव तनोति मनोभुवः सुहृदये हृदये मदनव्यथाम् ॥

विरह—वियुक्तसूचीमुखाभ्याम् ।
पाण्डु—विस्तारितचतुरेण ।
मुरारि—त्रिभङ्गीस्थानकेन ।
मुख—हनोरधोवर्तितालपल्लवेन ।
अम्बुज—कमलवर्तनया ।
द्युतिः—विस्तारितालपल्लवाभ्याम् ।
अयं—अधोङ्गुलिपुरस्तलपताकेन ।
तिरयन्—बहिःक्षिप्तपताकेन ।
अपि—आवर्तनेन ।
वेदनां—अञ्चितेन शिरसा विषण्णया दृष्ट्या ।
विधुः—ऊर्ध्वदर्शितार्धचन्द्रेण ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

अतीव–आवेष्टितपताकेन ।
तनोति–ऊर्ध्वतलविस्तारितपताकेन ।
मनोभुवः–हृद्गतावेष्टितचतुरेण ।
सुहृत्–लोलितसन्दंशेन, हृद्गतपताकेन च ।
अये–अधस्तलीकृतसर्पशीर्षं प्रति दर्शितपताकेन ।
हृदये–हृद्गतसन्दंशेन ।
मदन–हृद्गतावेष्टितचतुरेण ।
व्यथां–अङ्गवलितेन लोलितशिरसा ग्लानदृष्ट्या च ।

अष्टपदी १५

समुदितमदने रमणीवदने चुम्बनवलिताधरे ।
मृगमदतिलकं लिखति सपुलकं मृगमिव रजनीकरे ॥

समुदित–ऊर्ध्वमुखविकसितमुकुलेन ।
मदने–हृद्गतावेष्टितचतुरेण ।
रमणी–हृत्समीपे स्वस्तिकीकृतपद्मकोशाभ्याम् ।
वदने–हनोरधोवर्तितालपल्लवेन ।
चुम्बनवलित–अधरसमीपे शनैरधोमुखमुकुलाभ्याम् ।
अधरे–अधरोपरि चालितसन्दंशेन ।
मृगमद–दर्शितमृगशीर्षेण नासाग्रगतहंसास्येन ।
तिलकं–ललाटस्थत्रिपताकेन ।
लिखति–सम्मुखपताकोपरिचलत्तिर्यग्गतखटकामुखेन ।
सपुलकं–अङ्गदर्शितचलद्धंसपक्षेण ।
मृग–मृगशीर्षेण ।
इव–आवर्तनेन ।
रजनीकरे–अर्धचन्द्रेण ॥ १ ॥

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

रमते यमुनापुलिनवने विजयी मुरारिरधुना ॥

रमते—मिलिताङ्गुलितलत्रिपताकाभ्याम् ।

यमुना—तिर्यगूर्ध्वमुखावर्तितसूचीमुखाच्चलदधस्समानीतत्रिपताकेन, अथवा मकरहस्तकेन ।

पुलिन—अधोमुखनिष्पेषितसन्दंशैः विस्तारितोर्ध्वतलपताकाभ्याम् ।

वने—पल्लवहस्तकेन विस्तारितपताकाभ्यां च ।

विजयी—आवेष्टितोर्ध्वतलपताकाभ्याम् ।

मुरारिः—त्रिभङ्गीस्थानकेन ।

अधुना—ऊर्ध्वतलदर्शितमृगशीर्षेण ॥

घनचयरुचिरे रचयति चिकुरे तरलिततरुणानने ।
कुरबककुसुमं चपलासुषमं रतिपतिमृगकानने ॥ २ ॥

घन—ऊर्ध्वमुखविस्तारितपताकाभ्याम् ।

चय—ऊर्ध्वाधस्तलमिलितपताकाभ्याम् ।

रुचिरे—लोलितसन्दंशेन ।

रचयति—शिरोदर्शितहंसास्येन ।

चिकुरे—शिरोभागाच्चलदधस्समानीतारालेन ।

तरलित—चलत्रिपताकेन ।

तरुणानने—हनोरधोवर्तितालपल्लवेन ।

कुरबक—अधोर्ध्वदर्शितार्धचन्द्राभ्याम् ।

कुसुमं—काङ्गूलेन ।

चपला—ऊर्ध्वमुखचलत्रिपताकेन ।

सुषमं—लोलितालपल्लवेन ।

रतिपति—हृद्गतावेष्टितचतुरेण ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

मृग—मृगशीर्षेण ।

कानने—चलदूर्ध्वगतत्रिपताकाभ्यां विस्तारितपताकाभ्यां च ॥ २ ॥

घटयति सुघने कुचयुगगगने मृगमदरुचिरूषिते ।
मणिगणममलं तारकपटलं नखपदशशिभूषिते ॥ ३ ॥

घटयति—मिलितसूचीमुखाभ्याम् ।

सुघने—स्तनादधःपृथुदर्शितालपल्लवाभ्याम् ।

कुचयुग—स्वस्तिकीकृतपद्मकोशाभ्याम् ।

गगने—ऊर्ध्वविस्तारितपताकेन ।

मृगमद—दर्शितमृगशीर्षान्येन नासापुरोगतहंसास्येन ।

रुचि—लोलितसन्दंशेन ।

रूषिते—अङ्गलेपितहंसपक्षेण ।

तारकपटलं—ऊर्ध्वदर्शितखटकामुखेन ।

नखपद—उरसि दर्शितोर्णनाभेन ।

शशि—तिर्यगूर्ध्वगतार्धचन्द्रेण ।

भूषिते—लोलितालपल्लवेन ॥ ३ ॥

जितबिसशकले मृदुभुजयुगले करतलनलिनीदले ।
मरकतवलयं मधुकरनिचयं वितरति हिमशीतले ॥ ४ ॥

जित—बहिःक्षिप्तत्रिपताकेन ।

बिस—कमलवर्तनया चलदधस्समानीतसन्दंशेन ।

शकले—झटिति विश्लेषितसूचीमुखाभ्याम् ।

मृदु—चलदङ्गुष्ठहंसास्याभ्याम् ।

भुज—भुजदर्शितपताकेन ।

युगले—पुरस्तलदर्शितत्रिपताकेन ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

करतल—परस्परादर्शितत्रिपताकेन ।

नलिनीदले—कमलवर्तनया चतुरेण च ।

मरकत—ऊर्ध्वदर्शितचलत्काङ्गूलेन ।

वलयं—प्रकोष्ठगतार्धचन्द्रेण ।

मधुकर—भ्रमद्भ्रमरेण ।

निचयं—आवर्तनेन कृतमुष्टिना ।

वितरति—अधोमुखविकसितमुकुलेन ।

हिमशीतले—विधुतशिरसा चलदूर्ध्वगतपताकाभ्याम् ॥ ४ ॥

रतिगृहजघने विपुलापघने मनसिजकनकासने ।
मणिमयरसनं तोरणहसनं विकिरति कृतवासने ॥ ५ ॥

रति—मिलिताङ्गुलितलत्रिपताकाभ्याम् ।

गृह—ऊर्ध्वमिलितमुखमृगशीर्षाभ्याम् ।

जघने—नितम्बहस्तकेन ।

विपुलापघने—ऊर्ध्वतलविस्तारितपताकाभ्याम् ।

मनसिज—हृद्यावेष्टितचतुरेण ।

कनकासने—प्रकोष्ठे चालितसन्दंशेन ।

मणिमय—चलत्काङ्गूलेन ।

रसनं—कटिस्थितार्धचन्द्रेण, अथवा पार्श्वभागाच्चलत्पुरस्समानीतखटकामुखाभ्याम् ।

तोरण—वामदेशोर्ध्वगतचलद्विस्तारितचतुरेण ।

हसनं—प्रसन्नमुखरागेण ।

विकिरति—परस्परसम्मुखात्तिर्यङ्मिलितहंसास्याभ्यां कटिसमीपे ।

कृतवासने—नासागतहंसास्येन ॥ ५ ॥

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

चरणकिसलये कमलानिलये नखमणिगणपूजिते ।
बहिरपवरणं यावकभरणं जनयति हृदि योजिते ॥ ६ ॥

चरण-चरणदर्शितपताकेन ।
किसलये–पल्लवहस्तकेन ।
कमला–लोलितालपल्लवेन, अथवा आयतस्थानकेन ।
निलये–ऊर्ध्वमिलितमृगशीर्षाभ्याम् ।
नख–ताम्रचूडेन ।
मणि–चलत्काङ्गूलेन ।
गण–आवर्तनेन कृतमुष्टिना ।
पूजिते–अधोमुखमुकुलाभ्याम् ।
बहिः–विस्तारितपताकेन ।
अपवरणं–शनैरधस्तलीकृतपताकाभ्याम् ।
यावकभरणं–चरणदर्शितकर्तरीमुखेन ।
जनयति–आवेष्टितोर्ध्वगतपताकाभ्याम् ।
हृदि–हृत्स्थितसन्दंशेन ।
योजिते–मिलितसूचीमुखाभ्याम् ॥ ६ ॥

रमयति सुभृशं कामपि सुदृशं खलु हलधरसोदरे ।
किमफलमवसं चिरमिह विरसं वद सखि विटपोदरे ॥ ७ ॥

रमयति–ऊर्ध्वतलमिलितत्रिपताकाभ्याम् ।
सुभृशं–मिलितसूचीमुखाभ्याम् ।
कामपि–पार्श्वगतसूचीमुखेन ।
सुदृशं–नेत्रान्ते लोलितचतुरेण ।
खलु–अधस्तलीकृतपताकेन ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

हलधर—स्कन्धस्थितारालेन ।
सोदरे—मिलितसूचीमुखाभ्याम् ।
किं—विच्युतकपित्थेन ।
अफलं—उद्वेष्टितपताकेन ।
अवसं—शनैरधस्तलीकृतपताकेन ।
चिरं—आवेष्टितोर्ध्वतलपताकेन ।
इह—अधोङ्गुलिपुरस्तलदर्शितपताकेन ।
विरसं—उद्वेष्टिताङ्गवलितेन विषण्णया दृष्ट्या च ।
वद—अधरात्पुरोगतहंसास्येन ।
सखि—अधस्तलीकृतसर्पशीर्षेण हृद्गतपताकेन ।
विटपोदरे--लताकरचालितोर्ध्वाग्रमिलितेन ॥ ७ ॥

इहरसभणने कृतहरिगुणने मधुरिपुपदसेवके ।
कलियुगचरितं निरसतु दुरितं कविनृपजयदेवके ॥ ८ ॥

इह—पुरस्तलदर्शितपताकेन ।
रस—लोलितचतुरेण ।
भणने—अधरात्पुरोगतहंसास्येन ।
कृत—अधोमुखहंसास्येन ।
हरि—त्रिभङ्गीस्थानकेन ।
गुणने—विस्तारितपताकाभ्याम् ।
मधुरिपु—शिरस्थाञ्जलिना ।
पद—चरणदर्शितपताकेन ।
सेवके—हृत्स्थाञ्जलिना ।
कलियुगचरितं—विस्तारितपताकाभ्याम् ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

निरस्तु—उद्वेष्टितपताकेन ।
दुरितं-चलत्पताकेन विधुतेन शिरसा ।
कवि—अधरात्पुरोगतहंसास्येन ।
नृप—आवेष्टितमुष्ट्योपरिशिखरेण ।
जयदेवके—ललाटस्थकपोतेनावधूतेन शिरसा ॥ ८ ॥

नायातः सखि निर्दयो यदि शठस्त्वं दूति किं दूयसे
स्वच्छन्दं बहुवल्लभः स रमते किं तत्र ते दूषणम् ।
पश्याद्य प्रियसङ्गमाय दयितस्याकृष्यमाणं गुणै-
रुत्कण्ठार्तिभरादिव स्फुटदिदं चेतः स्वयं यास्यति ॥

न—पुरस्तलकम्पितपताकेन ।
आयातः—तिर्यगाकर्षितमृगशीर्षेणाऽकम्पितेन शिरसा ।
सखि—अधस्तलदर्शितसर्पशीर्षेण हृद्गतपताकेन च ।
निर्दयः—हृद्युद्वेष्टितपताकेन ।
यदि—ऊर्ध्वतलमृगशीर्षेण ।
शठः—आवर्तनेन कृतशिखरेणोद्वेष्टितपताकेन च ।
त्वं दूति—अधस्तलसर्पशीर्षं प्रति दर्शितपताकेन ।
किं—विच्युतकपित्थेन ।
दूयसे—अधोमुखेन शिरसा ।
स्वच्छन्दं—हृद्गतपताकेन आवेष्टितोर्ध्वगतपताकेन च ।
बहु—आवेष्टितोर्ध्वगतपताकेन ।
वल्लभः—हृद्गतपताकेन ।
सः—पार्श्वगतसूचीमुखेन ।
रमते—मिलिताङ्गुलितलत्रिपताकाभ्याम् ।
किं—लोलितोर्ध्वतलपताकेन ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

तत्र–तिर्यग्दर्शितसूचीमुखेन ।
ते–अधस्तलीकृतसर्पशीर्षं प्रति दर्शितपताकेन ।
दूषणं–विच्युतकपित्थेन ।
पश्य–अपाङ्गे लोलितचतुरेण ।
अद्य–ऊर्ध्वतलमृगशीर्षेण ।
प्रिय–हृद्गतपताकेन ।
सङ्गमाय–मिलितसूचीमुखाभ्याम् ।
दयितस्य–हृद्गतपताकेन ।
आकृष्यमाणं गुणैः–तिर्यक्प्रसारिताकर्षितखटकामुखेन ।
उत्कण्ठा–कण्ठस्थितसन्दंशेन ।
आर्ति–कातरया दृष्ट्या ।
भरात्–पुरोधस्तलमिलितपताकाभ्याम् ।
इव–आवर्तनेन ।
स्फुटत्–विकसितमुकुलेन ।
इदं–पुरोदर्शितपताकेन ।
चेतः–हृद्गतसन्दंशेन ।
स्वयं–वक्षोगतपताकेन ।
यास्यति–अधोङ्गुलिपुरःप्रसारितपताकेन ॥

रिपुरिव सखीसंवासोऽयं शिखीव हिमानिलो
विषमिव सुधारश्मिर्यस्मिन्दुनोति मनोगते ।
हृदयमदये तस्मिन्नेवं पुनर्वलते बलात्
कुवलयदृशां वामः कामो निकामनिरंकुशः ॥

रिपुः–स्कन्धदेशात्तिर्यगधस्समानीताधस्तलपताकेन ।
इव–आवर्तनेन ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

सखीसंवासः—अधस्तलसर्पशीर्षेण हृद्गतपताकेन मण्डलीकृतोर्ध्वतलपताकाभ्याम् ।

अयं—अधोङ्गुलिपुरस्तलदर्शितपताकेन ।

शिखी—विरलाङ्गुलिचलदूर्ध्वतलपताकाभ्याम् ।

इव—आवर्तनेन ।

हिमानिलः—तिर्यक्प्रसारितचलत्पुरःसमानीतत्रिपताकेन विधुतशिरसा च ।

विषं—सर्पशीर्षाच्चलदधस्समानीतत्रिपताकेन ।

इव—आवर्तनेन ।

सुधारश्मिः—दर्शितार्धचन्द्रेण ।

यस्मिन्—पार्श्वगतसूचीमुखेन ।

दुनोति—अञ्चितेन शिरसा विषण्णया दृष्ट्या ।

मनोगते—हृद्गतसन्दंशेन ।

हृदयं—हृद्गतसन्दंशेन ।

अदये—हृदयावेष्टितपताकेन ।

तस्मिन्—पार्श्वगतसूचीमुखेन ।

एवं—ऊर्ध्वतलमृगशीर्षेण ।

पुनः—वारं वारमावेष्टितपताकेन ।

वलते—आवेष्टितोर्ध्वतलपताकेन ।

बलात्—विस्तारितपताकाभ्याम् ।

कुवलयदृशां—कमलवर्तनया नेत्राञ्चले लोलितत्रिपताकेन ।

वामः—ताम्रचूडेन ।

कामः—हृद्यावेष्टितचतुरेण ।

निकामं—आवेष्टितोर्ध्वगतपताकाभ्याम् ।

निरङ्कुशः—पुरस्तल ऊर्ध्वाङ्गुलिलोलितपताकेनाकर्षितताम्रचूडेन ॥

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

अष्टपदी १६

अनिलतरलकुवलयनयनेन ।
तपति न सा किसलयशयनेन ॥

अनिल—तिर्यक्प्रसारिताधस्तलचलत्रिपताकेन ।
तरल—विश्लिष्टाङ्गुलिकम्पितपताकेन ।
कुवलय—कमलवर्तनया ।
नयनेन—तिर्यग्गतदृष्टया अपाङ्गे चलत्रिपताकेन ।
तपति—विधुतेन शिरसा विश्लिष्टाङ्गुलिचलदूर्ध्वगतपताकेन ।
न—पुरस्तललोलितपताकेन ।
सा—पार्श्वगतसूचीमुखेन ।
किसलय—पल्लवहस्तकेन ।
शयनेन—स्कन्धानतेन शिरसा कपोलगतार्धचन्द्रेण, अथवा सुप्तस्थानकेन ।

सखि या रमिता वनमालिना ॥

सखि—अधस्तलसर्पशीर्षेण हृद्गतपताकेन च ।
या—पार्श्वगतसूचीमुखेन ।
रमिता—मिलिताङ्गुलितलत्रिपताकाभ्याम् ।
वनमालिना—त्रिभङ्गीस्थानकेन स्कन्धदेशाच्चलज्जानुपर्यन्तानीतखटकामुखाभ्याम् ॥

विकसितसरसिजललितमुखेन ।
स्फुटति न सा मनसिजविशिखेन ॥ २ ॥

विकसित—विकसितमुकुलेन ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

सरसिज—कमलवर्तनया ।

ललित—लोलितालपल्लवेम ।

मुखेन—हनोरधोवर्तितालपल्लवेन ।

स्फुटति—हृदयाभिमुखाङ्गुष्ठशिखरेण ।

न—पुरस्तलकम्पितपताकेन ।

सा—पार्श्वगतसूचीमुखेन ।

मनसिज—हृद्यावेष्टितचतुरेण ।

विशिखेन—वामप्रसारितमुष्टिदक्षिणकर्णाकृष्टखटकामुखाभ्याम् ॥ २ ॥

अमृतमधुरतरमृदुवचनेन ।
ज्वलति न सा मलयजपवनेन ॥ ३ ॥

अमृत—तिर्यगूर्ध्वंदर्शितार्धचन्द्रेण ।

मधुरतर—लोलितसन्दंशेन ।

मृदु—चालिताङ्गुष्ठहंसास्येन ।

वचनेन—अधरात्पुरोगतहंसास्येन ।

ज्वलति—ऊर्ध्वगतचलद्विश्लिष्टाङ्गुलिपताकेन ।

न—पुरस्तललोलितपताकेन ।

सा—पार्श्वगतसूचीमुखेन ।

मलयजपवनेन—ऊर्ध्वदर्शितालपल्लवादुपरितिर्यग्गताधस्तलचलत्त्रिपताकेन ॥ ३ ॥

स्थलजलरुहरुचिकरचरणेन ।
लुठति न सा हिमकरकिरणेन ॥ ४ ॥

स्थल—अधोङ्गुलिपुरस्तलदर्शितपताकेन ।

जलरुह—कमलवर्तनया ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

रुचि—लोलितालपल्लवेन ।
कर—करदर्शितपताकेन ।
चरणेन—चरणदर्शितपताकेन ।
लुठति—लताकरेणाञ्चलितेन ।
न—पुरस्तलकम्पितपताकेन ।
सा—पार्श्वगतसूचीमुखेन ।
हिमकरकिरणेन—दर्शितचन्द्राचलदधस्समानीतत्रिपताकेन ॥ ४ ॥

सजलजलदसमुदयरुचिरेण ।
दलति न सा हृदि विरहभरेण ॥ ५ ॥

सजलजलद—ऊर्ध्वस्थितशिथिलाङ्गुल्यधस्तलपताकाभ्याम् ।
समुदय—ऊर्ध्वविस्तारितपताकाभ्याम् ।
रुचिरेण—लोलितसन्दंशेन ।
दलति—झटिति वियुक्तसूचीमुखाभ्याम् ।
न—पुरस्तलकम्पितपताकेन ।
सा—पार्श्वगतसूचीमुखेन ।
हृदि—हृद्गतसन्दंशेन ।
विरह—वियुक्तसूचीमुखाभ्याम् ।
भरेण—पुरोमिलिताधस्तलीकृतलोलितपताकाभ्याम् ॥ ५ ॥

कनकनिकषरुचिशुचिवसनेन ।
श्वसति न सा परिजनहसनेन ॥ ६ ॥

कनकनिकष—ऊर्ध्वतलपताककरभोपरिलोलितसन्दंशेन ।
रुचि—लोलितालपल्लवेन ।
शुचि—लोलितसन्दंशेन ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

वसनेन–शिरस्थलाकर्षिताञ्चलखटकामुखेन ।
श्वसति–श्वासोच्छ्वासेन ।
न–पुरस्तलकम्पितपताकेन ।
सा–पार्श्वगतसूचीमुखेन ।
परिजन–अधस्तलीकृतसर्पशीर्षेण प्रसारितपताकाभ्याम् ।
हसनेन–प्रसन्नमुखरागेण ॥ ६ ॥

सकलभुवनजनवरतरुणेन ।
वहति न सा रुजमतिकरुणेन ॥ ७ ॥

सकल–विस्तारितोर्ध्वतलपताकेन ।
भुवन–ऊर्ध्वतलसम्भ्रामितसूचीमुखेन ।
जन–ऊर्ध्वतलविस्तारितपताकाभ्याम् ।
वरतरुणेन–लोलितालपल्लवेन मत्तल्या चार्या मदिरया दृष्ट्या च ।
वहति–स्कन्धगतालपल्लवेन ।
न–पुरस्तलकम्पितपताकेन ।
सा–पार्श्वगतसूचीमुखेन ।
रुजं–अञ्चितेन शिरसा ।
अति–आवेष्टितपताकेन ।
करुणेन–करुणया दृष्ट्या ॥ ७ ॥

श्रीजयदेववचनरचनेन ।
प्रविशतु हरिरपि हृदयमनेन ॥ ८ ॥

श्री–ऊर्ध्वगतालपल्लवेन ।
जयदेव–ललाटस्थाञ्जलिनावधूतेन शिरसा ।
वचन–अधरात्पुरोगतहंसास्येन ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

रचनेन–परस्परमिलितमुखविलोकितहंसास्याभ्यास् ।
प्रविशतु–कर्णगतहंसास्येन हृद्गतसन्दंशेन ।
हरिः–त्रिभङ्गीस्थानकेन ।
अपि–आवर्तनेन ।
हृदयं–हृद्गतसन्दंशेन ।
अनेन–पुरस्थितोर्ध्वतलमृगशीर्षेण ॥ ८ ॥

मनोभवानन्दन चन्दनानिल
प्रसीद रे दक्षिण मुञ्च वामताम् ।
क्षणं जगत्प्राण निधाय माधवं
पुरो मम प्राणहरो भविष्यसि ॥

मनोभवानन्दन–हृद्यावेष्टितचतुरेण विकसितमुकुलेन च ।
चन्दनानिल–आवर्तितमुष्टिभ्यां चलदूर्ध्वगतपताकाभ्यां तिर्यक्प्रसारितपताकेन चलत्पुरस्समानीतेन तेनैव ।
प्रसीद–पुष्पपुटेन ।
रे–पुरःप्रसारितपताकेन ।
दक्षिण–तिर्यक्प्रसारितपुरस्समानीतचलत्रिपताकेन ।
मुञ्च–शनैर्विच्युतमुष्टिना ।
वामतां–ताम्रचूडेन ।
क्षणं–विच्युतकपित्थेन ।
जगत्प्राण–पुरोविस्तारितपताकाभ्यां हृद्गतमुकुलेन ।
निधाय–शनैरधस्तलीकृतपताकेन ।
माधवं–त्रिभङ्गीस्थानकेन ।
पुरः–पुरःप्रसारितपताकेन ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

मम—जत्रुदर्शितालपल्लवेन ।
प्राणहरः—हृद्गतसन्दंशेन तिर्यक्प्रसारितमुष्ट्याकर्षितेन ।
भविष्यसि—किञ्चिदावेष्टितोर्ध्वतलपताकेन ॥

बाधां विधेहि मलयानिल पञ्चबाण
प्राणान् गृहाण न गृहं पुनराश्रयिष्ये ।
किं ते कृतान्तभगिनि क्षमया तरङ्गै-
रङ्गानि सिञ्च मम शाम्यतु देहदाहः ॥

बाधां—अधोमुखशिरसा विषण्णया दृष्ट्या च ।
विधेहि—शनैरधस्तलीकृतपताकेन ।
मलयानिल—ऊर्ध्वस्थितालपल्लवोपरिचलत्तिर्यक्प्रसारितत्रिपताकेन ।
पञ्चबाण—विरलाङ्गुलिपुरस्तलपताकेन, वामप्रसारितमुष्ट्या कर्णाकृष्टखटकामुखाभ्याम् ।
प्राणान्—हृद्गतमुकुलेन ।
गृहाण—अधोभागात्किञ्चिदूर्ध्वानीतमुष्टिना ।
न—पुरस्तलकम्पितपताकेन ।
गृहं—ऊर्ध्वमिलितमृगशीर्षाभ्याम् ।
पुनः—वारंवारमावेष्टितोर्ध्वतलपताकेन ।
आश्रयिष्ये—अधस्तलीकृतपताकेन ।
किं ते—विच्युतसन्दंशेन पुरोवर्तितपताकेन ।
कृतान्तभगिनि—क्रुद्धया दृष्ट्या अधोङ्गुलिपुरःप्रसारितत्रिपताकेन ।
क्षमया—हृत्समीपे शनैरधस्तलीकृतपताकेन ।
तरङ्गैः—परस्परानुगच्छच्चलदङ्गुल्यूर्ध्वाधस्तलपताकेन ।
अङ्गानि—अङ्गदर्शितहंसपक्षेण ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

सिञ्च–विक्षिप्ताङ्गुलिमुकुलेन ।
मम–हृद्गतपताकेन ।
शाम्यतु–शनैरधस्तलीकृतपताकेन ।
देह–स्कन्धमूलदर्शितालपल्लवेन ।
दाहः–अभितप्तया दृष्ट्या विधुतेन शिरसा चलद्भिरलाङ्गुलिपताकाभ्याम् ॥

अथ कथमपि यामिनीं विनीय
स्मरशरजर्झरितापि सा प्रभाते ।
अनुनयवचनं वदन्तमग्रे
प्रणतमपि प्रियमाह साभ्यसूयम् ॥

अथ--पुरोवर्तितपताकेन ।
कथमपि-आवेष्टितपताकेन ।
यामिनीं–ऊर्ध्वतलविस्तारितपताकेनोर्ध्वाङ्गुलि पुरस्तलनिकुञ्चितेन ।
विनीय–उद्वेष्टितपताकेन ।
स्मर–हृद्यावेष्टितचतुरेण ।
शर–शराकर्षणमुद्रया ।
जर्झरित–हृदयदेशे द्वित्रिवारं लग्नाङ्गुष्ठशिखरेणाङ्गवलितेन च ।
अपि-आवर्तनेन ।
सा–पार्श्वगतसूचीमुखेन ।
प्रभाते–विस्तारितपताकाभ्याम् ।
अनुनय–शनैरधस्तलीकृतपताकेन ।
वचनं–अधरात्पुरोगतहंसास्येन ।
वदन्तं–अधरात्पुरोगतहंसास्येन ।
अग्रे–पुरस्तलदर्शितपताकेन ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

प्रणतं—ललाटस्थाञ्जलिनाऽवधूतेन शिरसा ।
अपि—आवर्तनेन ।
प्रियं—हृद्गतपताकेन ।
आह—अधरात्पुरोगतहंसास्येन ।
साभ्यसूयं—कुद्ध्या दृष्टया ॥

अष्टपदी १७

रजनिजनितगुरुजागररागकषायितमलसनिमेषम् ।
वहति नयनमनुरागमिव स्फुटमुदितरसाभिनिवेशम् ॥१॥

रजनि—पृष्ठगतपताकेन ।
जनित—ऊर्ध्वगतालपल्लवेन ।
गुरु—ऊर्ध्वगतप्रसारितपताकेन ।
जागर—अलसदृष्टया ।
राग—हृद्गतसन्दंशेन ।
कषायितं—लोहितदृष्टया ।
अलस—अलसदृष्टया ।
निमेषं—नयनाधोगतकपित्थेन ।
वहति—स्कन्धगतालपल्लवेन ।
नयनं—अपाङ्गावर्तितचलत्रिपताकेन ।
अनुरागं—हृद्गतसन्दंशेन ।
इव—आवर्तनेन ।
स्फुटं—प्रसारिततिर्यग्गतपताकेन ।
उदित—ऊर्ध्वमुखविकसितमुकुलेन ।
साभिनिवेशं—हृद्गतावेष्टिताधोमुखचतुरेण ॥ १ ॥

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

याहि माधव याहि केशव मा वद कैतववादम् ।
तामनुसर सरसीरुहलोचन या तव हरति विषादम् ॥ १ ॥

याहि–तिर्यगावेष्टितपताकेन ।
माधव–त्रिभङ्गीस्थानकेन ।
याहि–पूर्ववत् ।
केशव–केशबन्धेन ।
मा–जवेनोर्ध्वाङ्गुलिपुरस्तलकम्पितपताकेन ।
वद–अधरात्पुरोगतहंसास्येन ।
कैतववादं–
तां–पार्श्वगतसूचीमुखेन ।
अनुसर–तिर्यक्पुरोगतपताकेन ।
सरसीरुह–कमलवर्तनया ।
लोचन–अपाङ्गे चलत्रिपताकेन ।
या–पार्श्वगतसूचीमुखेन ।
तव–पुरस्तलदर्शितपताकेन ।
हरति–पुरोगतालपल्लवावर्तनपरावर्तनेन ।
विषादं–विषण्णया दृष्ट्या अधोमुखेन शिरसाङ्गवलितेन ॥ १ ॥

कज्जलमलिनविलोचनचुम्बनविरचितनीलिमरूपम् ।
दशनवसनमरुणं तव कृष्ण तनोति तनोरनुरूपम् ॥ २ ॥

कज्जल–नयनगतसन्दंशेन ।
मलिन–मिलितसूचीमुखाभ्याम् ।
विलोचन–अपाङ्गवर्तितचलत्रिपताकेन ।
चुम्बन–अधरसमीपे ऊर्ध्वाधोमुखमुकुलाभ्याम् ।

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

विरचित–अधोमुखहंसास्येन ।
नीलिम–ऊर्ध्वतलविस्तारितपताकाभ्याम् ।
रूपं–अङ्गदर्शितसन्दंशेन ।
दशन अधरोपरि चालितसन्दंशेन ।
वसनं–अधरसमीपे अधस्तलीकृतचतुरेण ।
अरुणं–निष्पेषिताग्रसन्दंशाभ्याम् ।
तव -पुरस्तलदर्शितपताकेन ।
कृष्ण- त्रिभङ्गीस्थानकेन ।
तनोति–लोलितालपल्लवेन विस्तारितपताकेन च ।
तनोः–अङ्गदर्शितपताकेन ।
अनुरूपं–मिलितसूचीमुखाभ्याम् ॥ २ ॥

वपुरनुहरति तव स्मरसङ्गरखरनखरक्षतरेखम् ।
मरकतशकलकलितकलधौतलिपेरिव रतिजयलेखम् ॥३॥

वपुः–अङ्गदर्शितपताकेन ।
अनुहरति–मिलितत्रिपताकाभ्याम् ।
तव–पुरस्तलदर्शितपताकेन ।
स्मर–हृद्गतावेष्टितचतुरेण ।
सङ्गर–वाम ... ...

Vijaya Press, Chittoor (A P)

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

॥ श्रीः ॥

श्लोकानां, अष्टपदीप्रबन्धानाञ्च अकरादिक्रमेण अनुक्रमणिका

	पुट
अ	
अङ्गेष्वाभरणं (श्लो)	103
अत्रान्तरे (श्लो)	109
अथ तां (श्लो)	102
अथ कथमपि (श्लो)	139
अथागतां (श्लो)	118
अनिलतरल	133
अनेकनारी (श्लो)	30
अभिनव	18
अमलकमल	16
अमृतमधुर	134
अलसनिमीलित	53
अविरल	72
अहमिह (श्लो)	६6
अहमिह	115
अहह	114
आ	
आवासो (श्लो)	79
इ	
इतस्ततः (श्लो)	57
इह रस	129
उ	
उन्मदमदन	23
उन्मीलन्मधु (श्लो)	21
उरसि मुरारेः	97
क	
कज्जल	141
कथितसमये	111
कनक	1६5
कन्दर्पज्वर (श्लो)	85
करतल	87
कापि कपोल	36
कापि चपला	119
कापि विलास	35
कालियविष	15
किं करिष्यति	62
किसलय	६2
कुसुमविशिख	73
कुसुमसुकुमार	115
केलिकला	36
कोकिलकल	54
कंसारिरपि (श्लो)	57
क्षणमपि (श्लो)	78
क्षत्रियरुधिरं	9
क्षम्यतामपरं	66
क्षितिरति	6

	पृष्ठ
ग	
गणयति (श्लो)	49
गोपकदम्ब	42
घ	
घटयति	126
घनचय	125
च	
चञ्चलकुण्डल	121
चन्दनचर्चित	23
चन्द्रकचारु	41
चरणकिसलये	128
चरणरणित	54
चिन्तयामि	63
छ	
छलयसि	8
ज	
जनकसुता	17
जलदपटल	44
जितबिस	126
त	
तव कर	8
तव चरणे	18
तानि स्पर्श (श्लो)	68
तत्किं कामपि (श्लो)	117
तन्वि खिन्नं	64
तामहं हृदि	63
त्यजति च	83
त्वदभिसरण	105
त्वद्वाम्येन (श्लो)	92
त्वरितमुपैति	107
द	
दहति शिशिर	88
दरविदलित (श्लो)	20
दयितविलोकित	121
दिनमणि	15
दिशि दिशि	82
दुरालोक (श्लो)	46
दृश्यसे पुरतो	65
ध	
धीरसमीरे	94
ध्यानलयेन	7
ध्वनति मधुप	80
न	
नयन विषयं	82
नामसमेतं	95
नाथ हरे	105
नायातः सखि (श्लो)	130
नित्योत्सङ्ग (श्लो)	29
निन्दति चन्दनं	71
निन्दसि यज्ञ	11
निभृतनिकुञ्ज	50

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

	पुट
प	
पतति पतत्रे	95
पश्यति दिशि	104
पद्मापयो (श्लो)	13
पाणौ मा कुरु (श्लो)	60
पीनपयोधर	34
पूर्वं यत्र (श्लो)	91
प्रतिपदं	76
प्रथमसमागम	52
प्रलयपयोधि	6
प्रसरति (श्लो)	110
ब	
बधां विधेहि (श्लो)	138
भ	
भणति कवि	90
भवति विलंबिनि	108
भ्रूचापे निहितः	67
भ्रूपल्लवं (श्लो)	69
म	
मणिमय	44
मदनमही	25
मधुमुर	16
मनोभव (श्लो)	137
मम मरणं	113
माधविका	26
मामियं	61
मामहह	114
मुखरमधीरं	96
मुहुरवलोकित	106
मृगमद	24
मेघैर्मेदुरं (श्लो)	1
म्लेच्छनिवह	12
य	
यदनुगमनाय	112
यदि हरि (श्लो)	4
यमुनातीर (श्लो)	70
यामि हे	112
याहि माधव	141
र	
रजनिजनित	140
रतिगृह	127
रतिसुख	93
,,	55
रमते यमुना	125
रमयति	128
राधिका	80
रासे हरि	41
रासोल्लास (श्लो)	32
रिपुरिव (श्लो)	131
ल	
ललितलवङ्ग	22
वं	
वर्णितं जयदेवकेन	66

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

	पृष्ठ
वपुरनु	142
वसति दशन	7
वतन्ते (श्लो)	19
वसति विपिन	89
वहति च	74
वहति मलय	87
वहसि वपुषि	10
वाग्देवता (श्लो)	3
विगलित	98
विगलित	26
विकसित	133
विकिरति (श्लो)	100
विचलद्लक	120
वितरसि	10
विपुलपुलक	122
,,	43
,, (श्लो)	109
विरहपाण्डु (श्लो)	123
विलिखति	75
विशदकदम्ब	45
विश्वेषामनु (श्लो)	31
विहरति	23
,, (श्लो)	39
विहितविशद	106
वेदानुद्धरते (श्लो)	4

श

श्रमजल	122
श्रितकमला	14
श्रीजयदेव	12
,,	19
,,	28
,,	35
,,	46
,,	56
,,	77
,,	84
,,	99
,,	108
,,	123
श्रीजयदेव	137
श्लिष्यति कामपि	38
श्लिष्यति चुंबति	107
श्वसितपवन	18

स

	पृष्ठ
सकलभुवन	136
सखि सीदति	88
सखि हे केशि	51
सखि या रमिता	133
सजलजलद	135
सञ्चरदधर	40
सभय (श्लो)	101
समुदित	124
सरसमसृण	81
सा विरहे	72

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

	पुट
स्तनविनिहित	80
स्थलजल	134
स्फुरदति	27
स्मरसमर	119
स्मरातुरां (श्लो)	84
ह	
हर हर	62
हरिचरण	116
हरिपरिरंभण	120
हरिरभिमानी	98
हरिरिह	34
हरिरिति	83
हस्तस्रस्त (श्लो)	47
हृदि विस (श्लो)	58

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi

CC0. In Public Domain, Digitizagtion by eGangotri

आग्रा
भरतनिधि

Dr. Urmila Sharma Collection, Varanasi